

4

**Millî Mücadele
Döneminde
Antalya**

**Antalya
During
the National Struggle**

Mevlüt Çelebi

Millî Mücadele Döneminde Antalya

Mevlüt Çelebi*

Özet

Antalya, I. Dünya Savaşı'ndan önce İtalyanların ele geçirmek istedikleri bir bölgeydi. Savaş sırasında imzalanan gizli antlaşmalarla Antalya, İtalya'ya vaat edildi. Antalya, 28 Mart 1919'da İtalyanlar tarafından işgal edildi. Antalyalılar, kentin İtalyanlar tarafından işgalini protesto ettiler. İşgale karşı askerî bir direniş gösteremeyen Osmanlı Hükûmeti de protestoyla yetindi. İzmir'in işgalini de protesto eden Antalya halkı, dernekler kurarak teşkilatlandı. Bununla yetinmeyerek Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlatılan Millî Mücadele'ye her türlü desteği verdi. Göçmenlere yardım etmek ve Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak bunlar arasındadır. Antalya, İstiklâl Savaşı'nın önemli merkezlerinden birisidir. Ankara idari merkez, Antalya ise manevi merkez görevini yürüttüler. İtalyan işgalinde olmasına rağmen Antalya, Ankara Hükûmetinin yurt dışına açılan penceresiydi. Ankara Hükûmetinin yurt dışına giden heyetleri ve görevlileri için Antalya limanı çıkış kapısıdır. Avrupa'dan alınan çeşitli malzemenin Anadolu'ya giriş kapısı da Antalya idi. Anadolu'nun yurt dışı bağlantısı Antalya aracılığıyla sağlandı. Türk ordusunun zaferinde Antalya'nın önemli katkısı oldu.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, İstiklâl Savaşı, Burdur, Denizli, Isparta, Antalya, Muğla

---

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mevlutcelebi[at]yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8244-661X

Antalya During the National Struggle

Abstract

Antalya was a region that the Italians wanted to seize before World War I. Antalya was promised to Italy with the secret treaties signed during the war. Antalya was occupied by the Italians on March 28, 1919. The people of Antalya protested the occupation of the city by the Italians. The Ottoman Government, who could not show a military resistance against the occupation, was content with the protest. The people of Antalya, who also protested the occupation of İzmir, were organized by establishing associations. Not content with this, they gave all kinds of support to the National Struggle, which was initiated under the leadership of Mustafa Kemal Pasha in Anatolia. They provided aid to meet the needs of the Turkish army as well as helping the immigrants. Antalya is one of the important centers of the War of Independence. Ankara served as the administrative center and Antalya as the spiritual center. Despite being under Italian occupation, Antalya was the Ankara Government's window to abroad. Antalya port was the exit gate for the delegations and officials of the Ankara Government going abroad. The entrance gate of various materials from Europe to Anatolia was Antalya. The international connection of Anatolia was provided through Antalya. Antalya made an important contribution to the victory of the Turkish army.

Keywords

National Struggle, Turkish War of Independence, Burdur, Denizli, Isparta, Antalya, Muğla

1. Giriş

Mondros Mütarekesi ile birlikte bütün Anadolu işgal tehlikesini yakından hissetmeye başladı. Mütareke sonrasında İtilaf devletlerinin tavırları ve Paris'te toplanan Barış Konferansı'ndaki gelişmeler işgal tehlikesini hisseden kentlerin kaderlerini ve geleceğini şekillendirdi. Bununla birlikte bazı şehirler bu tehlikeyi daha önceden yaşamaya başladılar. Bunlardan birisi de Antalya'dır.

19. yüzyılda Avrupa'nın emperyalist devletleri çeşitli gerekçelerle Osmanlı Devleti'nin Anadolu dışındaki topraklarına yerleşmeye başladılar. Milliyetçilik fikrinden hareketle azınlıkların başlattıkları bağımsızlık mücadeleleri sonucu Osmanlı Devleti Balkanlardaki topraklarını da kaybetti. Balkan topluluklarının kendi devletlerini kurmalarından sonra sınırlarını genişletmek için başlattıkları savaşların da kaybedilmesiyle Anadolu toprakları da her türlü tehlikeye açık hale geldi. Bir yandan Trakya'dan tehdit altına giren Anadolu şehirleri öte yandan da Avrupa ülkelerinin göz koyduğu topraklar haline geldi. Bunlardan birisi olan Antalya da İtalya tarafından hedef coğrafya haline getirilmiştir. İtalya, Trablusgarp Savaşı'nda istediği zaferi kısa sürede elde edemeyince Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için savaşı daha geniş bir alana yayma planını uygulamaya soktu. Bunun bir sonucu olarak Çanakkale Boğazı'na saldırdı. (18 Nisan 1912) Bundan da bir sonuç alamayınca 28 Nisan 1912'de On İki Ada ve Rodos'u işgale başladı. İtalyanlar adaları Trablusgarp'a yerleşmek için Osmanlı Devleti ile yapacağı barış görüşmelerinde bir koz olarak kullanmak amacıyla ve geçici olarak işgal etti. Savaş bitince adaları Osmanlı Devleti'ne iade edecekti. Ancak beklenmeyen gelişmeler ve İtalyanların adaları iade etmekten vaz geçmeleri nedeniyle, Rodos ve On İki Ada fiilen kaybedildiği gibi bu adalara yakın Anadolu kıyıları da İtalyan tehdidi altına girdi. İtalyanlar Trablusgarp Savaşı bittikten sonra bütün ilgi ve faaliyetini Antalya bölgesine yoğunlaştırdı. Antalya'yı yeni hedef coğrafya olarak tespit eden İtalya, bu bölgeye yerleşmek için Trablusgarp'takine benzer çalışmalar yaptı. Açtıkları okul, hastane ve banka şubesiyle, ziyaretlerle, görünüşte arkeoloji heyetleri gerçekteyse İtalyan sömürgeciliğinin öncü güçleri olarak nitelediğimiz arkeoloji heyetleriyle İtalyanlar Antalya bölgesinde görünür hale geldiler. Bu çalışmalarla Antalya bölgesinin zirai yapısından doğal zenginliklerine, ormanlarındaki ağaç çeşitliliğinden hayvan türlerine kadar bölgeyi keşfettiler. Aynı zamanda kendilerini bölge halkına alıştırdılar. I. Dünya Savaşı başlamadan önce Antalya ve bölgesi İtalyan kamuoyunun tanıdığı bir yer haline gelmişti. Bu yüzdendir ki, İtalya'nın savaşa girerken imzaladığı gizli Londra Antlaşmasıyla Antalya'nın savaş sonunda kendisine vaat edilmesini sağlaması bir rastlantı değildir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtalyanlar Antalya bölgesinde işgale dönük birtakım faaliyetlerde bulundular. Savaştan önceki faaliyetleri yönlendiren Agostini Ferrante yine Antalya Konsolosu olarak görevlendirildi. Misyonerlik faaliyetlerine yeniden başladılar, mektep ve hastaneyi yeniden açtılar ve Paris'teki gelişmelere göre işgali gerçekleştirmek için fırsat kollamaya başladılar. İzmir de kendilerine vaat edilmesine rağmen konferansta İngilizlerin tavır değiştirerek burayı İzmir'e verme çabaları ve yine

kendilerine vaat edilen Fiume kenti konusunda da Amerika Birleşik Devletleri'nin muhalefet etmesi İtalyanların müttefikleriyle ilişkilerini ve Türkiye siyasetlerini derinden etkiledi. Kaldı ki, Mondros Mütarekesi'nin, İtilaf devletlerine, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı tanıyan 7. Maddesi de İtalyanların Antalya'yı işgalini kolaylaştırdı. Bölgede İtalyanlardan bağımsız olarak yaşanan asayiş olayları da İtalyanlar için işgal gerekçesi olarak kullanıldı. Aynı zamanda, bugün artık İtalyan askerleri tarafından kendi belgelerine dayalı olarak yazılan kitaplardaki ifadeler, işgalden bir gün önceki 27-28 Mart 1919 gecesi yaşanan bomba patlatılmasında İtalyanların da parmağının olduğu konusundaki kuşku artırmaktadır. İtalyanlar herhangi bir direnişle karşılaşmadan ve yerel yöneticilerin de gafletleriyle 28 Mart 1919 günü Antalya'yı işgal ettiler. İşgal, Osmanlı Hükûmeti tarafından da sadece protesto edilerek kabullenildi. Antalya'nın kolay işgali, başarılarla susamış ve Müttefiklerinin onur kırıcı davranışlarından ötürü incinmiş durumdaki İtalyan kamuoyunda büyük coşkuyla karşılandı. Gazeteler manşetten ve ilk sayfadan verdikleri işgal haberiyle Müttefiklerine de onlara rağmen Anadolu'ya çıktıkları mesajını verdiler. Denebilir ki, Antalya'nın işgalinden ötürü İtalyanlara Müttefikleri Osmanlı Hükûmetinden çok tepki gösterdiler. Bunun bir sonucu da şu oldu ki: İtalyanların Antalya'nın işgalinde olduğu gibi müttefiklerinden bağımsız hareketleri bir yönüyle İzmir'in Yunanlılara verilmesini ve işgalini hızlandırdı. Millî Mücadele döneminde Antalya'dan istediğini alamayan İtalyanlar, Türkler tarafından gönderilmiş olmaksızın kendiliklerinden gitmeyi tercih ederek şehri boşalttılar. Bununla birlikte Antalya, Faşistlerin döneminde de İtalya için bir süre daha "hayal" olmaya devam etti.¹

2. Mondros Mütarekesi'nden Sonra Antalya'nın Genel Durumu

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti savaştan mağlup ayrıldığını kabul etti. Mütareke, Anadolu'nun geleceği açısından ciddi tehlikeler içermesine rağmen, Türk kamuoyunun bu ateşkes antlaşmasını tam olarak kavradığı da şüphelidir. Savaşın sona ermesinin Türk kamuoyunda yarattığı iyimserliğin sadece halkı değil, ülkeyi yönetenleri de etkilediği görülmektedir. Türkler, Rumlar, Ermeniler ve gelecek planlaması yapan her topluluk içeride olduğu kadar dışarıda, Paris'te başlayacak Barış Konferansı'nda kendilerine en iyi şartları getirecek barış antlaşmasını temin için çalışmaya başladılar.

Başta askerler olmak üzere bir kısım Türk aydını Mondros Mütarekesi'nin özellikle 7. Maddesindeki belirsizliğin yaratacağı tehlike ve suistimalin farkındaydılar. Oysa İtilaf devletleri bu maddeyi mütareke metnine bilinçli olarak koymuşlardı. Bir yandan hak, hukuk, adalet, eşitlik gibi değerler için savaştıklarını iddia edenler, öte yandan savaş devam ederken imzaladıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarını aralarında

¹ İtalyanların Osmanlı Devleti'nin sonu ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Antalya'ya dönük siyasetleri hakkında bakınız: Mevlüt Çelebi, "İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu, (18-19 Aralık 2003)*, Yayına Hazırlayanlar: Necdet Ekinci-Hatice Akın, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006, s. 169-186.

paylaştılar. Gizli antlaşmalarla paylaştıkları coğrafya yalnızca Orta Doğu bölgesi değildi. Hem gizli antlaşmalara konu olan hem de bazı İtilaf devletlerine vaat edilen Anadolu topraklarını, silahlı çatışmayı sona erdiren mütareke imzalanmış olmasına rağmen, işgal edebilmelerine fırsat sağlayacak bir müphem maddeyi bilinçli olarak mütarekeye yerleştirdiler. İtilaf devletleri bu belirsizlikten faydalanacaklardır. 7. Maddede öngörülen “güvenliklerini tehdit edecek durum” dan neyin kastedildiği açık değildir. Silahlı direniş midir, miting düzenlemek midir, protesto telgrafı göndermek midir, bildiri dağıtmak mıdır, Türkler ne yaparlarsa İtilaf devletlerinin güvenliklerini tehdit etmiş olacakları, bu belli değildir. Esnek ve yoruma açık 7. Madde İtilaf devletlerinin gizli antlaşmaları uygulamak ve gelecekteki işgallerine hukuki kılıf oluşturması için kullanılmıştır. Gerçekten de Anadolu’daki bütün işgallerinin hukuki gerekçesini Mondros Mütarekesi ve 7. Madde oluşturmuştur.

Mondros Mütarekesi, İstanbul ve diğer Anadolu kentleri gibi Antalya’da da mütevekkil bir şekilde karşılanmıştır. Savaşın sona ermesi, bir anlamda ölüm, kan, gözyaşı, maddi fedakârlığın da sona ermesi olarak görülmüş ve sükûnetle karşılanmıştır. Gelecekte yaşanacak tehlikenin farkında olmayan Türkler, kaderlerini İstanbul’daki sultana, hükûmetine ve İtilaf devletlerinin insafına terk etmişlerdir. Ancak Antalya’nın diğer kentlerden, hatta İzmir’den bile farklı bir yönüne dikkat çekmek isteriz. Mütareke imzalandıktan sonra esas olan barış antlaşmasının neler getireceği olduğundan, Barış Konferansı’nda mesela İzmir konusunda Yunanistan ile İtalya arasında rekabet yaşanmıştır. Oysa Antalya, rekabet gerektirmeyecek netlikte İtalyanlara vaat edilmiş bir sancaktır. İngiltere, Fransa ve Rusya ile İtalya arasında 26 Nisan 1915’te imzalanan gizli Londra Antlaşması’nın 9. Maddesi İtalya’nın Osmanlı topraklarındaki menfaatleri hakkındaydı. Maddeye göre: “Adilâne bir pay almasını İtilaf Devletleri tasdik ederler. Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğü korunur ve büyük devletlerin menfaat bölgelerinde değişiklik yapılırsa, İtalya’nın çıkarları da göz önünde tutulacaktır. Savaş boyunca, Fransa, İngiltere ve Rusya, Anadolu topraklarında yerler işgal ederlerse, Antalya’ya yakın olan Akdeniz bölgesi İtalya’ya verilecek ve İtalya’nın burasını işgal etme hakkı olacaktır.”² 8 Ağustos 1917’de imzalanan St. Jean de Maurienne (San Giovanni di Moriana) antlaşmasıyla Antalya’nın da içinde bulunduğu bölge İtalya’ya vaat edilmiştir.

1917’de Bolşevikler gizli antlaşmaları dünya kamuoyuna ilan ettiği için bu antlaşmaların artık gizliliği kalmamıştı. Buna rağmen, söz konusu gizli antlaşmalar İtilaf devletlerinin Türkiye ve Orta Doğu siyasetlerini belirleyen belgeler olmaya devam ettiler. Bu durum Türkler tarafından da öğrenildiği için Antalya İtalyan tehlikesine açık bir yer durumundaydı.

² Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2002, s. 20-21.

Antalya sancağı 1914 yılında Antalya sancak merkezi olmak üzere; Elmalı, Alanya, Akseki, Kaş, Manavgat, Korkuteli, Finike'den meydana geliyordu. 1914 nüfus sayımında Antalya Sancağına bağlı kazaların nüfusları şöyledir:³

Yer	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Diğer	Toplam
Antalya	70.165	7.837	141	173	1	78.317
Elmalı	25.081	325	484	-	-	26.226
Alanya	32.390	1.877	-	33	336	34.314
Akseki	34.384	65	-	-	14	34.449
Kaş	19.210	1.028	5	-	-	20.243
Manavgat	19.411	56	-	-	-	19.467
Korkuteli	23.534	-	-	-	-	23.534
Finike	11.587	1.197	-	44	308	13.136
Toplam	235.762	12.385	630	250	659	249.686

Antalya'nın Mütareke Dönemi'ndeki sosyal yapısı hakkında dikkat çekici bazı tespitler yapılmıştır. 57. Tümen Komutanı Albay Mehmet Şefik Aker, gözlemlerini şöyle yansıtmıştır: "Antalya'nın eski yerlisi olan ve ekseriyeti teşkil eden Rumların âdetleri ve lisanları Antalya Türklerinin âdetleri ve lisanlarıdır. Kıyafet ve fizyonomileri itibarı ile Türklerden hiç fark edilmezler. Bunlar esasen Türk olan Ortodokslardır. Tanzimat'tan sonra Yunan siyasal teşkilatının gayreti ve Rum Patrikhanesi aletiyle bu Ortodoks Türklere, Yunanlılık telkin edilmiş ve bunlar son zamanlarda kendilerini ırken Yunanlı tanımışlardı. Bütün Rumlar sanat, ziraat ve ticaret işlerinde çalışırlar ve Türklerden daha müreffeh yaşarlardı. Rumların Türkçe konuşanları Türklere ısınık idiler. Fakat siyasal kanaatleri aldıkları Yunan telkiniyle bozulmuştu. Yunan lisanını konuşan Rumların insafı olan pek az kısmı Türklere karşı şahsi dostluk taşıyorlardı. Bütün bu Rumlar Dünya Harbi sonunda bu duygularını meydana vurmuşlardı. Pek az ağırbaşlı ve insafılları saygılarını görünüşte muhafaza etmiştir.

Yahudiler: Umumen ticaretle, komisyonculukla, sarraflıkla hayatlarını ve saadetlerini kazanırlar. Türk ulusunun alın teriyle topraktan çıkarttığı nimeti bunlar hiç ter dökmeden ticaret ve sarraflık dolabıyla ellerine geçirirler ve mesut geçinirler. Buna rağmen Türklüğün ve onun idaresinin ne dostudur ne de düşmanıdır. Zamanına ve

³ Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Madison Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985, s. 182-183. Mütarekeden sonra nüfus bakımından Antalya'da ilçeler de dâhil olarak 21 bin Türk, 6.500 Rum ve 13 Musevi yaşamaktaydı. M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali*, I, İstanbul: Askeri Matbaa, 1937, s. 8.

durumuna göre tavır almaktan haya etmeyenlere tesadüf edilmişti. Mütareke zamanında memleketimize ayak basan Türkiye düşmanlarını alkışlamaktan ve Türkler aleyhinde casusluk yapmaktan utanmayanları görülmüştü. Fakat ekserisi bu lekelerle kirlenmiş değildir.”⁴

Dönemi yaşayanlardan Süleyman Fikri Erten de Rumlar hakkında şunları yazmıştır: “Antalya Rumları: Üç grupta incelemek mümkündür. Yerli Rumlar, Kıbrıslı Rumlar ve Adalardan ve Yunanistan’dan gelen Rumlar. Yerli Rumlar, çoğunluğu oluştururlar ve Türkler gibi yaşarlardı. Sadece dinî inançları bakımından Müslümanlardan ayrılırlar, Türkçeden başka dil bilmezlerdi. İkinci kısımdakiler, Kıbrıs ve diğer adalardan gelmişlerdi ve Yunanlık hissiyatı güçlüydü. Adalardan ve Yunanistan’dan Antalya’ya gelmiş Rumlar aynı zamanda zengindiler. Türk milleti aleyhinde faaliyette bulunurlardı. Aralarında casusluk yapanların olduğu biliniyordu.”⁵

Dönemin tanıklarına göre Millî Mücadele Dönemi Antalya’da yaşayan Museviler de özellikle işgalci İtalyanlarla yakın iş birliği içerisinde hareket etmişlerdir. İtalyanlara tercümanlık yaptıkları gibi diğer hizmetlerini de yaparken Türkleri rencide edecek davranış sergileyenler de olmuştur.⁶

Resim 1. Millî Mücadele yıllarından bir Antalya görüntüsü
(Giovanni Cecini, *Il Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia (1919-1922)*, Roma: Stato Maggiore dell’Esercito Ufficio Storico, 2010, s. 53)

⁴ M. Şefik, *İstiklâl Harbi’nde 57.Tümen*, s. 8-10.

⁵ Süleyman Fikri Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, Antalya: Antalya Müzesi Yayını, 1996, s. 1-3.

⁶ Dönemin tanıklarından ve Antalya’nın ileri gelenlerinden Mehmet Emin Bey’in oğlu Mazlum Adison Antalya Musevilerinin Mütareke sonrası tavırları hakkında şunları yazar: “Konsoloshanenin tercümanı olan Yontof ve babasında da bir tepeden bakış, dik konuşuş ve küstahça kahaahalar atış başlamıştı. Maksatlarını henüz ortaya koymadıkları için intizâr günleri yaşıyorduk.” Mazlum Adison, *Antalya’nın Kara Günleri*, Yayına Hazırlayan: Evren Dayar, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 8.

2.1. İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti: Antalya

2.1.2. Antalya'da İtalyan Faaliyetleri (1913-1919)

Avrupa siyasi literatüründe “Büyük Devletlerin En Küçüğü” olarak nitelenen İtalya da diğer Avrupa ülkeleri gibi büyük devlet olmayı sömürgelelere sahip olmakla eşdeğer olarak gördü. Ancak sömürge olarak seçtiği bölgelere kendi başına ve kendi gücüyle ulaşamayacağını da farkında olan İtalya, çelişik, birbirine zıt ve muhataplarına güven sorunu yaşatan bir ülke görüntüsü çizmiştir. Sömürgecilik yarışına geç başlayan İtalya için Trablusgarp bölgesi mecburi hedef coğrafya olarak seçilmiştir. Buraya yerleşmek için, kendisi 1882’de kurulan İttifak bloğunun kurucularında olmasına rağmen İtilaf devletleri ve özellikle İngiltere ile de gizli görüşmeler yapmıştır. İtalya, diplomatik çabalarla Trablusgarp bölgesinin kendisine ayrılmasını sağladı ve sudan bir bahaneyle, orada yaşayan İtalyanların ve halkın medeniyetten mahrum olduğu gibi absürt bir gerekçeyle sığınarak Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti.

Trablusgarp’ta beklemediği bir direnişle karşılaşan İtalya, Türkleri barışa zorlamak için savaşı daha geniş bir alana yaymaya karar verdi. Bu kararın gereği olarak İstanbul’u tehdit etmek amacıyla yirmi yedi gemiden oluşan bir İtalyan filosu 8 Nisan 1912’de Çanakkale Boğazı’na saldırdı. İsteddiği sonucu almayan İtalyanlar, ilk olarak 28 Nisan 1919’da Astropalya (Stampalia, Astypalea) adasını işgal ederek Rodos ve On İki Ada’nın işgalini başlattılar. Avrupa devletlerini adaları geçici olarak işgal ettiğine ikna eden İtalya’nın amacı, Trablusgarp’a yerleşmek için adaları pazarlık kozu olarak kullanmaktı. Gelişen olaylardan ve diplomasinin inceliklerinden faydalanan İtalyanlar, Trablusgarp Savaşı’nı sona erdiren Uşi Antlaşması’nın (18 Ekim 1912) adaları Osmanlı Devleti’ne iadesini ön gören maddesini uygulamadılar ve Rodos ile On İki Ada’ya yerleştiler. Hiçbir ülkeden doğrudan destek almadan elde edilen bu başarı İtalyanların rüştlerinin dünyaya kanıtlanması olduğu kadar İtalyan yayılcılığına cesaret vermiştir. Çünkü “Rodos ve diğer adalara dikilen bayraklar, İtalya’nın Doğu’daki temsilcileriydi.”⁷

İtalya, Trablusgarp Savaşı’ndan sonra bütün ilgi ve dikkatini Anadolu’ya çevirmiş ve Antalya bölgesiyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. İtalya’nın Osmanlı Devleti’ne dönük yeni siyasetinin arkasındaki devlet adamı olan Dışişleri Bakanı Antonino di Sangiuliano’ya göre; “Anadolu’da, İtalyan menfaatlerini temin etmek için bir an önce demiryolu hatları inşa etmek, çeşitli imtiyazlar almak ve bölgeyi gelecekteki İtalyan hâkimiyetine hazırlamak gerekiyordu.”⁸ İtalyan bakan, Akdeniz bölgesinde banka şubeleri açılmasının, ticarî ilişkiler kurulmasının ve mahallî haberleşmenin geliştirilmesinin⁹ yukarıdaki amaçlara ulaşmada önemli birer araç olduğunu belirtmiştir. Bakana göre: “Türkiye gelecekte gireceği muhtemel bir krizde Avrupa’daki topraklarını

⁷ Tommaso Sillani, “L’Asia Minore”, *Nuova Antologia*, CLXXXI/1055 (1 Gennaio 1916), s. 66.

⁸ Marta Petricoli. *L’Italia in Asia Minore: Equilibrio mediterraneo e ambizioni imperialiste alla vigilia della prima guerra mondiale*, Firenze: Sansoni, 1983, s. 15.

⁹ Richard A. Webster, *L’imperialismo industriale italiano. Studio sul prefascismo 1908-1915*, İtalyancaya çeviren: Mariangela Chiabrande, Torino: Giulio Einaudi, 1974, s. 457-458, Marta Petricoli, *L’Italia in Asia Minore*, s. 16, 50.

kaybedecektir. İtalya'nın menfaati statünün korunmasındadır. Şayet Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve paylaşılması gündeme gelirse İtalya da söz sahibi olmalıdır.”¹⁰ Bu düşünceyi kapsayan notayı İstanbul'daki büyükelçileri Camillo Garroni'ye telgrafla bildiren Sanguiliano, İstanbul Büyükelçisine 16 Şubat 1913'te bir mektup göndermiştir. İtalya Dışişleri Bakanı hedeflerini; “Anadolu'ya nüfuz etmek için konsolosluklar ve okullar açmak, gemi seferleri düzenlemek, arkeoloji heyetleri göndermek, ekonomik girişimlerde bulunmak ve çeşitli imtiyazlar almak”¹¹ olarak açıklamıştır. Bakan, 23 Şubat'ta parlamentoda yaptığı konuşmada, “Doğu Akdeniz bölgesinde meydana gelecek sınır değişikliklerinde İtalya'nın hareketsiz kalmayacağını diğer devletler tarafından bilinmesinden ve bu bölgeye yönelik taleplerinin dikkate alınmasından”¹² söz etmiştir.

Bu temel politika doğrultusunda İtalyanlar, başta Antalya olmak üzere Güneybatı Anadolu'da; kendilerine bir “İş Sahası” açarak, bölgeyi “önce himaye altına almak” sonra da “muhafaza etmek ve geliştirmek”¹³ amacıyla yoğun faaliyetlerde bulunmuşlardır. İtalyan işgalindeki On İki Ada'ya yakın olmasının dışında; zengin taşkömürü ve linyit yatakları, coğrafi konumu, tükenmez zenginlikleri, tarıma müsait ve verimli toprakları, iklimi, göz kamaştırıcı pamuk tarlaları ve bitkileri, bereketli su kaynakları, çeşitli ağaçlarla dolu ormanları, hayvanları, İtalyan işgücü ve göçmenlerin gönderilebileceği yer olarak Antalya bölgesi İtalya için iştah kabartıcı zenginliklere sahipti.¹⁴ Akdeniz bölgesinde, ekonomik faaliyetlerde bulunacağı ve göçmen göndereceği boş bir bölgeye muhtaç olan İtalya için en uygun yer Anadolu idi.¹⁵ İtalya'ya göre; bölgeye nüfuz etmek için, “Çeşitli yardımlar ve okullarla İtalyan medeniyeti bölgeye götürülmeli, İtalyan malları bölgeye sevk edilmeli, bu bölgeyi sömürgeleştirmek için çalışmalar yapılmalı, ticarî ilişkiler geliştirilmeli ve akılcı politikalar yürütülmeliydi.”¹⁶

Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde Antalya'nın İtalyanlar için ayrı bir önemi olmuştur. Trablusgarp Savaşı'nı bitiren barış antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra, yeni hedef coğrafya olarak görülen Antalya'ya yönelik girişimlere başlamışlardır. Rodos Belediye Başkanı ve sivillerden oluşan bir kabile Antalya'ya gelerek, un gibi maddeler satın almış ve Rodos'a dönmüşlerdir.¹⁷ Anadolu'da nüfuz bölgesi elde etmede kararlı olan İtalya, 1913 baharında Antalya'da bir konsolosluk açarak, bölgeye yönelik projeler

¹⁰ Petricioli *L'Italia in Asia Minore*, s. 15, 451-452; Webster, *L'imperialismo industriale italiano*, s. 455.

¹¹ Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 64.

¹² Biagio Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, Palermo: Libreria Internazionale A. Reber, 1917, s. 14; Biagio Pace, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro*, Milano: Alpes, 1927, s. 29-30; Carlo Capasso, *Italia e Oriente*, Firenze, La nuova Italia: 1932, s. 133, Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 25, dipnot: 19.

¹³ Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 24.

¹⁴ Roberto Paribeni, *L'Asia Minore e la regione di Adalia*, Roma: Tipografia dell'Unione Editrice, 1915, s. 6-7, 14; Giuseppe Capra, *L'Asia Minore e la Siria nei rapporti con l'Italia*, s. Benigno Canavese: Scuola Tip. Don Bosco, 1915, s. 3-7; Giuseppe, Bevione, *L'Asia Minore e l'Italia*, Torino: Fratelli Bocca Editori, 1914, s. 27.

¹⁵ Leopoldo Franchetti, “L'Italia e l'Asia Minore”, *Nuova Antologia*, CLXXXIX/1087 (1 Maggio 1917), s. 110.

¹⁶ Capra, *L'Asia Minore e la Siria nei rapporti con l'Italia*, s. 5; Bevione, *L'Asia Minore e l'Italia*, s. 71.

¹⁷ Macit Selekler, “İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Ettiler”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 8 (Ağustos 1977), s. 55.

hazırlamıştır.¹⁸ Antalya'daki görevine 31 Mayıs 1913'te başlayan Agostini Ferrante,¹⁹ bölgeyi benimseyen ve İtalya'nın niyetlerini gösteren davranışlarda bulunmaya başladı. Antalya kelimesinin aslı olarak İtalya'yı gösteren ve Antalya yerine İtalya diyen Ferrante,²⁰ Antalya kalesinden bir iki taş sökülse derhal olay yerine gidiyor ve "Bu eserler Romalıların yâni İtalyanların eserleridir. Bunları hiç kimse tahrip edemez"²¹ diyerek müdahale ediyordu.

1913'te İzmir ve Suriye'de de faaliyetlerde bulunan İtalya, 60 civarında İtalyanın yaşadığı Antalya'da²² etkinliğini artıracak çeşitli kuruluşlar açmıştır. Bölgeye nüfuz etmede dinî cemiyetlerle işbirliğine de önem verilmiştir.²³ 1913 Şubat'ında Dışişleri Bakanı, Vatikan'a müracaat ederek, Güneybatı Anadolu'ya nüfuz etmede yardımcı olması amacıyla Antalya'ya misyonerler gönderilmesini istemiş ve bir kaç gün içinde bu isteğe olumlu cevap verilmiştir.²⁴ İtalyan Millî Misyoner Cemiyeti, Ekim 1913'de Antalya'da, bir sağlık ocağı, dispanser, rahip ve rahibe okulları açmıştır.²⁵ Antalya'daki hastanede halk ücretsiz tedavi edildiği gibi, ilaç yardımı da yapılmıştır. Bu faaliyetler ve hastalara iyi davranılması, halk arasında İtalyan hastanesine ve doktorlarına karşı bağlılık ve minnettarlık yaratmıştır.²⁶ Sağlık sorunlarının çözümünde Osmanlı Devleti'nin sunduğu imkânların yetersiz kalmasının da etkisiyle, dönemi yaşayan bir Türk kaynağının anlatımına göre "Halk akın akın İtalyan hastanesine koşmuştur."²⁷ Antalya ile yetinmeyen İtalyanlar, Fethiye'de de bir seyyar hastane kurdukları²⁸ gibi, Muğla ve Marmaris'te de sağlık ocağı açmak için görevliler göndermişlerdir.²⁹

Açılan okulda görev yapan rahip ve rahibeler, halk arasında dolaşarak, dostluk kuruyorlardı. Halkla yapılan görüşmelerde, İtalya'nın bölgeye olan yakın ilgisinden bahsediyorlar ve padişahın kendi memleketiyle ilgilenmediğini ileri sürerek, halkı saltanat ve hükûmetten soğutmaya çalışıyorlardı.³⁰ İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmesinde okulların önemli olduğundan hareketle, çeşitli yerlerde okullar açılması tavsiye edilmiştir. Okulların açılması sayesinde İtalyancanın Türkler tarafından

¹⁸ Webster, *L'imperialismo industriale italiano*, s. 463.

¹⁹ Bevione, *L'Asia Minore e l'Italia*, s. 89, Roberto Paribeni, *L'Italia e il Mediterraneo Orientale*, Roma: 1916, s. 56; Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, s. 19.

²⁰ Remzi Dâniş Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında Antalya ve Havalisinden Notlar", *Yeni Sabah*, 11 Mart 1941.

²¹ M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen*, s. 24-25.

²² Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, s. 19.

²³ Bevione *L'Asia Minore e l'Italia*, s. 176.

²⁴ Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 301.

²⁵ Roberto Paribeni, *L'Asia Minore e la regione di Adalia*, Roma: 1915, s. 56; Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, s. 19; Pace, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro*, s. 35; Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 304.

²⁶ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında Antalya", *Yeni Sabah*, 11 Mart 1941.

²⁷ Selekler, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etiler", s. 56.

²⁸ Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, s. 19; Pace, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro*, s. 36.

²⁹ Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, s. 20; Webster, *L'imperialismo industriale italiano*, s. 463; Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 304.

³⁰ Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında Antalya", *Yeni Sabah*, 11 Mart 1941.

öğrenilmesiyle iki taraf arasında dostane ilişkiler kurulmasının mümkün olacağı düşünülmüştür.³¹ Bir İtalyan kaynağına göre, Antalya'da açılan okulda Kasım 1913'te yüzden fazla öğrenci okuyordu.³² Gidişatın lehine olmadığını gören Osmanlı Hükûmeti, doğru bir kararla İtalyanların açtığı okula Türk çocuklarının devam etmesini yasaklamış, ancak bu karar İtalyanlarca tepkiyle karşılanmıştır.³³

Bunlardan başka, bir İtalyanın otel işlettiği Antalya'da,³⁴ başka bir İtalyan da sinema sahibiydi.³⁵ Yine bir İtalyana ait marangozhanenin bulunduğu Antalya'ya ilk jeneratör de İtalyanlar tarafından getirilmiştir.³⁶ Bölgedeki İtalyan propagandası, Türk basınının dikkatini ve tepkisini çekecek derecede hız kazanmıştır. İtalyanların Antalya bölgesinde "dehşetli propaganda" yaptıklarını haber veren *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, "Şehirde İtalyan malları lehinde ilanlar asıldığını, bu ilanlardan birisinin câmi duvarına asılmasının Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılandığını"³⁷ yazmıştır.

1913 ve 1914 yıllarında, başta Antalya olmak üzere, Güneybatı Anadolu şehirleri, görünüşte "arkeoloji heyeti" gerçekte ise, İtalyan yayılcılığının öncüsü olan arkeolojik araştırmalara sahne olmuştur.³⁸ Anadolu'ya bir arkeoloji heyeti göndermeye karar veren Di Sangiuliano, bu heyete "İtalya'nın nüfuz edebileceği bölgeleri keşfetmek" görevi verdi. Nüfuz edilecek bölgenin üç özelliği olmalıydı: Diğer büyük devletlerle çatışmaya girilmeyecek, Osmanlı Hükûmeti ile İtalya'ya çeşitli imtiyazlar veren bir anlaşma yapılabilecek bir bölge ve nihayet gelecekte İtalyan menfaatlerinin merkezi haline getirilmeye uygun bir yer. Bu bölgenin neresi olabileceği konusunda Di Sangiuliano ile Garroni arasında çeşitli müzakereler yapıldı. Aydın, İzmir ve Antalya bölgeleri içinde, "yabancı gözlerden en uzak yer olan" sonuncusu tercih edildi. Bu kararı bir an önce uygulamak amacıyla olan iki İtalyan siyasetçi, Eğitim Bakanlığı ile de görüşerek, Roma Millî Müze Müdürü Roberto Paribeni'yi Antalya bölgesine gönderdiler. Paribeni 10 Nisan 1913'te Türkiye'ye geldi ve 18, 22 Nisan ve 1 Mayıs 1913'te İstanbul'daki Garroni'ye gönderdiği mektuplarda ilk izlenimlerini anlattı. Bunlarda; Antalya denizindeki balık bolluğundan, zengin ormanlarından ve su kaynaklarından söz etti ve deniz yolları ulaşımını gerçekleştirecek deniz şirketlerinin kurulmasına kadar pek çok öneride bulundu. Bu ilk seyahatinde Paribeni, imtiyaz almak için sondaj çalışmalarında bulundu ve Side, Aspendos ve yakındaki diğer antik yerlerde kazı yapma izni temin etmeye çalıştı.

³¹ R. Foa, *C'è posto per l'Italia nell'Impero Ottomano?*, Genoa: 1911, s. 160.⁹²⁵ Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 304.

³² Petricioli, *L'Italia in Asia Minore*, s. 304.

³³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/3, Ankara: TTK Yayını, 1983, s. 457.

³⁴ Paribeni, *L'Italia e il Mediterraneo Orientale*, s. 56.

³⁵ Pace, *L'Italia e l'Asia Minore*, s. 22.

³⁶ Paribeni, *L'Italia e il Mediterraneo Orientale*, s. 57.

³⁷ *Tasvir-i Efkâr*, 23 Teşrin-i sâni 1913.

³⁸ İtalyanların Antalya ve çevresindeki arkeolojik faaliyetleri için bakınız: Mevlüt Çelebi, "Antalya Bölgesinde İtalyan Arkeoloji Heyetleri", *Adalya*, X (2007), s. 387-402.

Osmanlı Hükûmeti, imtiyaz istenen yer kendi idaresinde olduğu gerekçesiyle İtalya'ya imtiyaz vermeye yanaşmadı fakat İtalyanların yoğun ısrarları üzerine Paribeni'ye, Osmanlı müzeleri adına görev yapmak şartıyla Aspendos'ta kazı yapma izni verdi. Ancak bu Roma için yeterince memnuniyet verici değildi.³⁹

İtalyanların Antalya bölgesindeki faaliyetlerini gayet açık bir şekilde izah eden bir mektupla bu fasıla son veriyoruz. Antalya'da Nisan 1914'te kaleme alınan sadeleştirdiğimiz isimsiz ve imzasız bir mektupta İtalyanların faaliyetlerinden şöyle bahsedilmiştir: "İtalyanların Faaliyeti: Adaların işgalini müteakip İtalyanlar bu sahilleri yakından tetkike başlamışlar ve Antalya-Burdur arasında bir şimendifer inşası için imtiyaz almak teşebbüsünde bile bulunmuşlardır. Şu anda Antalya'da nafia, ticaret, ziraat nezaretlerine mensup bir heyet bu bapta tetkiklerde bulunuyor. Şimendifer imtiyazı verilecek İtalyan grubuna liman imtiyazının da verileceği söyleniyor. Eğer şimendifer yapılırsa hattın başlangıcı olmak itibarıyla Antalya'nın ehemmiyeti bir kat daha artacaktır. İtalyanlar buradaki tebaalarının sayıları pek az, yirmi, otuz kadar olmasına rağmen mektep ve hastane açmak istiyorlar. Binalarını bile hazırlamışlardır. Bu gösteriyor ki, İtalyanlar bu civarlarda kendilerine bir nüfuz bölgesi tesis etmek için hiçbir fırsatı kaçırmak istemiyorlar. Vatanın yüce menfaatlerini her şeye tercih eden hükûmetimiz, tabii şimendifer ve liman imtiyazlarını vereceği sırada bu cihetleri de dikkate alır."⁴⁰

I. Dünya Savaşı başlarken Antalya, İtalya kamuoyunun ilgili kesimi tarafından tanınan bir bölge durumundaydı. İtalyan sömürgeciliğine yeni hedef coğrafya olarak gösterilen Antalya, konferans, kitap, arkeolojik araştırmalarla İtalyanların iştahını kabartıyordu. Bütün bu faaliyetlerin ardından I. Dünya Savaşı'nın başlaması İtalya için, demir yolu imtiyazını kullanamamak gibi bazı olumsuzluklara yol açmış olsa da başka avantajlar sağlamıştır. Savaşın başında tarafsız kalan İtalya, savaşa İtilaf devletlerinin yanında girerken, kendisine hedef coğrafya olarak seçtiği bölgeleri İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmiştir. Nitekim İtalya ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan 26 Nisan 1915 tarihli gizli Londra Antlaşması'nda ve 8 Ağustos 1917'de imzalanan St. Jean de Maurienne (San Giovanni di Moriana) Antlaşmasıyla Antalya'nın da içinde bulunduğu bölge İtalya'ya vaat edilmiştir.

³⁹ M. Petricioli, "Le missioni archeologiche italiane nei paesi del Mediterraneo: Uno strumento alternativo di politica internazionale", *L'archeologia italiana nel Mediterraneo fino alla seconda Guerra Mondiale*, (Atti del convegno del 4-5 Novembre, Catania), a cura di Vincenzo la Rosa, Catania: 1986, s. 18-19.

⁴⁰ "Antalya Mektubu", *Tanin*, 16 Nisan 1330/29 Nisan 1914.

3. İtalyan İşgalinde Antalya

3.1. İtalyanların Antalya'yı İşgali

İtalya, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra, İtalya için son derece önemli olan Antalya'ya, burada savaştan önce de görev yapan Agostini Ferrante'yi konsolos olarak tayin etmiştir.⁴¹ Mondros Mütarekesi'nden işgale kadar geçen zamanda İtalyanlar Antalya'da; savaş öncesi faaliyetlerini daha serbest bir ortamda tekrar ederken, şehri işgale hazırlamak için uğraşmışlardır. İtalya Bakanlar Kurulu, 4 Mart 1919'da, Antalya'da bir konsolosluk ve misyoner okulu açmaya ve sağlık ve arkeoloji heyetleri göndermeye karar vermiştir.⁴² Mart'ın başında Müttefiklerarası Kontrol Komitesi'nin talebi üzerine Alberto Marchi, gümrük görevlisi olarak Antalya'ya geldi. Beraberinde getirdiği hafif piyade birliği bölge hakkında incelemeler yaptı.⁴³ 16 Mart 1919'da Antalya'da bir telsiz telgraf istasyonu kuran Regina Elena gemisi komutanı Albay Alessandro Ciano, halkla çok iyi bir diyalog tesis ettiği gibi meydana gelen asayiş olaylarında da jandarmaya yardım etmeye başladı.⁴⁴

Bazı mahallî yetkililerin yanlış birtakım davranışları, İtalyan işgalini kolaylaştırmıştır. İtalyanların, kendilerine yakın olduklarını belirttikleri Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey,⁴⁵ mütarekeden hemen sonra, bir İtalyan siyasi memurunu Antalya'ya çağırmişti. Antalya'ya gelen bu İtalyan memuruna hükûmet dairesinde bir oda tahsis ederek kapısına bir İtalyan nöbetçi yerleştirmişti. İşgalden bir gün önce mutasarrıfın Rodos'a gitmesi, Antalya ve civarının işgal edileceğini bildiğini göstermektedir.⁴⁶

Rumlardan Ermenilere, Türklerden İtalyanlara kadar her millet ve topluluk, kendileri için iyi bir barış antlaşması imzalanması için bütün ilgi ve dikkatlerini 18 Ocak 1919 günü Paris'te başlayan Barış Konferansı'na çevirdiler. Savaş öncesinde ve savaş esnasında verilen sözlerin ve yapılan gizli antlaşmaların resmîyet kazanması ancak barış antlaşmasının şartlarıyla mümkün olacağı için Paris, büyük diplomatik çabaların, pazarlıkların ve unutulmuş sözlerin yeri haline geldi. En azından İtalyanlar açısından böyle olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Oysa İtalyanlar, savaşta büyük özveride bulduklarını ve bunun ancak gizli antlaşmalarla kendilerine verilen sözlerin

⁴¹ *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici, (ASDMAE-AP.), 1919-1930, Busta (B). 1641-7733. (İtalya Dışişleri Bakanlığı Diploması Tarihi Arşivi-Siyasi İşler)*

⁴² Luciano Flussi, "La diplomazia delle cannoniere: Gli sbarchi italiani in Anatolia nel 1919", *Analisi Storica*, I/1 (Luglio-Dicembre 1983), s. 43.

⁴³ Giovanni Cecini, *Il Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia (1919-1922)*, Roma: Stato Maggiore dell'Esercito Ufficio Storico, 2010, s. 52.

⁴⁴ Cecini, *Il Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia*, s. 54.

⁴⁵ ASDMAE-AP., 1919-1930, B. 1641-7733.

⁴⁶ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 4; Abdurrahman Güzel, "Millî Mücadele Yıllarında Antalya", X. Türk Tarih Kongresi, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, VI, Ankara: TTK Yayını, 1994, s. 2685. Konya'daki Yıldırım Kıtaları Müfettişi Cemal Paşa, Dâhiliye Nezaretine 25 Mayıs'ta gönderdiği telgrafta Ali Firuzan Bey hakkında şunları yazmıştır: "Mumaileyhin İtalyanlarla birleşerek onların hizmetinde bulunması Antalya'nın işgalinde parmağı olduğuna kesin delil olabileceğinden, kendisinin şu ihanet-i vataniyesinden dolayı hakkında muktezi muamelenin icrasının pek elzem olduğu kanaatindeyim." *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi-Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, (DABOA-DH. KMS.)* Dosya: (D.) 52-1, Vesika: (V.) 94.

tutulmasıyla telafi edilebileceği fikrindeydiler. İtalyanların hedefleri iki kentle özdeşleşmiştir: Adriyatik kıyılarındaki Fiume ve Ege kıyısında İzmir. Bu iki kentin İtalyanlar açısından özelliği, müttefiklerinin farklı yorumlarına rağmen gizli antlaşmalarla kendilerine vaat edilmesidir. Dolayısıyla “Londra Antlaşması Mukaddestir”⁴⁷ manşeti sadece bir İtalyan gazetesinin düşüncesi değil, bütün İtalyan siyaseti ve kamuoyu için geçerli bir anlayışı ve beklentiyi yansıtmaktadır.

İtalya, Paris Barış Konferansı'nda özelde Fiume ve İzmir, geneldeyse gizli antlaşmalarla kendisine vaat edilen bütün bölgeler bakımından büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Adriyatik kıyısında ve İtalyanlar için “vatan toprağı” olarak görülen ve bu açıdan İzmir ile mukayese edilemeyecek derecede önemli olan Fiume konusunda Amerika Birleşik Devletleri, İtalya'nın karşısında yer aldı. Bu tavırlar İtalya'nın Türkiye politikasını müttefiklerinden bağımsız hale getirmesi ve Anadolu'da işgalleri başlatması sonucunu doğurdu. İtalyanlar için artık yapılması gereken, işgale hukuki bir zemin hazırlamaktı. İtalyanlar, bu arada meydana gelen bazı olaylardan yararlanmayı da ihmal etmediler. Şubat 1919'da Antalya hapishanesinden bazı mahkûmların firar etmesinden sonra, 22 Mart'ta Antalya'ya gelen Regina Elena gemisinden birkaç İtalyan askeri karaya çıkarılarak eski İtalyan hastanesi koruma altına alındı.⁴⁸ Bundan başka, işgalden önce şehirde bir telsiz-telgraf istasyonu kuran İtalyanlar, bir de okul açmak için rahip, rahibe ve öğretmenler getirdiler.⁴⁹ Aynı günlerde Rodos'tan Antalya'ya gelen Liguria isimli İtalyan gemisinden karaya pek çok ticarî mal çıkartıldı.⁵⁰

İtalyanlar 26 Mart'ta Antalya esnafından bazılarını limandaki kruvazöre dâvet ettiler ve kendilerine iyi muamele edildiğine dair bir kâğıt imzalattılar.⁵¹ Esnafın, ne anlama geldiğini bilmeden imzaladığı bu kâğıt, İtalyanlar tarafından şehrin işgalinde kendilerine dâvet yapıldığı şeklinde kullanılmıştır.⁵²

Antalya'daki olaylar birbirini izlemeye devam etti, 27 Mart günü Antalya'dan Burdur'a giden posta arabası soyuldu. 27/28 Mart gecesi 01.10'da⁵³ Hristiyan mahallesi Yenikapı'da, İtalyanların ölüm ve yaralanma meydana geldiğini iddia ettikleri⁵⁴ patlama

⁴⁷ *Il Giornale d'Italia*, 18 Marzo 1919.

⁴⁸ Nizameddin Karacebe, *Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası*, İstanbul: 1940, s. 47.

⁴⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, (TCRBA.)* Kutu: (K) 125, Dosya: (D) 7; Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 7.

⁵⁰ *Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito, (USSME.)*, E3-6/1.

⁵¹ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990, s. 15; *Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1962, s. 145.

⁵² Pace, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro*, s. 52, “Adalia”, *Enciclopedia italiana*, 1 (1929) , s. 463; “Lo sbarco degli italiani ad Adalia”, *Rivista Coloniale*, XIV (Aprile 1919), s. 221; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: 1982, s. 30.

⁵³ *ASDMAE-AP.*, 1919-1930, B. 1642-7736. Biagio Pace'nin Dışişleri Bakanlığı'na 16 Mayıs 1919'da gönderdiği rapordan.

⁵⁴ *USSME.*, E3-6/1; *ASDMAE-AP.*, 1919-1930, B. 1646-7746. İtalyan askerî belgelerine dayalı olarak hazırlanan bir çalışmada bomba patlaması şöyle anlatılır: 27-28 Mart gecesi, Yenikapı'daki Hristiyan Mahallesi'nde, Ivrea Rahibeleri tarafından idare edilen İtalyan Kız Okulunun yakınında yüksek potansiyele sahip bir bomba patladı. Ferrante hasarı ciddi olarak değerlendirdi, yerel polisin kamu düzeni sağlama konusunda en küçük bir güvence vermemesi nedeniyle durum çok kritikti. Bu

meydana geldi. İtalyanlar tarafından şehri işgal etmek için gerekçe oluşturmak maksadıyla patlatıldığı konusunda ciddi kuşkuların olduğu olayda bir kutu barut infilâk etti. 28 Mart sabahı İtalya temsilcisi Ferrante, Mutasarrıf Vekili Talat Bey'e başvurarak, "Memlekette anarşi ve asayişsizlik gördüğünü ve emniyet olmadığından İtalyan okulundaki rahibelerin korktuklarını ve bomba infilâkı üzerine de rahibelerin korunması için on kişilik küçük bir kuvvetin karaya çıkarılacağını" söyledi. Mutasarrıf vekili, "Rahibeleri korumak için gerekirse Türk kuvvetlerinin görevlendirileceğini" söylemişse de temsilcinin ısrarlı tutumu karşısında, karargâhtan dışarı çıkmamak şartıyla izin vermek durumunda kaldı.⁵⁵

Bir tanık o günlerde Antalya'da yaşananları şöyle anlatır: "Artık limanımızdaki torpidoya alışmıştık ki, günün birinde fevkalâde bir hadise oldu ve Antalya çalkalandı. Memurlarımız ve ileri gelenlerimizde bir telaş, İtalyan ve yerli Rumlar arasında bir sevinç kaynaşması arasında İtalyanların Regina Elena kruvazörü gelip Karaalioğlu Bahçesi karşısında demirledi. Regina Elena Kruvazörü'nün gelişi durumumuza bambaşka bir hâl verdi. Şehirde dolaşan İtalyan askeri sayısı birdenbire beş-altıdan, yetmiş-seksene çıktı. Geceleri saatlerce projektör yakarak şehre bir yenilik verme hareketliliğine girildi ve halk gemiyi gezmeye çağrıldı. Ömrümüzde görmediğimiz büyüklükte bir harp gemisini gezmeye gidenleri sandallarımız taşımaya yetişmedi. Arada sırada şehre çıkan gemi süvarisi, emir subayları ve erleriyle konsoloshaneye geçerken her şeye muktedir bir müstemleke kumandanı gibi vaziyet alınıyordu ve bütün bunlara rağmen yine de pasif hareket ediyorlardı."⁵⁶

Buna rağmen Antalya'yı işgal etmekte kararlı olan İtalyanlar, 28 Mart 1919 günü öğleden sonra şehri işgal etmeye başladılar⁵⁷ ve bunu halkın kendilerini dâvet ettiği iddiasına dayandırdılar. Şimdi kısaca; İtalyanların, Antalya'nın işgalini halkın istediği iddialarını değerlendirmek istiyoruz. Gerçekten de Anadolu'da, Yunan işgali tehlikesini yaşayan bazı yerlerin halkı, İtalyanları, yaşadıkları yerleri işgal etmeleri için dâvet etmişlerdir. Ancak Antalya halkının böyle bir isteği söz konusu olmamıştır. İtalyanlar, 26 Mart günü limanda demirli bulunan bir savaş gemisine halktan bazı kimselerin yaptıkları ziyaret esnasında imzalattıkları boş bir kâğıdı, halkın şehrin işgalini talep ettikleri şeklinde göstermek istemişlerdir. Şayet, İtalya'nın Antalya Konsolosu Ferrante'nin iddia ettiği gibi, işgal, halk tarafından sempati ile karşılanmış⁵⁸ olsaydı; halkın, kendisi tarafından

---

patlamanın sonucu, Milliyet ayrımı gözetmeksizin halk arasında ciddi bir alarm havası yaratmak oldu. Halk ortamın sakinleşmesini arzu ediyordu. Başka bir talimat beklemeden On İki Ada Deniz İstasyonu Komutanı 29 Mart günü saat 15.00'te, Regina Elena gemisinden toplam yaklaşık 300 denizci ve 4 mitralyözden oluşan iki müfreze karaya çıkararak, şehri banliyölerine kadar işgal etti." Giovanni Cecini, *Il Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia (1919-1922)*, Stato Maggiore dell'Esercito Ufficio Storico, Roma: 2010, s. 55-56.

⁵⁵ M. Şefik, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, s. 18.

⁵⁶ Mazlum Adison, *Antalya'nın Kara Günleri*, Yayına Hazırlayan: Evren Dayar, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 15-16; *Antalya'nın Kara Günleri, Mazlum Emin Adison'un Gözü ile Millî Mücadele'de Antalya*, Yayına Hazırlayan: Galip Alçitepe, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2012, s. 12.

⁵⁷ USSME., E3-6/1; E3-9/10; ASDMAE-AP., 1919-1930, B. 1646-7746; *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi*, (ATASE Arş.), Klasör: (KL.) 401, Dosya: (D.)2, Fihrist: (Fh.) 4; Cecini, *Il Corpo di Spedizione*, s. 55-56.

⁵⁸ USSME., E3-6/1; USSM., E3-11/1.

talep edilen bir işgali protesto etmemesi gerekirdi. Oysa işgal, Müslüman halk⁵⁹ ve Müftü Ahmet Hamdi Efendi tarafından protesto edilmiş⁶⁰ fakat Ortodokslar tarafından sevinçle karşılanmıştır.⁶¹

Resim 2. Antalya'da karaya çıkan İtalyan 31. Piyade Taburu. (Cecini, *Il Corpo di Spedizione*, s. 58.)

İtalyan resmî belgeleri de Antalya'nın işgaline gerekçe olarak sunulan "asayişsizlik" ve "halkın talebi" iddialarını yalanlamaktadır. 10 Mart günü Leros'ta Albay Ciano ile yeni kurulan Anadolu Seferi Kuvvetler Komutanlığının (Corpo di spedizione di Anatolia) Komutanı General Giuseppe Battistoni arasında Anadolu'ya çıkarma konusunda fikir alışverişinde bulunmak amacıyla bir görüşme olmuştu.⁶² İtalyanların Antalya'yı halkın isteği üzerine işgal ettiği iddiası 24 Nisan 1919 tarihli bir İngiliz raporunda şöyle anlatılmıştır: "Patlama olayından önce İtalyanlar halkı gemilerini ziyaret davet etmişler ve onlara içecek ve tatlı ikram etmişler. Halk gemiden ayrılırken onlara bir kâğıdı imzalamalarını ve başka bir takım saçma şeyleri yapmalarını rica etmişler. Şimdi İtalyanlar, karaya askerlerini halk ve 57. Fırka istediği için çıkardıklarını söylüyorlar. Kâğıdın imzalanması bir hileden ibarettir."⁶³

İtalyanların, Stefani Ajansı'nın resmî tebliğinde de Antalya'nın işgalinde gerekçe olarak ileri sürdükleri Yenikapı'da patlayan bomba konusunda da Türk ve İtalyan kaynaklarında bazı kuşkular dile getirilmiştir. O sırada Antalya'da Sultanî Mektebi'nde öğretmenlik yapmakta olan Süleyman Fikri Erten infilâk olayı hakkında şunları

⁵⁹ TCRBA, K. 1 25, D. 7; Güzel, "Millî Mücadele Yıllarında Antalya", s. 2688.

⁶⁰ Güzel, "Millî Mücadele Yıllarında Antalya", s. 2694, dipnot:9.

⁶¹ ASDMAE-AP, 1919-1930, B. 1642-7736, Korok, "18 Ay İtalyan İşgali Altında Antalya", *Yeni Sabah*, 22 Mart 1941.

⁶² Cecini, *Il Corpo di Spedizione*, s. 54.

⁶³ Fabio L. Grassi, "Le battaglie diplomatiche relative alle occupazioni italiani in Turchia nel 1919", *Annali dell'Istituto Ugo La Malfa*, X (1995), s. 283.

yazmıştır: “İnfilak eden bomba olmayıp bir teneke dolu baruttan ibaret olduğu elde edilen teneke parçalarından anlaşılmıştır. İşbu infilakın, şehri işgal için sebep olma üzere İtalyanlar tarafından yapıldığının delilleri mevcuttur... Bombanın infilâk ettiği gece sahilde İtalyan kuvvetlerinin iki yüze yakın bulunduğu kayıkçılardan işitilmişti. İnfilâk yerinde zâbitamız İtalyan askerî markalarını hâvi kapsül de bulmuşlardır.”⁶⁴ İşgal dönemini yaşamış olan Macit Selekler de bomba olayının bir tertip olduğunu yazmıştır.⁶⁵ Babası Antalya Müdafaa-i Hukuk hareketinin önde gelen isimlerinden ve Antalya’da idare meclisi azası olan Mehmet Emin Bey’in oğlu Mazlum Adıson da bomba patlatılmasının İtalyanların bir tertibi olduğunu uzun uzun delilleriyle anlatmıştır.⁶⁶

İtalyanlar arasındaki bir yazışma da yukarıdaki kuşkuları destekler niteliktedir. Dışişleri Bakanlığı Sekreteri ve aynı zamanda Paris’te Barış Konferansı’nda İtalya’yı temsil eden heyetin de genel sekreteri Giacomo De Martino 22 Mart 1919’da Sonnino’ya şunları yazdı: “Türkiye’de (akıllıca kışkırtılmış olsa bile) isyanların, askerî ve siyasi eylem için iyi bir nedene hizmet ettiği sıklıkla görülmüştür. Bu fırsat değerlendirilemez mi? Yazışmalar ve gazeteler aracılığıyla uygun bir şekilde sunulan düzeni yeniden sağlamak gerekçesi denizcilerin çıkarması için kullanılabilir.”⁶⁷ İtalyan diplomatın bu önerisi uygun bulunarak yerine getirilmiş midir, kesin olarak bilmek mümkün değildir. Ancak, bazı İtalyanların aklından, Antalya’yı işgal etmek için bu gibi ihtimaller geçtiğini göstermesi ve önemli bir itiraf olması bakımından yabana atılamaz.

Aynı gün, şehri işgal eden birliklerin komutanı Albay Alessandro Ciano, Antalya halkına aşağıdaki beyannameyi yayınladı:

“Antalya halkının can ve mal güvenlikleri tehlike altındadır. Bu son günlerde yaralanma ve ölümlerle sonuçlanan vahim asayişsizlik olayları meydana gelmiştir. Hapishaneden firar eden mahkûmlar ve dâhilden gelenler taciz ve katliamlar yapıyorlar. Dün İzmir ile İstanbul’a giden posta soyuldu. Bu sabah şehrin merkezinde büyük bir bomba patlatıldı. Pek çok vatandaş tarafından yapılan talep üzerine İtalya devleti denizcileri, İtilaf devletleri adına, yerel memur ve güvenlik güçlerinin yardımıyla asayiş sağlamaya bugün Antalya’yı işgal ediyorlar. Herkesin menfaati adına hangi millete mensup olursa olsun, iyi niyet sahiplerini emirlerimize kesin olarak uymaya davet ediyoruz. Suçlulara karşı gerekirse savaş yasalarına göre en şiddetli önlemleri almak zorunda kalmayacağımız ümidiyle ilan ediyoruz.”⁶⁸

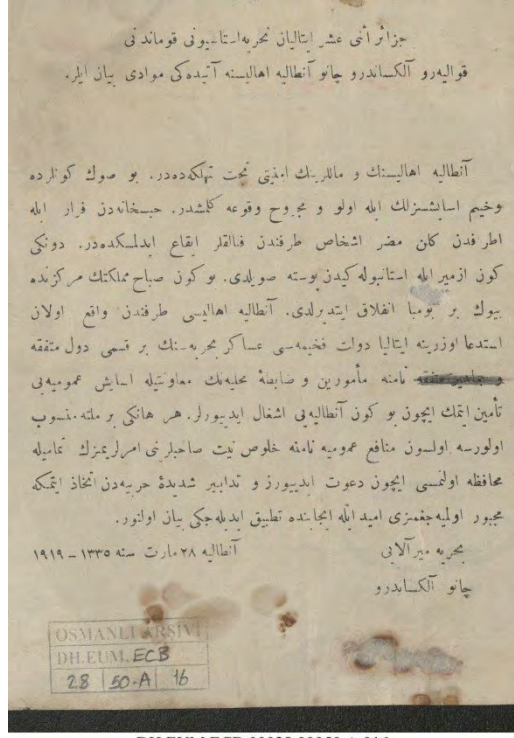
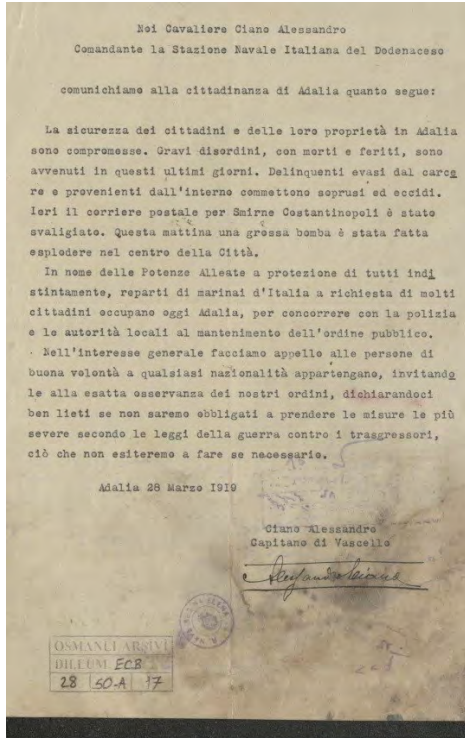
⁶⁴ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 8.

⁶⁵ Selekler, “İtalyanlar Antalya’yı Nasıl İşgal Etiler”, s. 59.

⁶⁶ Adıson, *Antalya’nın Kara Günleri*, s. 21-24.

⁶⁷ Cecini, *Il Corpo di Spedizione*, s. 54.

⁶⁸ ASDMAE-AP., 1919-1930, B.1646-7746; TCRBA., K.125, D.7; *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi-Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Ecânib Kalemi*, 00028. 00050.A.016.001; ; *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi-Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Ecânib Kalemi*, 00028. 00050. A.017.001; Korok, “18 Ay İtalyan İşgali Altında Antalya”, *Yeni Sabah*, 21 Mart 1941; M. Şefik, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, s. 21-22; Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 7.

Belge 1. Albay Alessandro Ciano'nun işgalden sonra Antalya halkına yayınladığı bildirinin İtalyanca ve Osmanlıca örnekleri. (DABOA -Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Ecânib Kalemi, 00028. 00050.A.016.001; 00028. 00050.A.017.001)

Antalya'nın işgali İtalyan kamuoyunda büyük bir zafer olarak karşılandı. Paris'te müttefiklerinden üvey evlat ve biraz daha ileriye gidilecek olursa "mağlup" muamelesi gören İtalyanların incinen onurları tamir edildi. İtalyan gazeteleri Antalya'nın işgalini ilk sayfadan ve bir zafer havasıyla yansıttılar. Resmi İtalyan ajansı Agenzia Stefani'nin resmî tebliğine yer veren gazeteler aynı zamanda Antalya'nın işgalini yorumladılar. İtalyanların böylece Anadolu'da kendi kararlarıyla asker çıkartmalarının önemine vurgu yaptılar. İlk sayfadan ve manşetten verilen haberlerde hemen her gazete, okurlarının işgali daha iyi kavramaları için bir Türkiye haritası kullandı. Gazetelerde yayınlanan Stefani ajansının resmî tebliği aşağıdadır:

"Birkaç haftadır Antalya'daki durum son derece ciddiye. 8 Mart'ta adi suçlardan dolayı hapiste olan yaklaşık 200 mahkûm; gardiyanları öldürdü, hapisneden kaçtı. Ölüm ve yaralanmalarla çatışmalar yaşandı ve kaçan tutukluların sadece bir kısmı yeniden yakalandı.

İki jandarmanın refakat ettiği yeniden tutuklananlar ve dört mahkûm, bir jandarmayı öldürmeyi başardılar; kurtulan diğer jandarma bir mahkûmu öldürdü ve bir diğerini yaraladı. Bunun yanı sıra kaçaklar uzun süredir Antalya çevresini istila etmiş ve şehirde de eşkıyalık eylemleri gerçekleştirmiştir. Bunlardan polis tarafından aranan silahlı dördü, hususi hanelere girerek, ev sahiplerini, eğer kendilerini saklamazlarsa ölümle tehdit ettiler.

Bütün bu olaylardan korkan halk, devlet otoritesinin duruma hâkim olmakta acziyetinden ve mutasarrıfın bulunmamasından şikâyet ederek defalarca koruma talep etti. Limana önce İtalyan gemileri gittiler. Bu, halka bir nebze olsun güven veriyse de suçlular ve kaçaklar, kamu güvenliği ve artan ajitasyon için ciddi bir tehlike oluşturmaya devam ediyordu. Pek çok Müslüman ileri gelen, 26 Mart'ta kuvvetlerimizin karaya çıkarılmasını talep etti. 28 Mart gecesi saat 01.10'da gemilerimizden çok kuvvetli bir patlama sesi duyuldu. Daha sonra bunun, şehirde patlayan ve Hristiyan Mahallesi'nde ciddi hasara yol açan bir bomba olduğu anlaşıldı. Limanda bulunan Kraliyet gemisi Regina Elena'nın komutanı, yurttaşlarımızı ve İtalyan rahibelerini korumak için silahlı bir birlik gönderdi. Halktan koruma talepleri devam ederken, 29 Mart'ta iki denizci bölüğü, asayişi sağlamak için en ufak bir olay olmadan şehri işgal etmek üzere karaya çıktı. Halk, İtalyan denizcilerini tam bir memnuniyetle karşıladı.⁶⁹

Resim 3. Antalya'nın işgalini bildiren L'Idée Nazionale gazetesi. (4 Nisan 1919)

3.2. İşgal ve Osmanlı Hükûmeti

Antalya'nın işgali İzmir'deki İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri nezdinde protesto edildi.⁷⁰ Antalya mutasarrıf vekilinin işgal komutanına vermek istediği protesto Albay Ciano tarafından kabul edilmedi, İtalyan siyasi temsilcisi mutasarrıfa sözlü açıklamada bulundu.⁷¹ Hariciye Nezareti, İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserliğine bir nota verdi.⁷² İşgal, eski Dâhiliye Nâzırı Reşid Bey tarafından *Journal de Geneve* gazetesinde yayınlanan açık mektupta da protesto edildi.⁷³

⁶⁹ *Corriere della Sera*, 3 Aprile 1919; *Il Tempo*, 3 Aprile 1919; *Il Messaggero*, 3 Aprile 1919; *La Tribuna*, 4 Aprile 1919; *L'Epoca*, 4 Aprile 1919.

⁷⁰ *Türk İstiklâl Harbi* 1, s. 146

⁷¹ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi-Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DABOA-DH. ŞFR.)*, Dosya: (D) 100, Vesika: (V) 210.

⁷² TCRBA., K. 125, D. 7.

⁷³ USSME., E3-6/4

Harbiye Nezareti işgal hakkında Antalya Mutasarrıflığına iki yazı göndermiştir. Bunlardan, 29 Mart tarihli ilk yazıda, "Antalya'nın işgali hususunda endişelenecek bir durum olmadığı, nezaretin, meselenin çözümlenmesi için teşebbüste bulunduğu" bildirilmiştir. 31 Mart tarihli ikinci yazıda ise, "Asker ihracının bir işgal olmayıp, güvenliği sağlayan mahallî güçlere yardım maksadıyla yapıldığı"⁷⁴ iddia edilmiştir. 30 Mart gecesi Sadrazam Damat Ferid Paşa, İstanbul'daki İtalya Yüksek Komiseri Kont Carlo Sforza ile Antalya'nın işgali hakkında görüşmüştür. Sadrazam, Sforza'ya İtalyan birliklerinin Antalya'yı Rumların tahriki sonucu işgal edip etmediklerini sormuş ve "düzeni sağlamak için yapılmış bu işgalde, mahallî yöneticilerin prestijlerine zarar vermemelerini beklediklerini" söylemiştir. Sforza da Doğu Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Vittorio Elia'ya "Türk memurların ve yöneticilerin yetkilerini ellerinden almamalarını, görünüşte de olsa, Osmanlı yetkililerinin, bağımsız şekilde çalışıyormuş izlenimi verilmesinin, işgal altında olmayan bölgeler için de önemli olduğunu"⁷⁵ yazmıştır.

Dâhiliye Nezareti, Antalya Mutasarrıflığına gönderdiği 31 Mart 1919 tarihli ekte şu görüşlere yer vermiştir: "Asker ihracı işgal mahiyetini haiz olmayıp inzibatın temininde hükûmet-i mahalliyeye muavenet maksadına müstenit olacağı beyanıyla haysiyet-i hükûmeti ihlâl edecek hareketten tevakki etmeleri emrinin oraya verilmesi için İtalya ordularının Rodos'taki başkumandanlığına, Der Saadet'teki İtalya Fevkâlade Komiseri tarafından tebligat icra kılındığı şifahen Mütareke Komisyonu Riyasetinden bildirilmiştir. Bu ve buna mümâsil ahvalde zamanın nezaketi nazar-ı dikkate alınarak sû-i tefehhümlere meydan verecek tarzda idare-i umur ve lisan edilmemekle beraber kendileriyle temas edilip iyice anlaşmak suretiyle hüsni netayic istihsalinin de ihmal edilmemesi lâzım gelir."⁷⁶ 5 Nisan'da gönderilen başka bir yazıda da, "Antalya'ya asker ihracının İtilaf Devletlerinin kararıyla olduğu ve şehirdeki İtalyan askerinin bir kısmının gemiye iade edilmesi için Yüksek Komiser nezdinde girişimde bulunulduğu"⁷⁷ bildirilmiştir. Antalya'daki İtalyanlara karşı nasıl davranılması gerektiği hususunda Hariciye Nezaretinin görüşü de şöyledir: "Antalya'da İtalyanların buldukları noktalarda kalıp ilerlememeleri hakkında teşebbüsât-ı lâzime îfa edilmiştir. Mamafih şayet mütareke hükümlerine muhalif harekette devam edecek olurlar ise taht-ı işgalde bulunan sair mahallerde ittihaz kılınan tedbirlere mümâsil tedabir-i muslihane ve mütelifânenin Antalya'da dahi icrası ile müşkilat hudusuna meydan verilmemesi."⁷⁸

⁷⁴ DABOA-DH. ŞFR., D. 97, V. 355; M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen*, s. 22-23.

⁷⁵ ASDMAE-AP., 1919-1930, B. 1646-7746.

⁷⁶ DABOA-DH. ŞFR., D. 97, V. 355

⁷⁷ DABOA-DH-ŞFR., D. 98, V. 52

⁷⁸ TCRBA., K. 125, D. 7

Resim 4. Antalya İtalyan İşgal Komutanlığı Karargâhı (Cecini, *Il Corpo di Spedizione*, s. 349)

İşgaller konusundan en sert tavır, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından gösterilmiştir. Fevzi Paşa, XVII. Kolordu Komutanlığına 14 Nisan'da gönderdiği şifrede İtalyanlar hakkında şunları yazmıştır: "İtalyanların teşebbüsü muvacehesinde suret-i hareket makam-ı sadr-ı uzmadan sorulmuştur. Fakat herhalde İtalyanlara karşı da mütarekenâmeye muhalif her hareketin protesto edilmesi, kıtaat ve memurin-i Osmaniyenin katıyyen terk-i mevki etmemeleri ve kıtaatımızın icabında mukabele edecek bir surette toplu bulundurulması lazımdır."⁷⁹ Fevzi Paşa'nın, "icabında mukabele edilmesini" bildirmesinin dışında, görüldüğü gibi, Osmanlı Hükûmeti işgalleri usulen protesto ederken işgalleri kabullenmiştir. Bu pasif siyaset Antalya'ya 13 Haziran'da yapılan çıkarmada da kendini göstermiştir. Son ihraç hakkında Dâhiliye Nezaretinin gerekli girişimin yapılması yolundaki 18 Haziran tarihli tezkiresine 25 Haziran'da cevap veren Hariciye Nezareti, "İtalyan işgalinin daha önce protesto edildiğini, her ihraç ve takviyesinin protesto edilmesinde yarar olmadığını" bildirmiştir.⁸⁰

İtalyan işgalleri 29 Haziran'da Meclis-i Vükelâ toplantısında görüşülmüştür. "İtalyanların Konya Vilayetinde küllî asker ve mühimmat sevkiyle mütemadiyen ilerlemekte olmaları ve kan dökülmesine sebep vermekte oldukları ve ahali-i vilayetin pek ziyade teessür ve

⁷⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi* 1, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s. 312, Ek 5.

⁸⁰ DABOA-DH. KMS., D. 52, V.71.

heyecan içinde bulunduğu” görüşüyle gündeme getirilen konunun görüşülmesinden sonra aşağıda kısmen sadeleştirdiğimiz karar alınmıştır: “İtalyanların büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan zikredilen vilayetteki hareketleri mütareke hükümlerine, Wilson Prensiplerine külliye muhalif olmakla beraber ne bu bapta Paris Sulh Konferansı'nın bir kararı mevcut ne de İtilaf devletleri tarafından bu yolda bir tebliği olmadığı cihetle hiçbir bakımdan izin verilmemiş ve uygun bulunmayacağı açık olan zikredilen askerî harekâtından dolayı İtilaf devletleri mümessilleri nezdinde âcilen protestoda bulunulması ve Paris'teki murahhaslarımıza da mâlumat verilmesi...”⁸¹

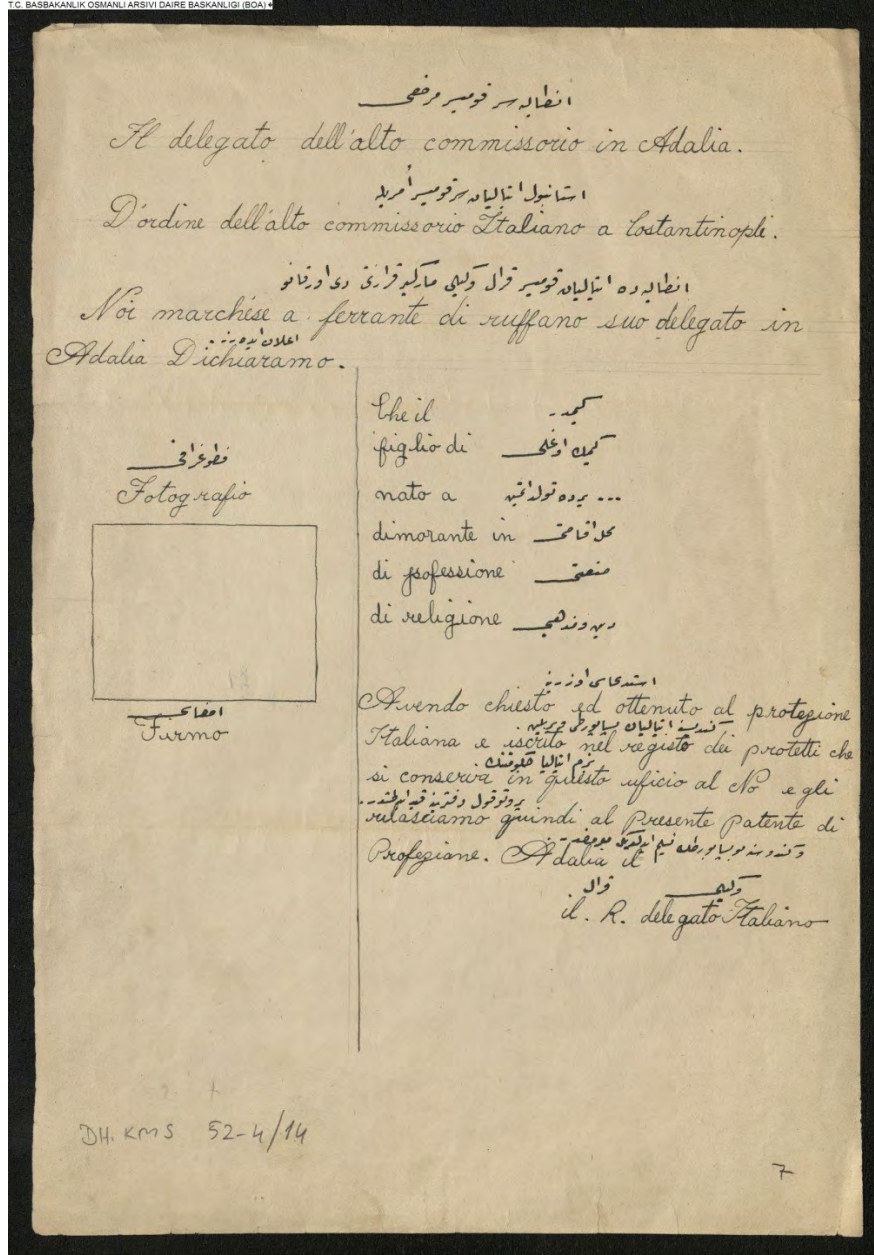
İtalyanlar; 28 Mart 1919-5 Temmuz 1921 tarihleri arasında işgal altında tuttıkları Antalya'ya yerleşmek için birtakım uygulamalarda bulundular. Esas itibarıyla, Türklerin dostu oldukları propagandasını yaydılar ve ücretsiz olarak sundukları sağlık hizmetleriyle halkı kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. İsteyenlere; o kişinin İtalya'nın korumasında olduğunu gösteren “Himaye Vesikası” dağıttılar. Okul açarak kendi propagandalarını yaptılar. Deniz seferleri düzenlediler, Türklerle ticaret yaptılar. Bütün bu çabalarla kısmen başarılı olduklarını söylemek mümkünse de Türk halkının Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Yunanlara karşı verdiği bağımsızlık savaşının başarıyla gelişmesi üzerine İtalyanlar 5 Temmuz 1921 günü, küçük bir birlik bırakarak Antalya'yı boşalttılar.⁸²

---

⁸¹ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi-Meclis-i Vükelâ Mazbataları*, No: 216, s. 66.

⁸² Millî Mücadele döneminde Antalya'daki İtalyan işgali ve tahliye hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 77-87, 289-298.

DH.KMS.00052.4.00014.007

Belge 2. İtalyanların işgal bölgelerinde talep edenlere verdikleri "Himaye Vesikası"
(DABOA -DH. KMS. 00052.4.00014.007.001)

3.3. Heyet-i Nâsiha'nın Antalya'yı Ziyareti

Mondros Mütarekesi'nden sonra Sultan Vahidettin, Sadrazam Damat Ferit Paşa ile birlikte ve İngilizlerle sıkı bir iş birliği halinde ülkeyi yönetmeye başladılar. Her türlü silahlı direnişi reddeden, Türklerin haklarının ancak siyaset yoluyla savunulabileceğine inanan sultan ve sadrazamı, bütün kötülüklerin sorumlusu olarak İttihatçıları gördüler ve devr-i sabık yarattılar. Ülkenin selameti için İngiliz destekli ve İstanbul merkezli bir yönetimi benimseyen Vahidettin-Damat Ferit ikilisi, ülkede belirmeye başlayan

Müdafaa-i Hukuk hareketinin etkisini azaltmayı da kendi iktidarları açısından zorunluluk olarak görüyorlardı. Saray ve hükûmeti, vatandaşları arasında hiçbir ayırım gözetmeden Osmanlılık anlayışı doğrultusunda İttihatçıların yarattığı düşmanlık hissi olduğunu düşünüyor ve bunu gidermenin çarelerini arıyordu. Harap hale gelen, savaşın bütün zorluk ve sıkıntılarını yaşayan Anadolu halkının yaşam standartlarını yükseltmeyi de hedeflediğini ilan ediyordu. Bütün bunları gerçekleştirmek için bulunan çare, İngilizlerin de onayı alınarak özel heyetler kurularak Anadolu'nun farklı yerlerini ziyaret etmeleri ve incelemelerini bir rapor şeklinde hükûmete sunmalarıydı. Başlarında, Osmanlı hanedanına mensup şehzadelerin başkanlık yapacakları ve içlerinde Ermeni ve Rumların da bulunacağı bu heyetler için kullanılan tabir "Heyet-i Mahsusa" veya daha sık tercih edildiği şekliyle "Heyet-i Nâsiha"dır. (Nasihât Heyeti) Başkanlığını Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abdürrahim Efendi'nin yaptığı Anadolu Nasihat Heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Ali Rıza Paşa ve Divanı Harbi-i Örfi (Sıkıyönetim Mahkemesi) Eski Başkanı Mahmut Hayret Paşa ve Eski Basra Valisi Ferik Süleyman Şefik Paşa; Emekli Mirliya Ali Fevzi Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi, Pazarcık Müftüsü Halil Fehim Efendi, Dâhiliye Nezareti Memurlar Müdürü Ohannes Ferid Efendi ve Karahisar eski mebusu Yanko Gevenidis (Yanko Küvanoğlu) Efendi.⁸³

Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra Şehzade Abdürrahim Efendi ve heyeti 16 Nisan 1919 Çarşamba günü öğleden sonra Yıldız Saray'ında Sultan Vahidettin'i ziyaret ederek padişaha veda ettiler.⁸⁴ Anadolu Nasihat Heyeti, 16 Nisan 1919 Çarşamba günü saat 17.00'de, Alemdar vapuruyla İstanbul'dan Bursa'nın limanı sayılan Mudanya'ya hareket etti. Bursa → Balıkesir → İzmir → Aydın → Denizli → Burdur → güzergâhını takip eden Nasihat Heyeti, 4 Mayıs 1919 günü Antalya'ya geldi. Nasihat Heyeti'nin ziyaret ettiği yerler içerisinde Antalya'nın özel bir yeri vardır. Kastedilen özellik, Antalya'nın işgal altında bir şehir olmasıdır. Dolayısıyla heyetin işgal altında bir yeri ziyaret edecek olması, çeşitli endişelere yol açmıştır.

Heyetin Aydın'da bulunduğu 29 Nisan günü heyet üyeleri Süleyman Şefik Paşa ve Ali Rıza Paşa, yanlarına çağırdıkları 57. Tümen Komutanı Albay Mehmet Şefik (Aker) Bey'den İtalyan işgalindeki Antalya hakkında bilgi aldılar. Amaçları, şehzadenin Antalya'ya gitmesine İtalyanların engel olup olmayacaklarını öğrenmekti. M. Şefik Bey, Antalya civarındaki Burdur ve Isparta gibi yerlerin ziyaret edilip de Antalya'ya gidilmemesini, İtalyanların durumuna ve halka karşı güttükleri siyasete uygun bulmadı ve Antalya'ya Şehzade'nin mutlaka gitmesi gerektiğinde ısrar etti. O akşam kesin bir karar verilmedi. Ancak sabahleyin bu mesele tekrar görüşüldü ve kesin kararın Burdur'a gidildiğinde verilmesi kararlaştırıldı.⁸⁵ Heyetin Burdur'da bulunduğu günlerde Şehzade'nin Antalya'ya gidip gitmemesi meselesi yeniden gündeme geldi. Bazı çekince ve itirazlara rağmen Şehzade ve heyetin Antalya'ya gitmesine karar verildi.

⁸³ DABOA-DH. KMS., D. 51-2, V. 3.

⁸⁴ *İkdam*, 16 Nisan 1919; *Alemdar*, 17 Nisan 1919; *Sabah*, 17 Nisan 1919; *Yeni Gazete*, 17 Nisan 1919.

⁸⁵ M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen*, s. 52.

Nasihat Heyeti, 3 Mayıs 1919 günü Burdur'dan Antalya'ya hareket etti. Geceyi Bademağacı köyünde geçiren heyet 4 Mayıs günü, şehre üç-dört saat mesafedeki Kırkgöz köprüsünde, Antalya eşrafı, dinî cemaat liderleri, ileri gelenler ve yüzlerce atlılar tarafından, tezahüratlarla karşılandı. Kortej halinde Antalya'ya girildi. Bütün Antalya baştanbaşa donanmış, evlerde kimse kalmamış, bütün ahali sokaklara dökülmüştü. Halk, bir neşe ve sevinçle Şehzade Abdürrahim Efendi'nin bindiği arabanın etrafını sarmış olarak yürüyor ve sık sık "Padişahım Çok Yaşa!" diye dua ediyordu. Belediye dairesinde aşağıdaki padişah beyannamesi okundu:

"Cümlemizin mâlumu olduğu üzere, on senedir saltanat-ı muazzama-yı Osmaniyemizin dûçar olduğu inkılâbât-ı idarenin ahkâm-ı şeriye ve kavanin-i esasiye muvafık olmayan silsile-i seyyiâtı ve bilhassa Harb-i Umumi'ye iştirak ile gösterilen basiretsizliğin netice-i zarurisi olarak bugün memleket elim bir vaziyette bulunmaktadır. Mesâib-i harbiyenin giriftâr-ı sademâtı olmadık bir mahal kalmadığı gibi, memleketinizin de bu mesâibden ne derece müteessir olduğu görülüyor. Velinimet-i bi-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretleri bilâd-ı şahanelerinin vaziyet-i hâzirasını re'ye'l-ayn müşahade etmek ve ihtiyacât-ı umumiye-yi bi-ttetkik netice-i malumâtını hâk-pây-ı hümayunlarına arz eylemek vazifesiyle ve merdümek-i çeşm-i iftiharımız, Şehzade-i âlî-şan devletlü, necâbetlü Abdürrahim Efendi hazretlerinin riyaset-i necâbetpenâhîleriyle mübâhî bulunan heyetimiz bugün bu maksadla memleketinizde bulunuyoruz. Bilâ-tefrik sunûf-ı tebaa-yı saltanat-ı seniyelerinin eb-i müşfiki olan efrâd-ı milletin refah ve saadet ve âlâm ve felaketinden bizzat kendileri alâkadâr bulunan zât-ı şahaneleri, sizi ve umum hemşehrilerinizi selam-ı saadet encâm-ı şahaneleriyle taltif ve tesrîr buyurmuşlardır. Harb-i zâil esnasında maddeten ve mânen uğradığımız zarar ve hasar pek ziyade mücib-i teessür-i şahaneleridir. Şevket-meâb efendimiz hazretleri, harb senelerinde sekene-i memleket arasında zuhûr etmiş uygunsuz ahvale cüret eden ve âsâr-dîde bir uhuvvet-i vataniyenin ihlâlüne sebebiyet verenlerin peyderpey tâkibat-ı kanuniyeye tevdi olunmakta bulunan erbab-ı fesattan ibaret olduğuna ve efrâd-ı masume-i milletin bu şaibe ile ruhen alâkadâr olmadığına kanidirler. Umum tebaa-yı şâhanelerinin ba'de-mâ necâbet-i tarihiye-i Osmaniyeye çeşban surette irâe edecekleri vakar ve sekinet ve teshîl-i icraat-ı hükûmete hakiki ve samimi müzaheretleriyle şu hüsnüzânn-ı mülûkânelerini teyid etmesine intizar buyurmaktadırlar. Mesâib-i harbiyenin âsâr-ı tahribkârını izale zamana mütevakkıf olmakla beraber, bu bâbda refah-ı umumiyenize hâdim olacak her türlü tedabirin hemen ittihaz olunmasına irade ve münhasıran bu vazife ile iştigal etmek üzere bir encümen-i âlî teşkili ve sunûf-ı memurinin faaliyet-i katiyesini ve bunlardan başka selâhiyet-i vâsiyai haiz heyet-i ıslahiyenin îzamını dâhi ferman buyurmuşlardır. Fakat gerek umran-ı memleket ve gerek terfîhi ahvâl-i millet her şeyden evvel, temin ve takrir-i âsâyîşe mütevakkıf olduğundan ve bu emr-i mühim ise ancak ahalinin icraat-ı hükûmete müzaheretleriyle temin olunabileceğinden, bu bâbda göstereceğiniz dür-endişâne hareket sırf muktezâ-yı menfaatiniz olduğunu şüphesiz takdir edersiniz. Tarihi-i Osmanî'de görülen bu gibi vakayi'-i azîmenin intac eylediği müşkilât hep efrâd-ı milletin sabır ve sükûneti ve makam-ı pür-ihtirâm saltanata fart-ı sadâkati ve tedbir-i hükûmete itaati ile iktihâm edilmiş olmasına nazaran ittihaz edeceğimiz hatt-ı hareket ve tarîk-i

selamet pek rûşenâdır. Binâenaleyh, nâm-ı nâme-i cenâb-ı cihan-bâniye olarak hakkınıza kanaat, vatandaşlarınızın hukukuna riayet ve kanuna itaat cümlenize tavsiye olunur.”⁸⁶

Bildirinin girişinde memleketin acıklı bir durumda bulunduğu tespiti yapılarak bunun sebebi izah edilmiştir. Buna göre, son on yıldır Osmanlı Devleti'ni yöneten “inkılâp idaresi” yani İttihatçılar, ülkeyi, kanunlara ve anayasaya uymadan yöneterek yarattıkları “kötülükler silsilesi” yetmiyormuş gibi ülkeyi I. Dünya Savaşı'na sokma basiretsizliğini de göstermişlerdir. Bütün bunların sonucu olarak da Osmanlı Devleti acınacak bir duruma düşmüştür. Savaşın felaketleri, Anadolu'nun her yeri gibi, Antalya'yı da etkilemiştir. Padişah, halihazırda ülkenin içinde bulunduğu durumu yerinde görüp ihtiyaçlarını incelemek ve sonuçlarını kendisine bildirmek üzere, Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığında kurulan heyeti bu maksatla memleketlerine göndermiştir. Hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün tebaasının “şefkatli babası” olan Sultan, Dünya Savaşı'nda uğranılan maddi ve manevi zarardan ötürü son derece üzülmüştür. Sultan, savaş yıllarında Osmanlı Devleti'nde yaşayanların arasında ortaya çıkan durumu yaratanların ve kardeşliğin bozulmasına sebep olanların peyderpey yasal işlemlere tâbi tutulan bozgunculardan ibaret olduğuna ve milletin masum fertlerinin bu hata ve kötülüklerle ruhen bir ilgisinin olmadığına inanıyor. Sultan, bütün tebaasından, bundan sonra yüce Osmanlı tarihine yakışır şekilde gösterecekleri ağırbaşlılık ve sükunetle hükûmet icraatlarını kolaylaştırmaları ve samimi yardımlarıyla, iyi niyetinin desteklenmesini beklemektedir. Savaşın yarattığı tahribatın giderilmesi zaman alacaktır. Bununla birlikte Padişah, halkın refahına hizmet edecek her türlü önlemin alınmasını ve sırf bu işlerle uğraşmak üzere bir komisyonun ve ayrıca bir reform heyetinin gönderilmesini de emretmişlerdir. Fakat memleketin bayındırlığı ve milletin refaha kavuşturulması her şeyden önce güvenliğe bağlıdır. Bu da ancak halkın hükûmete yardımcı olmasıyla sağlanabilecektir. Osmanlı tarihinde görülen bu gibi büyük olayların yarattığı zorluklara, hep milletin sabrı ve sükuneti, saltanat makamına mutlak sadakati ve hükûmetin aldığı önlemlere itaatiyle göğüs gerilmiştir. Bundan sonra da halkın tutacağı hareket tarzı ve selamet yolu, çok bellidir. Hükümdar, bütün tebaasına haklarına kanaat, diğer vatandaşlarının haklarına saygı ve kanunlara itaat etmelerini tavsiye etmektedir.

Törende halk adına bir konuşma yapan Hoca Rasih Efendi (Kaplan), “Anavatandan ayrılmamak için Antalyalıların canlarını feda etmeyi göze aldığını ve bir işaret beklediklerini”⁸⁷ söyledi.

Heyet şerefine her yerde olduğu gibi Antalya'da da büyük bir ziyafet verildi. Heyet üyelerinden bir kısmı Alanya'ya kadar bir gezinti yaparken Şehzade ve yaverleri portakal bahçelerini gezdiler.⁸⁸ Antalya'da yapılan karşılama töreninden Şehzade Abdürrahim

⁸⁶ *Yeni Gazete*, 21 Nisan 1919; *İkdam*, 22 Nisan 1919; *Tasvir-i Efkâr*, 22 Nisan 1919; *Memleket*, 22 Nisan 1919; *Alemdar*, 22 Nisan 1919; *Sabah*, 22 Nisan 1919; *Zaman*, 22 Nisan 1919; *Hâdisât*, 22 Nisan 1919; Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2020, s. 55-56.

⁸⁷ M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen*, s. 53.

⁸⁸ Bürhan Cahit, “Facia İçinde Komedi: Heyeti Nâsiha Konya Yolunda”, *Yeni Mecmua*, 1/12 (21 Temmuz 1939), s. 13.

Efendi'nin de son derece memnun kaldığı basına yansıdı.⁸⁹ Nasihat Heyeti, Antalya'dan, Korkuteli üzerinden Burdur'a döndü. Teke Mutasarrıfı Cemal Bey, Dâhiliye Nezaretine şu telgrafi gönderdi: "Antalya 5 Mayıs: Şehzade Abdürrahim Efendi hazretleri ve maiyeti necâbetpenahilerinden mürekkep heyet-i muhtereme bugün sabahleyin Antalya'ya bağlı Korkuteli kazasına müteveccihen (doğru) hareket buyurdıkları mâruzdur."⁹⁰

Anadolu Nasihat Heyeti'nin seyahatine İstanbul basınıni temsilen katılan Burhan Cahit (Morkaya) heyetin Antalya seyahatini özetle şöyle anlatır:

"Antalya'ya üç saatlik yerdeki Kırkgöz Köprüsü yanında kır sofraları kuruldu. Tatlı tatlı yemek yiyorduk. Köprü'nün öbür ucundan bir kalabalık göründü. Anladık, Antalya'dan gelen karşılama heyeti. Yemeği yarım bıraktık. Gelenler mutasarrıf, eşraf, Rum, Ermeni, dinî liderler ve birçok ahali.

Biraz istirahatten sonra hep beraber büyük bir alayla yola düştük. Etrafımızda Antalyalı genç atlılar koşuyor, mızraklı süvarilerimiz vadiye hususi bir zarafet veriyordu. Güzel bir çam ormanının dar yollarından çıkarken vadinin nihayetinde yeşillikler içinde Antalya ve Akdeniz beraber göründü. İzmir'den beri hasretini çektiğimiz denize tekrar kavuştuk. Antalya için İstanbul'da iken pek çok övgüler işitmiş, Anadolu'nun bu Akdeniz ile öpüşen, sevdalı dudaklarına karşı gıyabi bir tutku içinde yaşamıştım. Şimdi Antalya hakikaten fettan bir sevgilinin nazlı çekigenliği gibi bakışlarım önünde ve yeşillikler içinde titreşiyordu.

Kafilemiz muzaffer bir kabile gibi bayraklar, süvariler içinde Antalya'nın kalbini zapt etmeye gidiyordu. Henüz bahçelere varmamıştık. Şosenin iki tarafı ahali ile kaynaşıyor, mızıka ve şarkı sesleri vadide dağılıyordu.

Şehzademizin arabası halkın teşkil ettiği bayrak ve çiçek dalgaları arasına girdiği zaman coşkun bir alkış ve durmayan bir çiçek tufanı ile karşılandı. Son zamanların hadiseleri içinde bunalan halk, Osmanlı şehzadesinin, Sultan Osman'ın zafer alaylarını hatırlatan mızraklı süvarileri arasında Akdeniz sahillerine inmesini bir 'En Büyük Bayram' gibi telakki etmiş ve hissini, fikir ve emelini bugün genç ve kahraman şehzadeye dökmeye hazırlanmıştı. Arabalarımız sırayla ahali arasına girdikçe her taraftan bizi en kalbi alkışlar karşılıyor. Kadın, erkek, genç, ihtiyar bütün Antalya arabalarımıza gül demetleri yağdırıyordu. İki yüz seneden beri hanedandan birinin ayak basmasını bekleyen Akdeniz'in bu latif sahili, Anadolu'nun bu cenneti andıran bölgesi, şehzademizin inceleyen bakışları, halkın mesut ve müteşekkir heyecanlarıyla karşılaşmasına şahit oluyordu. Uzun müddet devam eden alkışlar ve arabalarımıza yağın çiçek yağmurundan sonra hükümet dairesine ulaştık. Halk arabaları takiben daire önünde kaynaşmaya başladı. Şehzademiz, memurları ve derhal 'Hoş geldiniz' demeye gelen İngiliz ve İtalyan

⁸⁹ *Vakit*, 7 Mayıs 1919.

⁹⁰ *Memleket*, 11 Mayıs 1919; *Tasvir-i Efkâr*, 11 Mayıs 1919; *Vakit*, 11 Mayıs 1919; *Alemdar*, 11 Mayıs 1919; *Yeni Gazete*, 11 Mayıs 1919.

temsilcilerini kabul ettikten sonra heyetle beraber dairenin kapısına inerek, kesif kitleler halinde dalgalanan kalabalık halka padişah selamını tebliğ ettiler. Epey vakitten beri ümitli bir haber için çıldıran halk bu dakikada en ateşli heyecanlarla sarsıldı. Bir kalpten fırlar gibi padişah duasını defalarca tekrar ettiler.

Antalya üzerinde dolaşan siyah bulutlar, Antalya halkının kalbinde yaşayan ıstıraplar, şehzademizin buraya teşrifi ile dağıldı. Antalya şehri sükûn içinde nefes alıyor, saadet arkasında ümit besliyor.”⁹¹

Resim 5. Antalya'yı ziyaret eden Şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığındaki Anadolu Nasihat Heyeti (Çelebi, Heyet-i Nâsiha, s. 31)

3.4. Antalya'nın Anadolu'daki İşgallere Tepkisi

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu halkının gündelik hayatında telgraf, protesto, miting, dernek gibi hak, hukuk, eşitlik, Wilson Prensipleri gibi yeni kavramlar daha çok kullanılmaya başlanmıştır. O günün koşullarında savaşı göze alamayan halk ve aydınlar dernekler kurmak suretiyle örgütlenerek Avrupa kökenli değer ve eylemlerle haklarını savunmaya başladılar. Haksızlığa karşı ses çıkartmak adına mitingler düzenlemek ve protesto telgrafları çekmek de bunlar arasındadır.

İzmir'in kanlı bir şekilde ve Yunanlar tarafından işgalinde Türk halkının galeyanını Anadolu'nun her yerinde görmek mümkündür. Antalya da bu haksız işgale aynı gün tepki göstermiştir. 15 Mayıs 1919 günü Antalya'dan Belediye Başkanı Mustafa ve ulemeden Hacı Osman, Yusuf Talat, Hacı Hatip, Civelekzade İzzet, Seyfullahzade Mustafa Hilmi, Ahmet Efendizade, Mustafa Kemal, Kibritzade Mustafa Hilmi, Hacı Muratzade Osman Nuri, Abide Komisyonu Azasından Hüseyinzade Hasan Kenan, Keskicizade Ahmet imzalarıyla Sadarete gönderilen aşağıdaki telgrafla Antalya halkının hislerine tercüman oldular:

⁹¹ Burhan Cahid, "Heyet-i Nâsiha ile Beraber", *Yeni Gazete*, 19 Mayıs 1919.

“Tarihi bir Türk yurdu olan sevgili İzmir’imizin bugün Yunanlar tarafından işgali haberi kalpleri aşk ile coşan Antalya halkının kalbini ağlattı. Memleketin yüksek haklarını bozan ve Türk milletine büyük bir hakaret demek olan bu hareketin dünya nizamını yeniden bozmak istidadını alan bu türlü olaylara karşı boynu bükük vaziyette seyirci kalmaktan ise herhalde şerefle ölmeyi tercih ederiz.

Hakkını genel Barış Konferansı’nın adaletinden bekleyerek savunamayan bir milletin en son bir ümit ışığı karşısında zelillikle, sabır ve sükunla itaat etmesine imkân kalmamıştır. Haklarımızı çiğneyenlere karşı hükûmetin görüşünü sabırsızlıkla bekliyoruz. Yeis ve ümitsizliğin doğuracağı vahim akıbetlerin düşünülmesi hükûmetimizin daha acele ve kati siyasi teşebbüslere başlamasına sebep olmalıdır. Vatanın korunması için fiili gösterilere ve fedakâr hareketlere hazırız. Pek açık haklarımıza tecavüz etmek suretiyle ihlal edilen milletin namusu, ya varlığını silerek tarih sayfalarına geçmek ya da yaşamak hakkını haiz bulunduğunu ispat etmek ister. Bu sebeple Türk mutlak çoğunluğunu teşkil eden İzmir işgalinin acele kaldırılması ve Osmanlı haklarının sağlanmasını büyük heyecanla talep ve istirham eyeriz.”⁹²

Antalya halkı İzmir’deki gelişmeleri sonraki dönemde de yakından takip etmiş ve tepki göstermekten geri durmamıştır. Özellikle, Yunanların işgalleri ve katliamlarına karşı da duruş sergilemiştir. 9 Ağustos 1919 tarihinde Antalya iskelesinde çalışan hamallar İzmir’de yaşananları protesto etmek için Antalya iskelesine yanan Yunan yük gemisini boşaltmamışlardır. Antalya Mutasarrıfı Fahrettin’in Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığına gönderdiği yazısından anlaşıldığına göre Antalya’da İngiliz vapurlarına karşı da tepkide bulunulmuştur.⁹³ Antalya halkı 10 Nisan 1921 günü *Gâye-i Milliye* gazetesinin nitelemesiyle “Muazzam bir miting” düzenlemiştir. Bütün Antalya esnafı dükkânlarını kapatmışlar ve Hükûmet Meydanı’nda büyük mitinge koşmuşlardır. Mitingde Yunanların işgalleri altındaki arazide Türklere yaptıkları mezalimi protesto etmişlerdir.⁹⁴

Anadolu halkının mitinglerle ve telgraflarla sesini Avrupa kamuoyuna yoğun bir şekilde duyurduğu dönem 1920 başlarıdır. Paris’teki Barış Konferansı’nda Türklere yapılacak barış görüşmelerinde önemli mesafe kat edildiği ve İstanbul’un geleceğinin tartışıldığı günlerde Anadolu’nun her yerinde gösteriler yapılmış ve İtilaf devletleri temsilcilerine telgraflar gönderilmiştir. Antalya’da da büyük bir miting düzenlendikten sonra 8 Ocak 1920’de İstanbul’daki İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleriyle Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleriyle basına gönderilen telgrafın sadeleştirilmiş metni şöyledir:

⁹² Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 1986, s. 127-28.

⁹³ Orhan Çeltikçi, *İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2014, s. 96.

⁹⁴ *Gâye-i Milliye*, 21 Nisan 1337.

“Sırf Türk memleketi olan vatanımızdan bazı aksamın işgali dolayısıyla hâsıl olan teessüre ilaveten ekser mahallerde Türkler ve Müslümanlar hiç de muntazır olmayan bir takım suzişli vakalara maruz kalıyorlar. Biz Türkler dünya düzenini ihlal etmek taraftarı olmayıp vatanımızın bütün manasıyla tamamen tahliyesi en büyük emelimizdir. Şu sırada kongrede Türkiye meselesinin müzakere olunacağını haber aldık. İşte Antalya’da aktettiğimiz mitingde aldığımız kararı arz ediyoruz: “Osmanlı İmparatorluğu arazisinden savaştan önce Türkiye hükûmetine ait arazi tamamıyla Osmanlı Hükûmetine iade edilmelidir. Hiçbir sebep ve vesileyle Türkler haklarından mahrum edilmeyecektir. Bunun aksine verilecek kararı kabule mazur olduğumuzu ve herhalde İtilaf devletlerinin şimdiye kadar bu hususta vaki olan müracaat ve temenniyatımızı artık nazarı itibara alarak adil ve insaf dairesinde Türklerin haklarını muhafazayı temin eyleyeceklerine katiyyen ümitvar olduğumuzu arz ve bu vesileyle ihtiramlarımızı takdim ederiz efendim.”⁹⁵

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin (AMHC) 31 Ocak 1920’de Meclis-i Mebûsan Başkanlığına gönderdiği telgrafla da Fransızların Maraş’taki katliamları protesto edildi: “Maraş’ta üç günden beri Fransızlar ve Ermeniler top ve mitralyöz ateşleriyle oradaki Müslümanları imha etmekte oldukları ve kanlı müsademenin devam etmekte olduğu ve Maraş’tan eser kalmadığı haber alındı. Müslümanlar din kardeşlerinin şu suretle mahvedilmesine asla tahammül edemeyecekleri gibi bu hâl şüphesiz elim sonuçlar doğuracağından insaniyet ve medeniyetle asla uyuşmayan bu muameleyi şiddetle protesto ederiz. Kanaatimize göre Müslümanların yeryüzünden kaldırılmasına karar verildiği anlaşılıyor. Bu suretle imha edilmelerindense namus ve şereflerini muhafaza ederek ölmeye yemin ettiğimizi arz ve beyan ederiz.”⁹⁶

4. Antalya’da Millî Teşkilatlanma

4.1. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

“1919 yılı Türk milletinin en karanlık, en bedbaht bir yılı idi” diye tespit eden Süleyman Fikri Erten, yazın Antalyalı aydınların sık sık toplantılar yaptığını kaydeder. Bir gece Hacı Hatip Bahçesinde Müftü Yusuf Talat, eski mebus Hasan Tahsin, İbrişimzade Mustafa, Giritli Mehmet Remzi Beylerle Kesikçi Mehmet Ağa ve yirmi kişiden oluşan bir heyetin bir araya gelerek memleketin geleceği hakkında istişarede bulduklarını anlatır. Sık sık toplanan Antalya aydınları Mutasarrıf Cemal Bey’i evinde ziyaret ederek onun da desteğini aldılar. İzmir’in işgalinden sonra Müftü Yusuf Talat’ın başkanlığında Belediye Reisi Karakaş Hüsnü, Vilayet Encümen azası Rasih Kaplan, İbrişim Mustafa, eski telgraf müdürü Hasan Tahsin, Avukat Halil İbrahim, Doktor Galip, Hacı Hatip Osman, Kesikçi Mehmet ve Remzi Beylerden oluşan bir heyet kurdular ve heyetin şubelerini kazalarda da açmaya başladılar.⁹⁷

⁹⁵ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 24.

⁹⁶ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 26.

⁹⁷ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya* s. 15-16.

30 Eylül 1919'da ilk kararını alan AMHC'nin tutanağında başkan olarak Yusuf Talat Efendi'nin, İkinci Başkan olarak da Mustafa ismi yer almaktaydı. Üyeler de şu isimlerden oluşuyordu: Hacı Hatip Osman Efendi, Mehmet Hakkı Rasih, Hasan Hüsnü, Mehmet Emin, Hakkı, Hüseyin Hüsnü, Ali, Hasan, Mehmet Nuri, Esat Hulki, Galip, Ahmet Tevfik ve Mehmet Remzi Beyler. Cemiyetin yazı işlerini yürütmek üzere Maliye Encümeni azasından Hasan Tahsin ve hesap memurluğuna maliye encümeni azasından Hüseyin Sabri tayin edilmişlerdir. Veznedarlığa ise Hacı Hatip Osman Efendi seçilmiştir.⁹⁸

Antalya Anadolu ve Rumili Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi: Reisi: Dava Vekili Kandilzade Hasan Efendi. Aza: Eski Müftü Yusuf Talat Efendi Aza: Belediye Reisi Tosunzade Hakkı Efendi. Aza: Liva Azasından Civelekzade İzzet Efendi. Aza: Meclis İdare Azasından Abdi Efendizade Hüseyin Bey. Aza: Tüccardan Hacı Hatip Osman Efendi. Aza: Belediye Azasından Kesikcizade Mehmet Efendi. Aza: Tüccardan Giritli Mehmet Remzi Efendi. Aza: Tüccardan Bileydizade Mehmet Mursi Efendi. Aza: Dava Vekili İzmirli Ahmet Tevfik Bey.⁹⁹

15 Mart 1920'de Antalya'da Kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Cemiyet Elmalılı Doktor Ferruh Niyazi Bey (Ayoğlu) ve eşi Saime Hanım'ın öncülüğünde kurulmuştur.¹⁰⁰ Cemiyet mensupları 27 Mart'ta İstanbul'un işgalini bir telgrafla protesto ettikleri gibi 15 Nisan 1920'de açılan terzihane askerler ve muhacirler için elbise dikmeye başladılar.¹⁰¹ Bu bağlamda Saime Hanım (Ayoğlu) Antalya'nın köylerini tek tek dolaşarak yün toplamış, bunları kadınlara dokutarak cepheye göndermiştir. Kadınlar cephe için nakden yardımda bulunmakla beraber hayır amaçlı olarak emekli müftü Ahmet Hamdi Efendi'nin katkıları ve birkaç dikiş makinesi ile 15 Nisan 1920'de bir terzihane açmışlar burada cephe ve muhacirler için elbise imal ederek Millî Mücadele'ye katkı sağlamışlardır.¹⁰²

4.2. Alanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Sivas Kongresi'nden sonra Alanya'da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. 15 Kasım 1919 tarihinde kurulan Alanya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti için seçim yapıldı. Seçimler sonucunda, Hacı Nuri Efendizade Ahmet Talat Efendi, Alanya Müftüsü Arif Efendi, Azakzade Tevfik Bey, Azakzade İzzet Bey, Hacıkadırzade Hüseyin Bey, cemiyeti kurmakla görevlendirildiler. Heyet 16 Kasım tarihinde bir toplantı gerçekleştirerek Belediye Reisi de olan Hacı Nuri Efendizade Ahmet Talat Efendi'yi başkan seçmiştir. Ertesi gün yeniden toplanan cemiyet "Millî çıkarlarımıza uygun

⁹⁸ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 20-23.

⁹⁹ Çeltikci, *İtalyan İşgalinde Antalya*, s. 223, Ek-10.

¹⁰⁰ Orhan Çeltikci, "İstiklâl Harbinde Antalya ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2/4 (Aralık 2015), s. 94.

¹⁰¹ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 26.

¹⁰² Çeltikci, *İtalyan İşgalinde Antalya*, s. 122.

hareket edileceği, millî birlik ve bütünlüğümüzün inşası için çalışılacağına dair” kararlar almıştır. 17 Kasım’da Antep, Urfa ve Maraş’ın işgalleri protesto edilmiş, İzmir’in Yunanlar tarafından boşaltılması istenmiştir. Bu maksatla ilgili yerlere birçok telgraf çekilmiştir.¹⁰³

4.3. Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Korkuteli MHC Müftü Hasan Hilmi Efendi başkanlığında 15 Mart 1920 tarihinde kurulmuştur. Cemiyetin üyeleri, Hacı Bekir Efendizade Ahmet Efendi, tüccarlardan Hacı Hasan Efendi, Doktor Raif Bey, Reji Memuru Kazım Bey, Tapu Memuru Ali Rıza Efendi, Muhasebe-i Hususiye Memuru Emin Efendi, Dava Vekili Şükrü Efendi, Başmuallim Hasan Efendi’dir.¹⁰⁴

Korkuteli’nden Kuvâ-yı Milliye’ye 3 Ekim 1920’de 500 lira gönderildi. Ayrıca Nazilli bölgesinden gelen muhacirlere yardım edildiği gibi, ordu için de 22 bin lira ve çeşitli yardımlar gönderildi.¹⁰⁵

4.4. Akseki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Antalya’nın işgali üzerine Akseki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin kurucusu ve başkanı Akseki Meclis-i İdare Azasından Camili Tahir Efendi’dir. Cemiyetin üyeleri ise Belediye Reisi Lokman Efendi, Varidat Memuru Yazıcızade Tefvik Efendi, Nüfus Memuru Behçet Efendizade Rıfat Efendi, Hasan Efendi, Meclis-i İdare azasından Hüsameddin Efendi, Şatırzade Lokman Efendi, Müftü Salim Efendi, Uzun Hacızade Mehmet Efendi’lerdir.¹⁰⁶

4.5. Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Elmalı MHC 9 Haziran 1919’da kurulmuştur. Elmalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucusu ve başkanı Müftü Hacı Ömer Lütfü Efendi’dir. Azaları Belediye Sabık Reisi Hacı Hasan Hulusi Efendi, Aydınlızade Hacı Reşat Oğlu Hacı Rıza Efendi, Bölükbaşızade Ali Galip Efendi, ulemadan Armudzade Hacı İsmail Efendiler’dir.¹⁰⁷

4.6. Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1 Eylül 1919’da kurulmuştur. Cemiyetin ilk kuruluşu Kaza Müftüsü Salih Efendi başkanlığında gerçekleşmiştir. Antalya’nın hemen işgalinin ardından kurulduğu anlaşılan cemiyet tam teşekküllü olarak Finike tüccarlarından Hacı Feyzullahzade Musa Kâzım Efendi başkanlığında kurulmuş olup azaları Kadı Ömer Lütfi Efendi, Kemalzade Molla Veli Efendi, Yunusoğlu Şevket Efendi, tüccarlardan Mehmet Tesaloy Efendi, Orman Muamelat Memuru Mustafa Efendi’lerdir.¹⁰⁸

¹⁰³ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 49; Çeltikci, “İstiklâl Harbinde Antalya”, s. 95.

¹⁰⁴ Çeltikci, “İstiklâl Harbinde Antalya”, s. 99; Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 66.

¹⁰⁵ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 68.

¹⁰⁶ Çeltikci, “İstiklâl Harbinde Antalya”, s. 97.

¹⁰⁷ Erten, *Millî Mücadele’de Antalya*, s. 62.

¹⁰⁸ Çeltikci, “İstiklâl Harbinde Antalya”, s. 98.

Finike Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden AMHC'ne 1919 senesinde 228 bin 288; 1920'de 113 bin 50 kuruş; 1921'de 64 bin 400 kuruş gönderildi.¹⁰⁹

4.7. Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Cemiyetin ne zaman kurulduğuna dair net bir bilgi olmamasına rağmen 17 Mayıs 1919'daki bir yazışmadan Kaş'ta da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucu başkanı Meclis-i İdare azasından Kasabalı Alibeyzade Mehmet Efendi'dir. Üyeler ise Ahatlı Karyesinden Hacırapzade Yusuf Ağa, Sarılardan Patırnazade Recep Ağa, eski belediye reisi Kasabalı Mehmet Ağa'dır. Kaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde daha sonraları İkinci reis olarak Müftü Mehmet Emin Efendi, üye olarak Kâtip Abdi Ağazade Süleyman, Sandık Emmini Hüseyin Çavuşzade Ali, Şükrü Efendizade Mehmet Ali, Mehmet Ağazade Süleyman Ağa, Hacı Mehmet Ağazade Mehmet Vehbi, Patronazade Recep Ağa görev yapmışlardır. Cemiyetin Demre şubesi, Reis Mehmet Ağazade Süleyman Ağa, Aza Gümrükçüzade Niyazi, Müderris Ahmet, Kolcuzade Hacı Osman Ağa, kâtip ve aza Yusuf Ağazade Ali Bey'den meydana gelmiştir.¹¹⁰

4.8. Manavgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Manavgat'ın ileri gelenleri tarafından kurulan cemiyet bölgede İstiklâl Harbi adına halkı aydınlatmak ve İstiklâl Harbi'ne katkı sağlamak, yardım toplamak ve toplanan yardımları göndermekte önemli görevler almıştır. Manavgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Manavgat Müftüsü Ali Rıza Efendi başkanlığında kurulmuştur. Cemiyetin azaları ise şu isimlerdir:

Berberzade Hasan Efendi, Hacı İsmailzade İbrahim Efendi, Hüseyinzade Ali Efendi, Hacıhasanzade Mahmut Efendi, Halilağazade Hacı Mustafa Efendi, Hacıalizade Hacı Ahmet Efendi.¹¹¹

Manavgat kazası halkı Tekalif-i Milliye adına tam teçhizatlı 46 at ve kısrakla 87 merkep, 260 koyun, 465 kilo sade yağı, 747 kilo soğan, 10.188 kilo buğday, 4445 kilo arpa, 102 kilo nohut, 50 kilo mercimek ve 100 kilo bakla bedeli olan toplam 13 bin lirayı orduya hediye ettiği için kendilerine Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından teşekkür edildi.¹¹²

5. Meclis-i Mebûsan ve TBMM'de Antalya Mebusları

Mondros Mütarekesinden sonra yapılan İttihatçılık suçlamasından Meclis de nasibini almıştır. Ülkeyi meclis olmadan ve kendi siyasi yaklaşımına göre yönetmek isteyen Sultan Vahdettin, İttihatçıların çoğunlukta olduğu Meclis-i Mebûsanı 21 Aralık 1918 tarihli irade-i seniyye ile feshetmiştir. Yasaların kendisine verdiği yetkiyi kullanarak

¹⁰⁹ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 61.

¹¹⁰ Çeltikci, "İstiklâl Harbinde Antalya", s. 98; Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 64.

¹¹¹ Çeltikci, "İstiklâl Harbinde Antalya", s. 100.

¹¹² Serpil Sürmeli, *Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998, s. 151; Haluk Selvi-Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020, s. 76.

“Zaruri siyasi sebeplerden” dolayı Meclisin kapatıldığını ilan etti.¹¹³ Ancak Kanun-ı Esasi'nin 7. Maddesi, dört ay içinde seçimlerin yapılmasını ve meclisin tekrar açılmasını zorunlu kılıyordu. Buna rağmen 21 Aralık 1918 tarihli iradede yeni seçimlerle ilgili bir ifadenin bulunmaması tepkilere yol açtı. Bunun üzerine Meclis-i Vükela, durumu açıklığa kavuşturmak için 2 Ocak 1919'da “Memalik-i Osmaniye'nin bir kısmının halen işgal altında olması ve seferberlik durumunun devam etmekte oluşu”¹¹⁴ gerekçeleriyle seçimlerin ertelenmesine karar verdi.

Seçimlerin yapılması konusu Sivas'ta kongrenin toplanması sonucu tekrar gündeme gelmiştir. Heyet-i Temsiliyenin baskıları sonucu Ali Rıza Paşa Hükûmeti 7 Ekim 1919'da seçimlere mahsus kararnameyi yayınlarak seçimlerin yapılacağını duyurdu.¹¹⁵ Yayınlanan kararnameye göre sancaklar seçim merkezleri olarak kabul edilerek mebus sayısı bu sancaklardaki nüfus sayısına göre tespit edilmiştir. İki dereceli seçim sisteminin uygulandığı bu seçimlerde seçilebilmek için 30, oy kullanmak için ise 25 yaşında olmak şartı kabul edilmiştir. Birinci aşamada öncelikle müntehib-i evveller kendi seçim bölgelerinde müntehib-i sanileri seçmiştir. Seçimlerin başlaması ile seçim müfettişleri görevlendirilmiş ve iki seçim heyeti oluşturulmuştur. Heyetlerden birincisi Fevzi Çakmak Paşa Heyeti diğeri de Hurşit Paşa tarafından yönetilen heyettir. Hurşit Paşa Heyeti Antalya'nın da içinde bulunduğu Konya civarındaki sancakların denetlenmesinden sorumludur.¹¹⁶

1919 seçimleri ülke çapında on altı vilayet dâhilinde, yedi müstakil mutasarrıflıkla beraber toplam altmış bir merkezde yapılabılmıştır. Seçim bölgesi olarak ele alınan liva ya da sancakların sayısı da 1914'te doksan üçtür.¹¹⁷ Bir diğer tartışmalı husus seçmen listelerinin askıda kalma süresidir. Seçimler için belirlenen iki aylık sürenin kısaltılması için birinci seçmen belirlenmesi ve bu seçmenleri kapsayan listelerin askıda bekletilmesi gibi zaman kaybettirecek uygulamalar yapılmamıştır. Osmanlı nüfus cüzdanına sahip her vatandaş on beş gün içerisinde ikinci seçmenleri seçmek için sandık başına gidecektir. Mebusları seçecek olan bu ikinci seçmenler beş gün içinde ilgili seçim merkezine gidip mebus seçimine katılacaktır. Mebus ve ikinci seçmen sayısı, bir önceki seçimlerin üzerinden Dünya Savaşı geçmesine, yaşanan ölümler ve gelen göçlere rağmen önceki seçimle aynı tutulmuştur. Seçim hazırlıklarının o kadar kısa tutulmasına rağmen kâtip bulunamaması, ulaşım zorlukları, kimi yerde yaşanan ağır kış koşulları gibi olumsuz koşullar seçimlerin ancak iki buçuk ayda sonuçlanmasına imkân tanımıştır.¹¹⁸

¹¹³ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İsttiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, s. 169.

¹¹⁴ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, Bab-ı Ali Evrak Odası-Meclis-i Vükela Mazbataları, 4549-34151.

¹¹⁵ Akif Peköz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Meclis-i Mebûsan Seçimlerinin Değerlendirilmesi*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 83.

¹¹⁶ Aslıhan Kılınç, “Antalya Sancağında Son Osmanlı Meclis-i Mebûsan Seçimleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, 12/XL (Haziran 2019), s. 276-277.

¹¹⁷ Peköz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete*, s. 87.

¹¹⁸ Peköz, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete*, s. 82-83.

Antalya Sancağında aday belirleme sürecinde Konya eski Valisi Cemal Bey'in adaylığını koyması bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Millî Mücadele hareketine karşı olduğu bilinen birisinin adaylığını koyması Heyet-i Temsiliyenin de dikkatini çekmiştir. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan, Konya 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Bey'e gönderdiği telgrafta Cemal Bey'in adaylığının yaratacağı sıkıntılara dikkat çekmiştir. Cemal Bey aday olmasına rağmen seçimlerde gereken desteği bulamamış ve mebus seçilememiştir.¹¹⁹

Resmî sonuçlara göre Antalya seçimlerinin 22 Aralık 1919 tarihinde tamamlandığı tahmin edilmektedir. Mebusların aldıkları oy sayısı da tam olarak bilinmemesine rağmen, Antalya Sancağından son Osmanlı Mebûsan Meclisine Antalya Müftüsü Talat Efendi ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Antalya mebusları olarak seçilmiştir.¹²⁰

Meclis-i Mebûsan 12 Ocak 1920 günü açıldı. 16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edildi ve İngilizler bir süre sonra Meclis-i Mebûsanı basarak Rauf (Orbay) Bey başta olmak üzere bazı Müdafaa-i Hukukçu mebusları tutuklayıp Malta'ya sürdü. Bu hareketi ve üzerindeki baskıyı protesto etmek isteyen Meclis-i Mebûsan, oturumlarına ara verdi. Nihayet 11 Nisan'da padişah iradesiyle kapatıldı. İstanbul'un işgali Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin İstanbul'da çalışamayacağı düşüncesinde haklı olduğunu gösterdi. Aynı zamanda kendisine, yeni bir meclisi Anadolu'da, Ankara'da toplama fırsatı verdi. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde Vilayetlere, Sancaklara ve Kolordu Komutanlıklarına bir genelge gönderdi. Bu genelgeyle: Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclisin, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacağı, seçimde sancakların seçim bölgesi olacağı ve her sancaktan beş mebus seçileceği gibi seçimlerin nasıl yapılacağına ilişkin kurallar tespit edildi.

Bu talimat gereğince Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Meclisi Fevkalade Azalığı için yapılan seçimde encümen azasından Rasih Bey (Kaplan), İbrişimzade Mustafa, Antalya Dârü'l Hilâfe müderrislerinden Halil İbrahim, Belediye Başkâtibi Hasan Tahsin, Korkuteli eski kaymakamı Ali Vefa Bey seçilmişlerdir. Seçilen heyet şehirden 29 Nisan Perşembe günü memurlar, mülkiye, askeriye, eşraf ve esnafın katıldığı törenle Ankara'ya uğurlanmıştır. Ankara'da çalışmalarına devam eden vekiller Mecliste 13 Mayıs 1920 tarihinde mazbatalarını almışlardır.¹²¹

¹¹⁹ Kılınç, "Antalya Sancağında", s. 277-278.

¹²⁰ Kılınç, "Antalya Sancağında", s. 277-278.

¹²¹ Çeltikci, "İstiklâl Harbinde Antalya", s. 96.

Birinci TBMM'de Antalya Sancağını temsil eden mebusların kısa biyografileri şöyledir:

Ali Vefa (Seyhanlı): 1872'de Mağusa'da doğdu. İmparatorluğun değişik bölgelerinde idarecilik yaptı. 15 Nisan 1919'a kadar Korkuteli Kaymakamlığı görevini yürüttü. TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimde Antalya milletvekili oldu. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Yusuf Talat Efendi'nin tanınan bir kişi olması ve seçimlerden sonra gizlice Ankara'ya ulaşmasını zorlaştıracak için seçime katılmaması üzerine Ali Vefa Bey, seçime katıldı. 19 Nisan 1920 tarihinde 97 oy alarak seçimi kazandı. 22 Nisan 1920 tarihinde de Müftü Yusuf Talat Efendi'nin yerine seçimleri kazandığı onaylanmıştır. Mayıs 1920'de Meclise katılmıştır.¹²²

Halil İbrahim (Özkaya): 1892'de Antalya'da doğdu. TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde 91 oy aldı. Antalya Milletvekili olarak 8 Mayıs 1920'de Mecliste hazır bulundu. İktisat, Dışişleri, Bütçe, Adalet, Anayasa ve Dilekçe Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalıştı. 1. toplantı yılında Dilekçe, 2. yılında Adalet komisyonlarının kâtipliğini, 2. ve 3. yılda İktisat Komisyonu'nun sözcülüğünü yaptı. 9 Mart- 10 Mayıs 1923'te El-Cezire İstiklâl Mahkemesi Savcılığı görevinde bulundu.¹²³

Hamdullah Suphi (Tanrıöver): 1886'da İstanbul'da doğdu. İyi bir eğitim aldı. İstanbul Darülfünunda hocalık ve Türk Ocağı başkanlığı yaparken İngilizlerden saklanmak için 16 Mart 1919 tarihinde Burhanettin Develioğlu'nun evine sığındı. Ertesi gece Hasan Dünder'in evinde saklanan Hamdullah Suphi, Ankara'ya gitmek üzere saklandığı evden ayrıldı. TBMM'nin açılışından sonra oluşturulan İcra Vekilleri Heyetine seçildi. Bu görevi 3 Mayıs 1920 tarihinde hükümet kuruluncaya kadar devam etti. Mebuslukla birlikte Maarif Vekilliği ile Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü yaptı. Hamdullah Suphi Bey, Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılan İstiklâl Marşı'nı Meclisin 12 Mart 1921 günü yapılan oturumunda okudu.¹²⁴

Hasan Tahsin (Sürenkök): 1869'da Antalya'da doğdu. Çeşitli yerlerde devlet memuru olarak çalıştıktan sonra 20 Haziran 1918'de isteğiyle emekli olarak Antalya'ya döndü. Millî Mücadele'nin başından itibaren Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde çalıştı. TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde Antalya milletvekili olarak 8 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Mecliste Bütçe ve PTT komisyonlarında görev yaptı.¹²⁵

¹²² Nedim Sarıgüzel, *Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 22-23; *TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt (1920-1950)*, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010, s. 11.

¹²³ Sarıgüzel, *Birinci ve İkinci Dönem*, s. 25-26; *TBMM Albümü*, s. 11.

¹²⁴ Sarıgüzel, *Birinci ve İkinci Dönem*, s. 49-50; *TBMM Albümü*, s. 12.

¹²⁵ Sarıgüzel, *Birinci ve İkinci Dönem*, s. 80; *TBMM Albümü*, s. 12.

Mustafa (İbrişim): 1875'te Antalya'da doğdu. Burada memuriyet yaptı. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucuları arasındadır. TBMM'nin 1. Dönemi için yapılan seçimlerde 143 oy alarak Antalya milletvekili seçildi. 8 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Tasarı, Tapu-Kadastro ve İktisat Komisyonlarında çalıştı. İktisat Komisyonu'nun kâtipliğini yaptı.¹²⁶

Rasih (Kaplan): 1883'te Antalya'nın Akseki ilçesinde doğmuş ve dinî eğitim almıştır. TBMM'nin 1. Dönemi için 29 Nisan 1920'de yapılan seçimde Antalya milletvekili olarak 8 Mayıs 1920'de Meclise katıldı. Ankara'ya gidebilmesi için 7 bin 140 kuruş harcırah alması uygun görülmüş, bunun 5 bin 820 kuruşunu geri ödenmesi kaydıyla vilayet hazinesinden almıştır. Vilayetten aldığı para daha sonra Meclis hazinesi tarafından ödenmiştir. İrsad, Dışişleri ve Maarif Komisyonlarında çalıştı. Ayrıca Meclis Haysiyet Divanı'nda görevlendirildi. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinin üyeliğini yaptı. İstiklâl Mahkemesi üyeliğinde bulunduğu için kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyası almıştır.¹²⁷

Resim 6. TBMM'de I. Dönem Antalya Mebusu Hamdullah Suphi (Tanrıöver) (Vatan, 21 Ekim 1952)

6. Antalya'nın Millî Mücadele'ye İnsan ve Lojistik Desteği

Millî Mücadele Dönemi'nde Antalya'nın diğer Anadolu şehirlerinden farklı bazı özellikleri söz konusudur. Antalya da düşman işgali altında olmasına rağmen İstiklâl Savaşı'nda önemli, kritik ve kent tarihi adına onurlu bir rol üstlenmiştir. İtalyan işgali Yunan işgaliyle mukayese edilemeyecek derecede yumuşak geçmişse de sonuçta bir işgal kuvveti ve işgal söz konusudur. Mezalim boyutuna ulaşmamış olsa da işgal acısını, sıkıntıları ve ağırlığını Antalya da yaşamıştır. Bununla birlikte Antalya, Anadolu hareketinin dışa açılan kapısı durumundadır. Ankara Hükûmetinin dış dünyayla bağlantısı Antalya aracılığıyla sağlanmıştır. Bu yalnızca maddi anlamda ulaşım konusunda olmamış aynı zamanda istihbarattan telgraflaşmaya kadar pek çok çok alanda Antalya merkezî bir rol oynamıştır. Ankara'nın Millî Mücadele'deki tarihi rolü her

¹²⁶ Sarıgüzel, *Birinci ve İkinci Dönem*, s. 82-83; *TBMM Albümü*, s. 12.

¹²⁷ Sarıgüzel, *Birinci ve İkinci Dönem*, s. 88.

türlü tartışmanın dışındadır. Ancak Antalya da tabiri caizse manevi bir merkez rolü oynamıştır. Ankara idari, Antalya manevi merkez rolü oynamışlardır. Ankara Hükûmeti temsilcilerinin Londra Konferansı'na katılmak üzere Anadolu'dan ayrıldığı yer olmaktan İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinden Türk ordusunun ihtiyacı olan malzemeyi satın almak üzere gönderilen Satın Alma Komisyonu'na kadar pek çok heyet ve kişi Avrupa'ya Antalya limanından gitmiştir. Millî Mücadele kahramanlarından pek çoğunun yolu Antalya'dan geçmiştir. İtalya ve diğer ülkelere alınan malzemenin Anadolu'ya giriş kapısı da Antalya limanıdır.

Antalya'nın Millî Mücadele hareketine destek ve yardımları bundan ibaret değildir. Antalya halkının gönüllü yardımlarını, Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla yaptığı yardımları, Yunan işgal bölgesinden gelen göçmenlere yardımlarını ve Tekalif-i Milliye emirleri kapsamındaki yardımlarını göz ardı edemeyiz. Sivas Kongresi sonrası İstanbul ile irtibatın kesilmesinden sonra Antalya Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Nazilli Cephesi için yardımlar toplamaya başladı. Bu çerçevede, cepheye katılmak üzere dışarıdan gelenlere cepheye kadar ulaşmaları için yardım etmeye, hastaneler için gerekli levazımı temin etmeye, askerler için silah satın almaya ve ayrıca nakdî yardımlar yapmaya başladı. Bundan başka kaza ve nahiyelerde birer irşat heyeti kuruldu. Her taraftan gönüllü asker toplanıyor ve cepheye sevk ediliyordu. Antalya'nın her tarafından asker için hırka, elbise, pamuklu gibi levazımlar dikiliyor ve cepheye sevk ediliyordu. Ayrıca Antalya'da 200 yataklı hastane takımı hazırlanmıştı.¹²⁸

Cemiyet, İstiklâl Harbi'ne destek için bölgeden 3 Ocak 1920 tarihinden itibaren asker sevkياتına da yardımcı olmuştur. Antalya işgal edilince İtalyan askerleri tarafından el konulan silah ve mühimmatların da Batı Cephesi'ne nakledildiği anlaşılmaktadır. İtalyanlar Antalya'yı işgal edince Osmanlı Ordusuna ait silah ve askerî malzemelerin bulunduğu depolara el koymuşlar kapılarına da birer nöbetçi dikmişlerdi. Bu depolarda 1.477 Rus Tüfeği, 672 Alman Tüfeği ve 22 adet Maxim makineli tüfek ile bir miktar cephaneye ve malzeme vardı. Bu malzemeleri almak için İtalyanlar nezdinde Ekim 1919 tarihinde girişimde bulunmuş ancak silah ve malzemelerin çok az miktarı alınabilmişti. 1 Mart 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye üyelerinden Albay Refet Bey (Bele) bu silahların geri kalanını da alıp bölgeden çıkarabilmek için Antalya'ya gönderilmiştir. Refet Bey, Antalya'ya gelince belediye önünde heyecanla toplanmış olan şehir halkına bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında "Boynumuzdaki ecnebi zincirini, altından da olsa kırıp atacağız" diyerek Antalya halkını işgale karşı mücadele verme konusunda etkilemiştir. Ardından Antalya'da İtalyan yetkililerle görüşen Refet Bey İtalyanları 5 Mart 1920 tarihinde nöbetçilerini silah ve malzemelerin bulunduğu depolardan geri çekmeleri konusunda ikna etmiştir. Böylece depolardaki silah ve mühimmat alınarak Batı Cephesi'ne gönderilmiştir.¹²⁹

¹²⁸ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 17-18.

¹²⁹ Çeltikci, "İstiklâl Harbinde Antalya", s. 89-90.

Antalya Sancağından Nazilli bölgesine yardımlar şöyledir: Alanya'dan 80 bin 520 kuruş, Finike'den 5 bin 551 kuruş. Ayrıca 1919'da Antalya'nın kazalarından AMHC'ne gelen ianeler 7 bin 99 lira idi. 1919'da Nazilli'ye 6 bin 400 lira nakden ve 3 bin 428 lira 56 kuruş levazımat gönderildi. Millî Alay için 449 lira gönderildi. Muhtelif masraflar için 1567 lira ve maaşlar için 316 lira olmak üzere toplam 12 bin 157 lira 59 kuruş sarfiyat yapmıştır.¹³⁰

Antalya'dan 1919-1923 döneminde yapıldığı tespit edilen toplam yardım miktarı şöyledir:¹³¹

Nereye Yardım Edildiği	Miktar (Lira/Kuruş)
Nazilli Cephesi'ne	42.500/35
Nazilli levazımatı için	27.361/64
Aydın ve Millî Alay için	14.869/18
Mülteci ve Muhacirlere	4.417/12
Akseki ve Manavgat isyanlarının bastırılması için	5.764/81
Muhtelif masraflar için	22.116
Maaşlar için	4.809
Toplam	121.838

Antalya halkından toplanan bin iki yüz lira 19 Şubat 1920 tarihinde Elbistan Ziraat Bankasına gönderilmiştir.¹³² Antalya eşrafı Türk ordusuna takımlarıyla birlikte on yedi at bağışlamıştır.¹³³

Çevre bölgelerden gelen göçmen ve muhacir sayısındaki artış yüzünden bunlara mesken tedarikinde AMHC zor durumda kalmıştır. Ancak İtalyanların şehri işgalinin ilk günlerinde kendi askerlerinin barınması için yaptıkları barakalardan yedi tanesini 27 Haziran 1921'de 1850 lira karşılığında cemiyete satmasıyla bunlar muhacirlere tahsis edilmiştir.¹³⁴

7. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesinin Faaliyetleri

Kızılay, 1868 yılında bir grup idealist hekimin çabaları ile savaş alanında yaralanan askerlere ayırım gözetmeksizin yardım etmek arzusundan doğmuştur. Kızılay, 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla Dr. Marko Paşa, Dr. Abdullah Bey, Kırmımlı Aziz Bey ve Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın girişimleriyle kurulmuştur. 1877'de "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1923'te "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. Kuruluşa "Kızılay" adını Atatürk vermiştir.

¹³⁰ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 23-24.

¹³¹ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 33.

¹³² Çeltikçi, "İstiklâl Harbinde Antalya", s. 90.

¹³³ Sürmeli, *Millî Mücadele'de*, s. 143.

¹³⁴ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 34.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi, Teke Mutasarrıfı Hüsnü Bey tarafından 24 Ocak 1915 tarihinde kurulmuştur.¹³⁵ Kaynaklardan anlaşıldığına göre cemiyetin Antalya şubesi 1920'lerde yeniden canlandırılmıştır. Antalya'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi bir kaynağa göre 1920'de¹³⁶ başka bir kaynağa göre ise 9 Şubat 1921 tarihinde açılmıştır.¹³⁷ Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesinin bilinen ilk kongresi 3 Nisan 1922'de Mutasarrıf Hilmi (Uran) Bey'in başkanlığında toplandı. Yönetim ibra edildikten sonra yapılan seçimler sonunda yeni yönetim seçildi. Seçilen merkez heyeti üyeleri de aralarında yaptıkları seçimle eski müftü Ahmet Hamdi Efendi'yi birinci başkanlığa, Belediye Başkanı Hakkı Bey'i ikinci başkanlığa ve Abdi Efendizade Hüseyin Bey veznedarlığa seçildiler.¹³⁸

Derneğin ilk işi, Kızılkaya nahiyesinde 350 süvari, 1600 piyade toplayarak Baladız'daki kalem riyasetine sevk etmek oldu. Kızılay'ın Antalya şubesinin İstiklâl Savaşı'nın başlangıcında 200 sedye ve 200 hastane takımı hazırlayarak Adana Cephesi'ne gönderdiği biliniyor. Antalya'da 1600 yatak takımı yapılmış ve farklı hastanelere gönderilmiştir. Kızılay, Fevzi Paşa'dan gelen bir emir üzerine halk tarafından toplanan parayla kısa zamanda 21 bin harp paketi hazırlayarak cepheye yolladı. 1920 yılının Mayıs ayında Kızılay tarafından düzenlenen güreşleri 5 binden fazla kişi izledi ve 6 bin lira nakit ve 10 bin liralık aynı eşya toplandı. Bir gecede bin çarık imal ederek cepheye gönderen Antalya Kızılay'ı, Hindistan Müslümanlarının gönderdiği malzemenin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında da yardımcı olmuştur.¹³⁹

Kaynaklarda 1920'de Antalya'da yaşayan 200 bin kişiden 173 binin sıtma hastalığına yakalandığı kaydedilmiştir. Aynı yıl Memleket Hastanesine başvuran 7 bin 753 hastadan 3 bin 252 kişi ve 1921 yılında 6 bin 244 hastadan 2 bin 266 hasta sıtmalı bulunmuştur.¹⁴⁰ 1920-1921 döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Beşinci İmdad-ı Sıhhiye Antalya Laboratuvar Müdürlüğünü yapan Dr. Reşit Galip, Sıhhiye Vekâleti'ne 1920'de gönderdiği raporda Antalya'da görülen sıtma hastalığı hakkında şu bilgileri verdi: "Antalya'da insanların %75'i sıtmalıdır. Zenginlerin değirmenlerini çevirmek, tarlalarını sulamak suretiyle köylüler sıtmaya yakalanmakta ve eriyip gitmektedir. Buna çare olarak şimdilik Antalya'nın beş ayrı mıntıkasında beş tane sıtma ile mücadele merkezi açmak, her birinde bir doktor, bir hademe, bir mikroskop, boyama araçları ve beş yatak temin edilmeli. En gerekli on ilaçla özellikle kininden ibaret bir eczane eklenmeli. Bunlar 20 bin

¹³⁵ Buket Sarı, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 41. Bu dönemde Antalya'da Hilal-i Ahmer Cemiyetinin şubesinin açıldığını başka kaynaklar da teyit etmektedir. Antalya'da 1 Mart 1915 günü sahnelenen "Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi" oyununun hasılatından 300 liranın Hilal-i Ahmer için ayrıldığını biliyoruz. Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmerden Kızılay'a 1*, Ankara: 2020, s. 293.

¹³⁶ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 41.

¹³⁷ Sarı, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, s. 42, dipnot: 140.

¹³⁸ Sarı, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, s. 43.

¹³⁹ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 41-43.

¹⁴⁰ Sarı, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, s. s. 60.

lira bütçeyle temin edilir. Aynı teşkilat frengiyle de mücadele eder. Eğer bu para devlet bütçesinden temin edilmezse Antalya limanından ihraç edilen mallara mücadele-i sıhhiye zammı ilave edilerek bu para temin edilebilir.”¹⁴¹

Antalya’da Hilal-i Ahmer tarafından açılan hastanede çalışan Burhanettin (Onat) Bey büyük hizmetler yapmıştır. Batı Cephesi Sıhhiye Reisliği tarafından talep edilen 20 sedye yerine 400 sedye gönderilmesi ve evlerden yatak, yastık ve çarşaf toplanarak bir hafta içerisinde 500 yatak takımı gönderilmesi örnek olarak verilebilir.¹⁴²

Mart 1920’den Kasım 1921 sonuna kadar Antalya’dan Hilâl-i Ahmer’e; cemiyetin Antalya Şubesinden 1300 lira ve Antalya halkından 3 bin 872 lira 57 kuruş yardım yapılmıştır.¹⁴³ Buna karşılık Kasım 1921’de Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin, Anadolu’ya yaptığı sağlık hizmetleri kapsamında Antalya Mutasarrıflığına da 37 kilo kolera ve beş şişe veba aşısı gönderilmiştir.¹⁴⁴ Mart 1921 itibarıyla Antalya’da Hilâl-i Ahmer’e ait bir tabip idaresinde dispanser ve laboratuvar faaliyeteydi.¹⁴⁵

8. İstiklâl Mahkemesinin Antalya’daki Çalışmaları

İstiklâl mahkemeleri 11 Eylül 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen “Firariler Hakkında Kanun” ile kurulan mahkemelerdir. Bu mahkemeler, öncelikle, cephede savaşmaktansa, kaçıp, yakalandığı takdirde hapis yatmayı yeğleyen asker kaçakları üzerinde caydırıcı olması için kuruldu. Üyeleri milletvekilleri arasından seçilen mahkemeler sayesinde meclis, yargı yetkisini de kendi kullanıyordu. Verdiği kararlar kesin olan, temyizi bulunmayan mahkemeler, aşağıdaki suçlara da bakıyorlardı: Vatana ihanet, ayaklanma, askerden kaçma, casusluk, düşmana yardım ve düşmanla iş birliği, bozgunculuk ve aleyhte propaganda, görevi kötüye kullanma, halka eziyet ve baskı, asker ailesine saldırı, Tekalif-i Milliyeden mal kaçırma ve cinayet.

Antalya, Isparta İstiklâl Mahkemesinin görev sahasında içerisindeydi. Isparta İstiklâl Mahkemesi 21 Ekim 1920 tarihinde göreve başladı. 22 Şubat 1921’de çalışmalarına son verip Ankara’ya döndü. Isparta İstiklâl Mahkemesi görev alanı içerisinde yer alan Antalya’da da görev yapmıştır. Teke Mutasarrıflığından TBMM Başkanlığına gönderilen 5 Kasım 1920 tarihli telgrafta Isparta İstiklâl Mahkemesi Reisi Hamit Bey, “Antalya ve havalisi kumandanlığının gösterdiği lüzum üzerine heyetimiz Antalya’ya azimle ifa-yı vazifeye mübaşeret eylemiştir.” şeklinde bilgi verilmiştir. İstiklâl Mahkemesi, Antalya İtalyan işgali altında olmasına rağmen Antalya’da görevini sürdürmüştür.¹⁴⁶

¹⁴¹ Sarı, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, s. 34.

¹⁴² Sarı, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, s. 57-58.

¹⁴³ *Millî Mücadele’de Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferi’ne Kadar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921*, Hazırlayan: İsmail Hacıfettahoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2009, s. 96, 102, 106,

¹⁴⁴ *Türk Basınında Millî Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922*, Yayına Hazırlayanlar: Temel İbrahim Dokumacı-Şeref Küçükateş-Mahire Yazar Kiremitçi- Metin Rıdvanoğlu, İstanbul: 2019, s. 293.

¹⁴⁵ *Türk Basınında*, s. 297.

¹⁴⁶ Çeltikçi, *İtalyan İşgalinde Antalya*, s. 149; Orhan Çeltikçi, *Millî Mücadele Döneminde Antalya (1919-1921)*, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2015, s. 186.

Isparta İstiklâl Mahkemesi 8 Kasım 1920 tarihinden 28 Aralık 1920 tarihine kadar Antalya'da çalışmalarını sürdürmüştür. Mahkeme görevi süresince kırk beş karar verdi.¹⁴⁷

Isparta İstiklâl Mahkemesi Heyeti Antalya'daki çalışmaları hakkında Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirmiştir. 4 Mayıs 1921 tarihli TBMM Reisi Mustafa Kemal'i bilgilendirme yazısında, Antalya'da bulunan heyetin otuz dört meseleye baktığı bu meselelerden yirmi dördünün asker firarilerinin durumları ve faaliyetleri ile ilgili olduğu, bunun sonucu olarak bölgede insanların çok rahatsız oldukları anlatılmıştır. İstiklâl Mahkemesinin incelediği dosyaların ise özellikle bölgede hane yakmak, para ve eşya gasp etmek, yol kesmek şeklinde işlenen suç unsurları olduğu bilgisi verilmiştir. Hamit Bey 26 Aralık 1920 tarihinde TBMM'ye yazdığı yazıda İstiklâl Mahkemesi Heyetinin Antalya'daki faaliyetlerini tamamlayarak Burdur yolu ile Isparta'ya döneceğini bildirmiştir. Çalışmalarında; gasp, eşkiyayı himaye, firar, firara sebebiyet, firara teşvik, fuhuşa sevk, hırsızlık, hükûmete muhalefet, isyan, rüşvet, sahtekârlık, silah alıp satmak, görevi terk ve suistimal, rüşvet, yalan ve yol kesme gibi suç dosyalarını incelemiştir. İstiklâl Mahkemesi Heyeti Antalya'daki işlerini tamamladığından 29 Aralık 1920 tarihinde Isparta'ya hareket etmiştir.¹⁴⁸

9. Antalya'da Basın: Antalya'da Anadolu Gazetesi

Millî Mücadele Dönemi'nde işgal altındaki Antalya'da önemli bir basın faaliyetinin gerçekleştiğini biliyoruz. *İzmir'de Anadolu ve Duygu* gazetelerini yayınlayan Haydar Rüştü (Öktem) İzmir'den ayrılmak zorunda kalınca Antalya'ya gelerek *Antalya'da Anadolu* gazetesini çıkarttı.

Nüfus kayıt örneğinde Haydar Rüştü'nün adı Ali Haydar olarak geçmektedir. Doğum yılında ihtilaflar olmasına rağmen genel itibarıyla 1885 yılında Gümüşhane'de doğduğu kabul edilir. Babasının sorgu hâkimi olması sebebiyle sık sık şehir değiştirmişlerdir. Bir yıl Bitlis Askeri Rüştüyesinde okuduktan sonra taşındıkları Tekirdağ'da başladığı lise öğrenimini, ailesinin buradan da taşınması nedeniyle Trabzon tamamladı. Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülkiden 1908'de mezun olan Haydar Rüştü, aynı yıl İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkide eğitim görmeye başladı. Haydar Rüştü, 3 yıl süren tıp eğitimini sağlık sorunları yüzünden yarım bırakmak zorunda kaldı. İstanbul'da kısa bir süre hukuk eğitimi de alan Haydar Rüştü, Trablusgarp Savaşı sırasında Selanik'te bulunan Hukuk Mektebine naklen geçiş yapmıştır. İstanbul'da bulunduğu dönemde gazeteciliğe de merak saran, edebiyatla uğraşan ve çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları çıkan, *Cadaloz* gazetesinin sorumlu müdürlüğünü yapan Haydar Rüştü, 1911'de Selanik'e

¹⁴⁷ Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975, s. 114.

¹⁴⁸ Çeltikci, *İtalyan İşgalinde Antalya*, s. 149-150.

geçerek İttihatçılarla birlikte çalışmaya başladı. Selanik kaybedilince 1912 sonunda İzmir'e gelen Haydar Rüştü, *Anadolu* gazetesinde çalışmaya başladı ve Mayıs 1913'ten itibaren adı geçen gazetenin sorumlu müdürlüğünü yapmaya başladı.¹⁴⁹

Mütareke döneminde İzmir'de çıkarttığı *Anadolu ve Duygu* gazeteleriyle Türklerin hakkını savunan Haydar Rüştü için işgalden sonra hayat daha zor hale geldi. Yerel Rum basını tarafından hedef gösterildiği gibi Yunan işgal kuvvetlerinin gözünde de mimli hale gelmişti. İzmir'de daha fazla mücadele edemeyeceğini anlayan Haydar Rüştü Bey, 1919 yazında İzmir'den ayrılarak İstanbul'a gitti. Bir süre Bursa'da Mücadele-i Milliye İstihbarat Bürosu Şefliği görevini de yürüten Haydar Rüştü, 8 Temmuz 1920'de Bursa işgal edilince Ankara'ya gitti. Orada da fazla kalmayarak Antalya'ya geçti. Elimizdeki 5 Ağustos 1920 tarihli bir İtalyan arşiv belgesinde, "Haydar Rüştü'nün *Antalya'ya Anadolu* isimli haftalık bir gazete çıkarmak için geldiği"¹⁵⁰ bilgisine rastlıyoruz.

Antalya Bölge Komutanı Albay Giuseppe di Bisogna'nın Dışişleri Bakanlığına, İtalya Büyükelçiliğine ve Seferi Kuvvetler Komutanlığına gönderdiği "Genel Durum" raporunda 1 Aralık 1920'de *Antalya'da Anadolu* hakkında da bilgiler verilmiştir: "Antalya'da, yayına 20 Aralık'a doğru Haydar Rüştü Bey'in yönetimi altında başlayacak olan Anadolu gazetesi için basım makine takımı geldi. Verilecek haberlerin ve yayınlanacak makalelerin büyük bir önemi ve dikkate değer yönü olacaktır. Basım malzemesinin limandan şehrin içindeki bir depoya taşınmasında buradaki kumandanlığımız Haydar Rüştü Bey'in işlerini çok kolaylaştırdı. Gazetede haber ve ilanların yavaş yavaş ve kendiliğinden bir düzen içerisinde gelişmesinde de buradaki kumandanlığın önemli hizmetleri olacaktır."¹⁵¹

Antalya'da Anadolu gazetesi 19 Aralık 1920 günü yayın hayatına başladı. İlk sayıda "Arzı Şükran" başlıklı makalede Haydar Rüştü, "Anadolu Gazetesi Müdüriyeti" imzasıyla gazete hakkında bazı bilgiler vermiştir: "Antalya'da ilk defa olarak yevmi bir gazete çıkıyor. Bu gazetenin tarafımdan çıkarılması benim için büyük bir bahtiyarlıktır. Bu bahtiyarlığa nailiyetimden dolayı evvela Cenab-ı Hakk'a hamd ve şükrederim. Birçok muhterem zatlar bu gazetenin çıkarılması için bize muavenette bulundular.

Bilhassa sabık mutasarrıfımız Kemal Beyefendi'nin yardım ve teşvikleri daima hatıramızı minnet ve teşekkür hisleriyle tezyin edecektir.

Muhterem Mutasarrıf ve Kumandanımız Aşir Beyefendi ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de gazetemiz hakkında büyük lütuf ve himmetlerinin medyun-ı şükranıyız.

Pek ağır olan makinelerimizin otomobil ile gümrükten matbaamıza naklini temin eden İtalya Kumandanı cenaplarına da arz-ı teşekkür ederiz.

¹⁴⁹ Murat Kaya, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 2-20.

¹⁵⁰ ASDMAE-AP., 1919-1930, B. 1651-7753.

¹⁵¹ ASDMAE-AP., 1919-1930, B. 1656-7763.

İntişarımızı sabırsızlıkla bekleyen pek çok lütufkâr arkadaşlarımız, aziz karilerimiz vardır. Onlardan her gün ve her saat teşvikler görüyor ve muvaffakiyet temennileri işitiyorduk. Cümlesine teşekkür ederiz.

Bilhassa kendi dertlerini her gün yazıp söyleyeceğimiz ve her zaman en ziyade kendilerinin iyiliklerine hizmet edeceğimiz sevgili Antalya'nın aziz ahalisine gazetemize gösterecekleri alaka ve rağbetten dolayı şimdiden teşekküratımızı takdim ederiz"¹⁵²

Resim 7. Antalya'da Anadolu gazetesinin ilk sayısı. (29 Aralık 1920)

Antalya'da Anadolu gazetesi Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri tarafından Antalya ve köylerine ulaştırılmış, ayrıca şehir dışına giden vasıtalarla gönderilmek suretiyle Antalya'da olup bitenleri dışarıya da duyurabilmek için çaba gösterilmiştir. Gazetenin çabalarından ve gazetede çıkan haberlerden İtalyanların tedirgin olduklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda İtalyanlar Antalya'da Millî Mücadele ve şehrin işgalden kurtulması için çaba sarf eden bu gazeteden rahatsız olmuşlardır. Zira Antalya işgal komutanlığı işgalden kaynaklanan olayların İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserlik tarafından duyulmasını istememekteydi.¹⁵³ Başlangıçta yardımcı olmalarına rağmen zamanla sert makalelerden kendi paylarına düşeni alan İtalyanların Antalya'da Anadolu ve Haydar Rüştü Bey hakkında şikâyetçi olduklarına dair, pek çok arşiv belgesine rastladık. İtalyan makamlar günlük olarak takip ettikleri gazetede kendileriyle ilgili çıkan haber ve makaleleri tercüme ederek ilgili makamlara göndermişlerdir. İtalyanların şikâyetlerine yol açan husus, gazetesinin ve Haydar Rüştü'nün "tam bağımsızlık" anlayışı doğrultusunda İtalyanlara yönelttikleri eleştirilerdir. Anadolu'daki işgallerini bitirmekte yavaş davrandıkları için eleştiriler İtalya'nın Antalya'yı terk kararı vermesinde mutlaka etkili olmuştur.

¹⁵² Antalya'da Anadolu, 19 Kânun-ı evvel 1336; Muhammet Güçlü, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012-Güz), s. 38-39.

¹⁵³ Çeltikçi, *İtalyan İşgalinde Antalya*, s. 100.

Antalya'da 19 Aralık 1920-12 Eylül 1922 tarihleri arasında Haydar Rüştü Bey tarafından 533 sayı çıkarılan *Antalya'da Anadolu* gazetesi, 7 Eylül 1922 tarihli nüshasında "İzmir'e Doğru" diye başlık attı. İzmir'in kurtuluşundan sonra Antalya'daki son sayısının kâğıt stoklarının tükenmesinden dolayı ambalaj kâğıdına basmak zorunda kalan *Antalya'da Anadolu* gazetesinin son sayısının baskısı biterken gazetesinin başyazarı, makinisti ve dizgicileri iskelede hazırlıklarını bitiren ve İzmir'e gidecek olan İtalyan şilebine varmışlardı. *Antalya'da Anadolu* gazetesinin sahibi ve başyazarı olan Haydar Rüştü Bey, gazetesinin Antalya'daki 12 Eylül 1922 tarihli son sayısına yazdığı "Elveda-Muhterem Antalyalılara" adlı baş makalesinde Antalya'da geçen hayatının özetini verdikten sonra şehirdeki basın durumuna da açıklık getirmiş, ayrıca Antalya'ya ve Antalyalılara olan şükran duygularını açıklamıştır. O yazıdan kısa bir pasaj şöyledir:

"Aziz Antalyalılar,

Şu satırları yazarken gözyaşlarımı zapt edemiyorum. Büyük küçük hepimizden çok değerli hüsnükabuller, iltifatlar gördüm. Gazetemi kendi efkâr ve vicdanınızın ma'kesi (akseden yeri) olarak telakki eylediniz. Hele aciz şahsım ve şahsiyetim hakkında cümlenizden gördüğüm biraderane samimiyetlere, teveccühlere nasıl mukabele edeceğimden acizim. Sevgili Antalyalılar,

Vatan uğrunda diyarlarını terk ile perişan bir halde ağuşunuza (kucağınıza) atılan biz kardeşleriniz, emin olunuz ki sizlerin ibraz ettiğiniz mihman-nüvazlığın (konukseverlik) hatırasını ebediyyen kalplerinde muhafaza edeceklerdir. Burada beraberce yaşadığımız zamanlar içinde hep beraber güldük beraber ağladık, beraber çalıştık. İşte bu gayretlerin semeresidir ki mesut günleri idrake muvaffak olduk. Nasıl olur da bu hatıraları unutabiliriz..."¹⁵⁴

10. Zaferler ve Antalya

10.1. İnönü Zaferi ve Antalya

Sultan Vahdettin ve hükûmetlerinin, Türklerin haklarının ancak siyasi yollarla savunulacağı fikrini benimsedikleri ve İtilaf devletleri ve işgallere karşı silahlı bir mücadeleye şiddetle karşı çıktıkları bilinmektedir. Bu yaklaşım ilk bakışta makul gibi görülebilir. Çünkü yıllarca süren savaşların getirdiği maddi ve manevi külfet, Cihan Harbi'ne başka bir düvel-i muazzama olan Almanya ile birlikte girilmiş olmasına rağmen yenilginin yarattığı moralsizlik gibi sebeplerden ötürü, sultan ve hükûmetleri, en iyimser yaklaşımla safiyane olarak görülebilecek siyaseten mücadeleyi tercih ettiler. Ancak bunun gerçekçi olmadığı mütarekeden hemen sonra ortaya çıktı. Osmanlı Devleti'ni çok yönlü tehlikelerin beklediğine dair işaretler İstanbul'da¹⁵⁵ ve barış görüşmelerinin

¹⁵⁴ Güçlü, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi" s. 49-50.

¹⁵⁵ İkdâm gazetesi, Mütarekeden hemen sonra Beyoğlu'ndaki havayı şöyle yansıtır: "Mütareke imzası haberi dün Beyoğlu'nda fevkalade sevince sebep olmuştur. Halk erkenden sokaklara dökülmüş, Rum mağazaları Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Bazı Levanten mağazaları üzerine Fransız, İngiliz, İtalyan bayrakları çekilmişti... Herkes birbirini tebrik ediyordu. Gün cumaya rastladığından ve hava dahi gayet latif

yapıldığı Paris'te sahnelenmeye başladı. İtilaf devletlerinin, Osmanlı Devleti hakkında iyi niyet beslemedikleri savaş devam ederken aralarında imzaladıkları gizli antlaşmaların ilan edilmesiyle bir kez daha öğrenildi. Yine İtalya hariç, diğer müttefiklerin Türkler hakkında iyi niyet taşımadıkları da Yunanlara İzmir'i işgal izni vermeleriyle anlaşıldı. 15 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlar tarafından kanlı bir şekilde işgali, aslında İstanbul'un, yani sultan ve hükûmetlerinin "siyasi mücadele" fikrinin iflası anlamına gelmekteydi. Oysa Osmanlı Sultanı ve hükûmeti, iyi niyet ve saflık olarak yorumlanamayacak yaklaşımlarına daha sonra da devam ettiler.

Yukarıdaki yaklaşıma karşılık Mondros Mütarekesi'nden sonra bir kısım asker ve sivil Türk aydını Türklerin haklarının ancak silahla savunulabileceği fikrinde birleştiler. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bu devlet adamları, Osmanlı Devleti'ni bekleyen iç ve dış tehlikelerin büyüklüğünü kavramış olarak siyasi mücadeleyle bir şey elde edilemeyeceğini mütarekeden hemen sonra başlayan işgallerle gördüler ve harekete geçtiler. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, şuna inandılar ve buna göre bir mücadele stratejisi geliştirdiler: Türkler bir vatan mücadelesi yapacaklardır. Bu silahla yürütülecek bir mücadele olacaktır. İşgal edilen Anadolu topraklarının kurtarılması ancak silahla mümkündür. Yani İzmir, yani Maraş, yani Antalya nasıl işgal edildiyse o şekilde kurtarılabilir. Tam bağımsızlık anlayışıyla yapılan bu mücadelede esas olan Misak-ı Millî sınırlarına ulaşmaktır. Eğer bu diplomatik yollarla sağlanabilirse ne ala. Aksi takdirde düzenli ordularla yapılacak İstiklâl Savaşı'nda ilk hedef Doğu Anadolu bölgesinin yaşamakta olduğu Ermeni tehlikesini ortadan kaldırmaktır. Bu başarılnca Doğu sınırları da güvenlik altına alınacağından buradaki birlikler Fransızlara karşı kullanılmak üzere güneye kaydırılacaktır. Güneydeki Fransız işgali de bitirildikten sonra bütün kuvvetler Batı Cephesi'ne kaydırılacak. Türk ordusu Yunanlara karşı bir kez taarruz edecek ve kesin sonuç alınarak Yunan ordusu imha edilecektir. Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa tarafından tespit edilen bu strateji aynen uygulanmıştır.

Çeşitli vesilelerle dile getirdiğimiz gibi Mondros Mütarekesinden sonra Türkiye'de iki 's'nin (siyaset ve silah) mücadelesine tanık olduk. Bunlardan hangisinin galip geleceği Anadolu halkının hangisine destek vereceğiyle yakından ilgili olduğu gibi Anadolu'da başlayan silahlı mücadelenin başarılı olup olmayacağına halk tarafından anlaşılmasıyla da bağlantısı vardı. Kuvâ-yı Milliye ile Türk ve dünya kamuoyuna, Türklerin, kendileri için verilen haksız kararları kabul etmedikleri mesajı verildi. Aynı zamanda,

---

olduğundan sabahtan akşam geç vakte kadar Beyoğlu sokaklarında kalabalık devam etmiştir. Ötede beride üç dört kişi halka teşkil edip mütareke şartları hakkında hasbihal ediyorlardı. Bu sohbetlerde en çok merakı davet eden şey, donanmanın geleceği zamandı. Çünkü Rumca gazetelerin verdikleri ümitle bunlar bugün yarın İngiliz donanmasının ve onunla birlikte bir iki Yunan harp gemisinin de gelmesini beklenmektedirler. Bu gazetelerden biri de Venizelos'un da İstanbul'a geleceğini yazmış olduğundan şevk memnuniyet son dereceyi bulmuştu. Bu memlekette doğup büyümüş, büyük babadan büyük babaya burada yaşamış insanların vatanın felaketiyle bu kadar eğlenmeleri yürekleri kan ağlatacak bir manzara idi. Bununla beraber Avrupa'nın o kadar yanlış tanıdığı Türkler, yine vakar ve temkinlerine halel getirmeyerek hislerini zapt ediyorlardı." *İkdam*, 2 Teşrin-i sâni 1918.

Anadolu'daki düzenli düşman ordularına karşı ancak düzenli ordularla mücadele edilip başarı kazanılacağı düşüncesiyle bu yönde hazırlıklar yapıldı. TBMM'nin düzenli ordusunun ilk sınavı olan I. İnönü Muharebesi askerî olduğu kadar, stratejik, moral ve diplomatik açıdan da son derece önemliydi. Askerî açıdan bu kadar küçük çaplı bir muharebenin sonuçları çok büyük oldu. En önemlisi de Anadolu halkının mücadelenin kazanılacağına olan inancı bu zaferle arttı, somutlaştı. Anadolu'nun her yerinde İnönü Muharebelerinde kazanılan zafer kutlandı ve bu coşku ve sevinç, TBMM'ye gönderilen telgraflarla da gösterildi.

I. İnönü Zaferi münasebetiyle Antalya halkı adına sabık şeyhülislam Hayri Efendi, Müftü Ahmet Hamdi ve Belediye Reisi Hakkı imzalarıyla 14 Ocak 1921'de TBMM'ye aşağıdaki kutlama telgrafi gönderilmiştir:

"Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine,

Bugün Antalya ahali-i İslamiyesi salâti cumayı müteakip kahraman ordumuzun temadi-i muvaffakiyetleri duasını ref'-i bârgâh-ı Hüda eylemiş ve şehitlerin ervah-ı mübarekelerine hatm-i şerif tilâvet ve ihda etmiştir. Bunu müteakip bütün halk telgrafhaneye gelerek düşmanların tahripkâr ellerini azim ve celâdetle men eden ordumuza ve bilhassa düşmanın akurane (kudurmuşçasına), vahsiyane zulüm ve savletlerine karşı nisvan (kadınlar) ve sıbyan (çocuklar) beraber olarak büyük bir celâdet ve kahramanlıkla memleketi ve dolayısıyla şan-ı şeref-i İslamiyeti Müdafaa gösterdikleri harikalardan dolayı mücahit kahraman ordumuza dua ve selâmlarımızın tebliğini istirham eder ve hukuk-ı meşruamızı sarsılmaz bir iman ve azim ile Müdafaa eden Büyük Millet Meclisine ve Hükûmetine muvaffakiyetler temenni eyleriz."¹⁵⁶

Antalya'dan İkinci İnönü Zaferi'ni tebrik etmek üzere Müdafaa-i Milliye Vekâletine ve Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 3 Nisan 1921'de şu telgraf gönderildi:

1. Mısır Hilal-i Ahmeri Fransızlardan aldıkları müsaade ile Anadolu'ya yardım göndereceklerdir.
2. İkinci İnönü muzafferiyetimiz bütün İslam âleminde Türkiye lehine büyük bir tesir uyandırmıştır.
3. İzmirli Müslümanlar Hilal-i Ahmere yardım toplamak icabı İtilaf devletleri temsilcilerine müracaat etmişlerse de olumsuz cevap almışlardır.¹⁵⁷

Antalyalılar I. İnönü Muharebesi'nde kazanılan zaferin öneminin farkında olduklarını ertesi yıl zaferin yıl dönümü münasebetiyle TBMM'ye 13 Ocak 1922'de gönderdikleri telgrafla gösterdiler:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine,

¹⁵⁶ Emine Gümüş, *Millî Mücadele'de Kazanılan Zaferlerin Kamuoyundaki Yankıları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Komutanlara Gönderilen Kutlama Mesajları (1921-1922)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 55-56.

¹⁵⁷ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele'de*, s. 77.

Tarihimize yeni şerefler izafe edecek millî mücahedeler ile mukaddes istiklalimizin Müdafası uğrunda bütün varlığını feda eden büyük Türk milletinin istiklalinin sene-i devri tekrar ve bil istiklal idrak etmek münasebetiyle memleketçe pek parlak ihtifallerle tezahürat ifa edilmiş olduğunu arz ile mesut millî günümüzü tebrik ve saygılarımızı takdim eyleriz.

Antalya Mebusu Tahsin, Mebus Mustafa, Mebus Halil İbrahim, Belediye Reisi Hakkı, Müftü Mehmet Cemal.”¹⁵⁸

10.2. Sakarya Zaferi

Anadolu'da cereyan eden Türk-Yunan Savaşı'nın en kritik dönemi Temmuz-Eylül 1921 arasındır. Yunanların 10 Temmuz 1921'de başlattığı genel taarruzun Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde kendileri adına başarıyla gelişmesi, onları zafer sarhoşu yaptı. Ankara'yı ele geçirerek Türk Millî Mücadelesine son vermek amacıyla yeniden harekâta geçen Yunan ordusuyla Türk ordusu 23 Ağustos 1921-12 Eylül 1921 arasında Anadolu'da kanlı bir savaşa tutuştular. 5 Ağustos 1921 günü TBMM, bütün yetkilerini devrederek Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomutanlığa getirdi. Başkomutanın, Türk ordusunun Yunanları Anadolu'nun “ismet-i hariminde” yok etmek için stratejik bir şekilde geri çekildiği bu süreç Mecliste ve iç kamuoyunda da çeşitli tartışmalara yol açtı. Nihayet 12 Eylül 1921 günü Türk ordusu parlak bir zafer kazandı.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk ordusu tarafından kazanılması halkın maneviyatını ve ordusuna olan güvenini artırdı. Halk coşkusu törenlerle ve Meclise gönderdikleri telgraflarla gösterdi. Sakarya Zaferi'nden sonra Antalya halkı da ellerinde fenerlerle ve dillerinde tekbirlerle şehri dolaşarak tezahürat ettiler.¹⁵⁹

Teke Mutasarrıfı Fahri Bey, 23 Eylül 1921'de Dâhiliye Vekâletine Sakarya Zaferi münasebetiyle Antalya'da yapılan kutlamalar hakkında bir telgraf gönderdi:

“Merkez ve mülhakatta akdedilen muazzam içtimalarda şu andaki mücadelede Misak-ı Millî'nin tahakkukuna kadar devam ve her türlü fedakârlığın icrasına hazır bulduklarına ve büyük ordumuza selamet ve muzafferiyet dualarında bulunulduğunun tebliğine karar verilmiştir. Millî tezahüratımızın ve bu hissiyatımızın lütfen fedakâr ordumuzun her ferdine varıncaya kadar tebliği arz olunur.”¹⁶⁰

Elmalı'dan Müdafaa-i Hukuk Reisi ulemadan İsmail Hakkı, Belediye Reisi Mehmet Emin, eşraftan Hasan ile Ali Rıza'nın TBMM Başkanlığına 9 Eylül 1921'de gönderdikleri telgraf şöyledir: “Bugün Cuma namazını müteakip köyler ve kasaba ahalisi umumi bir içtima akdederek aylardan beri düşmanın hücumlarına büyük bir mertlikle mukabele eden kahraman ve cesur askerlerimizi selam ve hürmetle şükranlarımızın tebliğine bu hayat ve istiklal kavgasının, Türklüğün malen ve bedenlen çalışarak nihai zaferi elde edeceği hakkında sarsılmaz kanaatlerin gösterilmesine bizi memur eylemişlerdir.”¹⁶¹

¹⁵⁸ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele'de*, s. 81.

¹⁵⁹ Gümüş, *Millî Mücadele'de*, s. 34.

¹⁶⁰ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele'de*, s. 79.

¹⁶¹ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele'de*, s. 78.

Manavgat da Sakarya Zaferi münasebetiyle sevincini TBMM Başkanlığına ve basına 10 Eylül 1921’de Belediye Reisi İbrahim, Müftü Vekili Hüseyin Hüsnü tarafından gönderilen telgrafla gösterdi: “Çeşitli köylerden gelen ahalinin de katılımıyla Hükûmet Meydanı’nda toplanan binlerce ahali yapılan heyecanlı konuşmalarla muzaffer ve düşmanı kahredici olan orduya, kahraman kumandanlarına selam ve hürmetlerini arz ve tebliğe ve Misak-ı Millî dâhilindeki hudutlarımızdan son düşman neferinin tardına kadar cihada devam edeceğini, bu uğurda bütün varlığını mevcut hükûmetimiz emrine amade kıldığını kesin bir lisanla teyit eylediğinin ilanını rica ederiz.”¹⁶²

Akseki halkı adına Müftü Salim, Belediye Reisi Numan imzasıyla “Akseki’den Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 11 Eylül 1921’de gönderilen telgraf şöyledir: “İstiklâlimize, dinimize, ırzımıza taarruz eden düşmanın zulüm ve vahşet haberleri muhitimizde pek acı duygular meydana getiriyor, artık tahammül haddini aştı, huzur, fikir ve vicdan kalmadı. Bugün bütün kaza ahali bütün bir kitle heyecanlı bir kafil halinde Cami-i şerifte dinî ahd ve yeminden sonra büyük cemaat ile Hükûmet Meydanı’nda birleşti. Bütün herkes musafaha ederek, boyun boyuna sarılarak gözlerinde intikam yaşları dolu olarak matemimizle bağı yanık şu vatani kurtarmaya yemin etti. Canına kastedildiği, milyonlarca dindaşının ve vatandaşının hayat ve namusu ayaklar altına alındığı böyle bir zamanda ölümü hayata tercih ederek malen ve bedenen her türlü fedakârlığa karar verdi. Bütün mevcudiyetiyle kanını döken şerefli ordumuzun düşmanı demir bir mengene içine alacağından emin bulunmaktayız. Biz de ateşli ve kesin bir iman ile düşmanlarımızın vatanımızda kurduğu zulüm ve vahşet saltanatlarını yıkacağız. Bunun için kanımızın son damlasını akıtacağız.”¹⁶³

Sakarya Muharebesi’nden sonra Mustafa Kemal Paşa’ya da tebrik telgrafları gönderildi. Antalya Havalisi Kumandanı Şefik, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya 26 Eylül 1921’de gönderdiği telgrafla Mareşallik rütbesiyle Gazilik unvanını tebrik etti:

“Büyük kumandanımızı müşirlik unvanı ve gazilik rütbesi ile takdis buyuran Büyük Millet Meclisinin vatanın istikbali davasındaki bu teveccühüne teşekkür ve Allah’ın yar ve yardımcısı olması duasını tekrar ile samimi kalpten tebrik ve saygılarımı arz ederim efendim.”¹⁶⁴

Antalya’nın Kaş kazasından kalabalık bir grup Kalkan Nahiyesi Müdürü Celal, Jandarma Takım Kumandanı Bedri, Belediye Reisi Musa, Telgraf Müdürü Fuat, Nahiye Meclisi Azasından Ali, Rüsumat Memuru Şevki, Orman Fen Memuru Raif, Duyun-ı Umumiye Memuru Tevfik, Eşraftan Kocamustafazade Mustafa, Muallim Hasan da 30 Eylül 1921’de gönderdikleri telgrafla Mustafa Kemal Paşa’yı kutladılar:

¹⁶² Selvi-Cırık, *Millî Mücadele’de*, s. 78.

¹⁶³ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele’de*, s. 79.

¹⁶⁴ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele’de*, s. 80.

“Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Paşa, bugünkü resmî tebliğ Büyük Millet Meclisi kararıyla Müşirlik rütbesinin uhdenize verildiğini ve gazilik unvanıyla taltif buyrulduğunuzu müjdeliyor. Şehitlerinin aziz kanıyla yoğrulmuş büyük vicdanın yük bırakıp gittiği mukaddes toprakları cihanın şarktan garba şimalden cenuba adalet dağıtan şanlı ve gururlu Sancağının muhafaza ve Müdafaası emrinde itibarın salip canavarlarının pis ellerinde yıpranan anayurtlarımızın kurtarılması hususunda peygamberane gösterdiğiniz azminize milletin verdiği müşirlik rütbesi değil Allah'ın verdiği büyük manevi rütbelerini bile sizden esirgemeyeceğine bu millet imanı gibi emindir. Paşa hazretleri, nahiyemizin gençleri, ihtiyarları Türk'ün istiklalini, Sancağını, şerefini, din ocağını, iman bucağı vatani kurtarmak için fahâmetli elinizde senelerden beri sallamakta olduğunuz yüce kılıcın kabzasını öperek gaziliğinizi selamlarız, rütbenizi kutlarız.”¹⁶⁵

10.3. Büyük Zafer ve Antalya

Türk-Yunan Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi'nin bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştik. Kazanılan zaferden sonra roller değişmiş; o zamana kadar hep savunma durumunda olan Türk ordusu taarruz, taarruz pozisyonunda olan Yunan ordusu ise savunma durumuna geçmiştir. Türk ordusunun beklenen taarruzu 26 Ağustos 1922 sabahı başladı. 30 Ağustos'a kadar Türk ordusunun üstünlüğüyle devam eden savaşta 30 Ağustos 1922 günü kazanılan Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile Yunan ordusunun direnci tamamen kırıldı. Türk ordusunun kazandığı zaferden sonra Yunan kuvvetleri İzmir'e doğru kaçmaya başladı; yakarak, yıkarak ve öldürerek. Türk ordusu da Yunan birliklerini yıldırım hızıyla takip etti; geçtikleri yerleri yıkmalarını, yakmalarını ve masum insanları öldürmelerine mâni olmak için. Mehmetçik'in Yunanistan ve arkasındaki Yedi Düvele karşı kazandığı zafer Anadolu'yu sevince boğdu. Ordu-millet dayanışmasının ve kenetlenmesinin en güzel örneği olan Türk zaferi Anadolu'da coşkuyla kutlandı.

Antalya Belediye Başkanlığı TBMM'ye büyük zaferi kutlamak için bir telgraf gönderdi.¹⁶⁶ Aynı şekilde Antalya'da Ortodoks Cemaati TBMM'ye büyük zaferi kutlama telgrafı gönderdi.¹⁶⁷ Süleyman Fikri, büyük zaferin Antalya'da nasıl kutlandığına dair canlı tablolar çizmiştir:

“26 Ağustos'ta Türk ordusunun taarruza başladığı hakkında ufak tefek haberler duyuldu. Herkeste endişeli bir sevinç, ümit edilmeyen ve beklenilmeyen bir hâl görülüyordu. 29 Ağustos'ta Afyon'un istirdadı haberi Türkleri çılgın bir hale getirdi. 30 Ağustos zaferi, Dumlupınar'da Yunan mevzilerinin çökmesiyle sevinç dalgası tarifi imkânsız heyecanıyla herkesi coşturuyor, Türk olmayanlar ise üzgün görünüyorlardı. 7 Eylül Perşembe zafere susayan halkın sevincine payan yoktu. Herkes sevinçli, kadın erkek,

¹⁶⁵ Selvi-Cırık, *Millî Mücadele'de* s. 80.

¹⁶⁶ Gümüş, *Millî Mücadele'de*, s. 93.

¹⁶⁷ Gümüş, *Millî Mücadele'de*, s. 95.

büyük küçük, asker sivil birbirine sarılıp gözyaşı döküyordu. Giritlilerin tezahüratı pek müthişti. Mavnacılar Cemiyeti iskelede tertip ettikleri gece deniz eğlencesine bütün alay zabitlerini davet etmişlerdi.

10 Eylül Pazar: Dünkü cumartesi ordumuzun saat 10.00'da İzmir'e girdiği haberi alındı. Artık halkın sevincini tasvir etmek mümkün değil. Bugün Rumlar ayrıca bir şenlik tertip ederek sokakları dolaşmış, 'Yaşasın Türkler' ve 'Kahrolsun düşmanlar' diye bağırılmışlardır. Merkez Kumandanlığı önünde büyük bir zafer takı kuruldu, bütün halk ve asker tarafından geçit töreni yapıldı, nutuklar söylendi, şiirler okundu, sabaha kadar eğlenildi.

10 Eylül'de Antalya görmediği bir gün yaşamıştı. Muazzam bir tören alayı tertip edilmişti. Önde bir zabitin idaresinde bir manga asker sancak ve süngülü muhafızları, alay kumandanı Yarbay Mehmet Ali Bey, bir bölük askerin ortasında mektepler zafer arabası, cemiyetler ve halkımız. Gece fener alayları sabaha kadar devam ettirildi."¹⁶⁸

11. Millî Mücadele'de Şehit Olan Antalyalılar

11.1. Mustafa Haşmet Efendi'nin Şehit Edilmesi

İtalyanlarla Antalya'da kaldıkları iki yılı aşkın süre boyunca ciddi sorunlar yaşanmamıştır. Doğrusu iki taraf da herhangi bir sorun yaşanmamasına özen göstermişlerdir. Atatürk'ün genel stratejisinin bir sonucu olarak İtalyanlara karşı bir cephe açılması tercih edilmemiştir. Atatürk, Yunanlara karşı verilen mücadelenin başarıya ulaşması halinde bunun İtalyanlar üzerinde de etkili olacağını düşünmüştür. *Nutuk*'ta 19 Mayıs 1919'un genel görünümünü çizerken Antalya ve Konya'da İtalyan birliklerinin bulunduğundan söz etmiştir.¹⁶⁹ 1919 itibarıyla Anadolu'daki işgal birlikleriyle İtalya da bağımsızlığı engelleyen bir devlettir. Mustafa Kemal Paşa açısından Millî Mücadele'nin hedef aldığı ülkelerden birisi de İtalya idi. Ancak Atatürk, İtalya'yı diğer İtilaf devletlerinden ayrı bir kategoride değerlendirdi.

Tam bağımsızlık mücadelesi işgalcilere karşı ayırım gözetilmeden yürütülmüştür. Ancak Atatürk, bütün işgalcileri; teorik olarak aynı kategoride, ancak pratikte farklı kategorilerde değerlendirmiştir. İlkesel olarak İtalya da Anadolu'da işgalci olarak bulunmaktadır ve Millî Mücadele onlara karşı da verilmektedir. Oysa pratiğe bakıldığında İtalya, İngiltere, Fransa veya Yunanistan ile aynı şekilde görülmemiştir. Bunun nedeni, yukarıda açıkladığımız gibi İtalyanların da kendilerini müttefiklerinden farklı bir yere konumlandırmaları ve işgal siyasetleridir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa, İtalyanlara karşı diğer İtilaf devletlerinden farklı bir siyaset izlemiştir. Bu siyasetin en kısa ifadesi; Mustafa Kemal Paşa'nın, İtalyanların müttefikleriyle yaşamakta olduğu görüş ayrılığından ve Türkiye'ye karşı beslediği beklentilerin yarattığı zaafattan son derece akılcı bir siyasetle faydalandığıdır.

¹⁶⁸ Erten, *Millî Mücadele'de Antalya*, s. 37.

¹⁶⁹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, Ankara: TTK Yayınları, 1981, s. 2-3.

İstiklâl Savaşı kronolojisini takip ettiğimizde de bu ifadelerimizi destekleyecek örneklere rastlamamız mümkündür. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtikten hemen sonra İtalyanların davranışlarını yakından takip etmeye başlamıştır. Ordu müfettişi olarak 24 Haziran 1919'da XV. Kolordu Komutanlığına gönderdiği yazıda Antalya'daki İtalyan kuvvetleri hakkında şunları yazmıştır: "İtalyanlar, Antalya'daki kuvvetlerini fevkalade artırıyolar. Bunun sırf İslâm ve Türklerle meskun memleketimizi taksime uğratmak maksadına müstenit olduğu anlaşılıyor... Şimdilik her yerdeki cemiyet heyet-i merkeziyelerinin Düvel-i İtilâfiye mümessilleriyle Bâb-ı Âli'ye, İzmir'den Yunanlar da henüz çekilmemiş olmalarına ek olarak Antalya ve havalisinde de İtalyan kuvvetlerinin tezayüt ve saha-yı işgallerinin tezayüdü mücib-i endişe ve heyecan olmakta bulunduğu mealinde telgraflar keşide edilmek suretiyle tamamıyeti- mülkiyemiz aleyhinde olan bu hareketlerin protesto edilmesi lüzumunu arz ederim."¹⁷⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığı dönemde Anadolu'da İtalyanların binlerce askeri bulunmaktaydı. Buna rağmen İtalya, Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükûmeti tarafından "ehven-i şer" olarak görülmüştür. İtalyanların Anadolu hareketine bakışları, işgal politikaları ve Heyet-i Temsiliye döneminde Milliyetçilere yardım etmeleri, İtalya ile diğer İtilaf Devletlerine oranla daha dostça ilişkilerin kurulmasına ortam hazırlamıştır. İtalyanların Anadolu'daki varlığı, Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilemez fakat bir süre katlanılabilir olarak görülmüştür. Bu yargıyı bir adım daha ileriye götürüp şunu da iddia edebiliriz: İtalyanların Anadolu'daki teoride düşman, pratikte dost pozisyonları, Millî Mücadele'ye bazı avantajlar da sağlıyordu. Misak-ı Millî hedeflerine ulaşmak için savaşılırken, bir devletin, Misak-ı Millî sınırları içerisinde işgalci olarak bulunmasını, avantaj sağladığı şeklinde savunmak bir çelişki olarak görülebilir. Fakat aslında değildir. Zira Batı Anadolu'da İtalyanlarla Yunanların işgal bölgelerinin sınırdaş olması Türkler açısından avantajlar kadar dezavantajlar da yaratıyordu. Yunanların işgal sahalarını genişletmelerine bu noktada İtalyanlar engel oluşturmaktaydı. Öte yandan 1922'de İtalyanların Menderes bölgesindeki birliklerini geri çekmelerinde görüldüğü üzere, Kuşadası ve Söke'nin Yunanlar tarafından işgal edilmesi gibi daha büyük bir tehlikeyi beraberinde getiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa 9 Ocak 1920'de komutanlıklara gönderdiği bir yazıda İtalyanlara karşı izlenecek stratejiyi şöyle tespit etmiştir: "Yunanın Aydın Vilayetinden ihracı hususunda tarafımızdan vuku bulacak teşebbüsât-ı ciddiye İtalyanların da memleketimizi terk etmesi gibi ikinci bir muvaffakiyet temin edebileceğinde şüphe yoktur."¹⁷¹ Bu öngörünün bir yıl sonra ilk sonuçları görülmeye başlanmıştır. Başka iç etkenler de rol oynamakla birlikte İtalyanların Antalya'yı 5 Temmuz 1921'de boşaltmalarında Türk ordusunun İnönü'de Yunan ordusuna karşı kazandığı zaferler de

¹⁷⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara: TTK Yayınları, 1991, s. 45.

¹⁷¹ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, s. 167.

etkili olmuştur. Sonraki yıl Menderes bölgesinin tahliyesinde de Türk ordusunun Sakarya'da kazandığı askerî başarılar caydırıcı etki yapmıştır. İtalyanların işgal bölgelerini kendiliklerinden, onlara karşı bir cephe açmadan ve herhangi bir silahlı çatışmaya girmeden boşaltmalarını sağlamak Atatürk'ün akılcı askerî stratejisinin bir sonucudur. Türk ordusuyla doğrudan bir çatışmaya girmeden işgal bölgelerini boşaltmak İtalya'nın da işine geliyordu. Böylece İtalya, Türkler tarafından silah zoruyla gönderilmektense, kendiliklerinden çekilmeyi tercih ederek itibarlarını kurtarmış oldular.

Bu çerçevede İtalyanlarla Türkler arasında bir cephe savaşı yaşanmadığı gibi ikili ilişkilerde de herhangi bir çatışmadan kaçınılmıştır. Ancak bunun birkaç istisnası vardır. 13 Nisan 1920 akşamı Teğmen Luigi Merano'nun öldürülmesi ve Antalya'da İtalyan devriyesinin Korkuteli esnafından Mustafa Haşmet Efendi'yi şehit etmesi bu istisnalardandır. Biz burada, Türk ve İtalyan kaynaklarının olayın tarihi ve meydana geliş şekli hakkında farklı bilgiler verdiği Mustafa Haşmet'in öldürülmesi olayını ele alacağız. Mustafa Haşmet'in ölümü hakkında bir yazı kaleme alan Korkuteli Hâkimi Nuri Tarhan'ın anlatımına göre olay şöyle gerçekleşmiştir: "1880 doğumlu ve Korkuteli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olan Mustafa Haşmet, 20 Şubat 1920 gecesi evine dönerken İtalyan jandarması tarafından durdurulmuştur. Jandarmalar onu kulübeye doğru sürüklemeye çalışınca aralarında arbede çıkmıştır. Mustafa Haşmet, bir süre ayaklarının altında tuttuğu ve silahlarını aldığı İtalyan askerlerini serbest bırakıp silahlarını iade etmiş ve olay yerinden uzaklaşmak üzere hareket etmiştir. İtalyan askerinin arkasından açtığı ateşle vurulan Mustafa Haşmet, ayağa kalkıp yoluna devam etmek istemişse de İtalyan askerlerinin ikinci kurşunu sıkmalarıyla ölmüştür."¹⁷²

Mustafa Haşmet Efendi'nin İtalyanlar tarafından öldürülmesi Nuri Tarhan'ın bu anlatımı esas alınarak bir mit haline getirilmiştir. Bu nedendir ki, ölüm yıl dönümünde törenlerle anılmakta ve Kepez Belediyesi tarafından 2020'de ismi bir sokağa verilerek yaşatılmaktadır. Ancak elimizdeki Türk ve İtalyan arşiv belgeleri olayı Nuri Tarhan'ın anlatımından daha farklı bir şekilde aktarmaktadır. Türk arşiv belgesine göre, Antalya'dan Mutasarrıf Vekili Abdullah imzasıyla Dâhiliye Nezaretine 23 Şubat 1920'de gönderilen şifre telgrafta olay şöyle anlatılmıştır: "18 Şubat gecesi Korkuteli kazası eşrafından Haşmet Mustafa Efendi ve iki arkadaşı gece yarısına kadar buldukları bir haneden dönerken iki İtalyan devriyesine tesadüf ediyorlar. Devriye tarafından usulen üzerleri aranıyor, silah vesaire bulunmayınca serbest bırakılıyorlar. Fakat İtalyan devriyesi daha sonra kendilerini Şarmpol'e götürmek için ısrar edince boyun eğmeyerek yollarına devam ettikleri esnada devriye tarafından açılan iki el ateş üzerine Haşmet Mustafa Efendi, başına aldığı yaradan vefat ediyor. Olay, İtalyan eski konsolosu

¹⁷² Nuri Tarhan, "İstiklâl Harbinde Antalya'nın İlk Şehidi Mustafa Haşmet", *Türk Akdeniz*, 2/7 (Mart 1938), s. 27-28.

Marki Ferrante nezdinde protesto ediliyor. Kendisiyle mahalli hükûmet arasında yapılan görüşmelerle uzlaşarak olayın ortak bir heyet tarafından araştırılmasında mutabakat sağlanıyor.”¹⁷³

Mustafa Haşmet'in öldürülmesi hakkında İtalyan makamları arasında da yazışmalar yapılmıştır. İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivinde rastladığımız bir belgede olay daha farklı anlatılmaktadır. Doğu Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Achille Porta'nın Dışişleri Bakanlığı ile Savaş Bakanlığına gönderdiği 4 Mart 1920 tarihli yazıda Mustafa Haşmet'in öldürülmesinin 18 Şubat gecesi yaşandığı belirtilerek hadise daha farklı anlatılmaktadır. Antalya Bölge Komutanı'ndan aldığı telgrafı esas alan General Achille yaşananları şu şekilde anlatmıştır: “18 Şubat gecesi, devriye gezen Francesco Branca ve asker Napolitano Nunzio isimli iki jandarma, biri kadın beş kişilik bir grupla karşılaştı. Sarhoş oldukları belli grup gürültü yaparak çevreyi rahatsız ediyorlar; jandarma onlara durmalarını emretti ve aramaya hazırlandı. Ancak içtikleri şarabın etkisiyle sarhoş olan Türkler itiraz ederek uyarıyı dikkate almadılar. Onlardan ikisi hareketsiz bir şekilde duran Branca'ya saldırdılar; onu yere düşürerek dövmeye başladılar. Bu esnada Branca, arkadaşından yardım istedi; Napolitano, havaya tüfekte bir el ateş açtı. Bu, iki saldırgandan birinin kaçmasına neden oldu. Diğeri, hala onun altında kalan ve fiziksel olarak daha zayıf olan Branca'yı darp etmeye devam ediyordu. Sonra Napolitano, arkadaşısı yardım istemeye devam ettiği için (kaçan şahıs tarafından jandarmalara ateş edildiği de görülüyor), saldırganı kafasının arkasından vuran ikinci bir el ateş etti. Sonuncusu kavgayı bırakıp birkaç adım uzaklaştı, yere düştü ve sonra öldü.”¹⁷⁴

İki taraf da olayı farklı anlatmalarına rağmen ortada bir gerçek vardır: Mustafa Haşmet Efendi İtalyan jandarması tarafından şehit edilmiştir. Bu olay, İtalyanların Antalya'da buldukları dönemde kaydedilen ilk ve tek ölüm olayıdır. Dolayısıyla Mustafa Haşmet, Antalya'nın bir şehidi olarak tarihe geçmiştir.

11.2. Şehit Antalyalılar

Anadolu'da işgalcilere karşı verilen mücadele Anadolu insanının ortak mücadelesidir. Türkler, haklı bir savaş vermişlerdir. Bu haklılık, vatanlarını savunmalarından ileri gelmektedir ve saygıyı hak eden mücadeledir. Gerçekten de İstiklâl Savaşı'nda verilen kayıplara bakıldığında, sadece işgal bölgelerinin insanların değil, işgal altında olmayan hatta doğrudan işgal tehlikesi yaşamayan şehirlerden insanların da şehit oldukları görülmektedir. Antalya da Balkan, Cihan ve İstiklâl Harplerinin maddi kayıpları olduğu kadar insan kaybına da uğramış bir kentimizdir. Şehitlerle ilgili kayıtlar Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanıp internet sitesinde yayınlanan listeden alınmıştır. Buna

¹⁷³ DABOA-DH. KMS., 00052-5-00055-001-001. Bu telgrafın şifreli hali: DABOA-DH-ŞFR., D. 659, V. 91.

¹⁷⁴ ASDMAE-AP., B. 1656-7763.

göre Millî Mücadele’de Antalyalı şehitlerin toplam sayısı 329’dur. Bunlardan 88 şehit sancak merkezi Antalya’dan; geriye kalan 233 şehit de kazalardandır. Antalyalı şehitlerin tam listesini ekte verdik.

12. Sonuç

Mondros Mütarekesi’nden sonra İtilaf devletlerinin Anadolu’da başlayan işgalleri Antalya için de tehlikenin yakın olduğunu göstermekteydi. Üstelik Antalya, pek çok Anadolu kentinden farklı olarak, savaş devam ederken imzalanan gizli antlaşmalarla İtalya’ya vaat edilmişti. Bu yüzden, mütarekeyle birlikte Antalya ve civarı, tıpkı Trablusgarp Savaşı’ndan sonra olduğu gibi yoğun bir İtalyan faaliyetine maruz kaldı. İki dönem arasında şöyle bir fark bulunuyordu: Mütarekeden sonra Antalya’ya gelen İtalyanlar, “galip” olarak daha mağrur ve kendilerine güvenleri daha fazlaydı. Dolayısıyla Antalya İtalya için zafer ganimeti olarak görülüyordu ve burasının İtalyanlara verileceği hususunda en küçük bir endişe taşıyorlardı. Antalya aynı zamanda gizli antlaşmalarla İtalya’ya vaat edilmişti ve Paris Barış Konferansı’nda Antalya’daki İtalyan varlığı ve hâkimiyeti konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıyordu. Bütün bunların sonucu olarak Antalya’nın İtalyanlar tarafından işgali her an beklenmekteydi. Bunun ne zaman gerçekleşeceği, Paris’te İtalyanlarla müttefikleri arasında cereyan eden müzakerelere göre şekillendi. I. Dünya Savaşı devam ederken İtalya ile müttefikleri İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan gizli antlaşmalarla Adriyatik kıyısındaki Fiume kenti de İzmir gibi İtalya’ya vaat edilmişti. Oysa Barış Konferansı’nda müttefikleri, iki şehir konusunda da İtalya’ya verdikleri sözlerden uzak bir tavır gösterdiler. Sözlerini yerine getirmemeleri üzerine İtalyanlar Antalya’yı işgale karar verdiler.

İtalyanlar Antalya’yı, Mondros Mütarekesi’nin 7. Maddesine dayandırdılar. Mart 1919 sonunda Antalya’da yaşanan bazı olayları “güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığı” şeklinde yorumladılar. Oysa artık elimizde daha sağlam deliller olduğu için rahatlıkla iddia edebiliriz ki, Antalya’da yaşanan çeşitli patlamalar ve diğer asayişsizlikler İtalyanlar tarafından kentin işgaline zemin hazırlamak için hazırlanmış provokasyonlardır. İtalyanlar 28 Mart 1919 günü Antalya’yı işgal ettiler. İşgal İtalyan kamuoyunda büyük bir zafer olarak yansıtıldı. Oysa ne Osmanlı Hükûmetinde İtalyan işgalini önleyecek bir irade ne de askerî kuvvet mevcuttu. İtalyan işgali mahalli idareciler ve merkezî hükûmet tarafından protesto edilmekle birlikte kabullenilmekten başka bir şey yapılamadı. Süreç hızla gelişirken Antalyalılar da gördüler ve anladılar ki, asıl tehlike batıdan Yunanlardan geliyordu. Dolayısıyla İtalyanları Anadolu’dan kovmak mümkündü. Oysa Yunan Anadolu’yu vatan yapmak için işgal ediyordu. Öyleyle bütün Anadolu gibi Antalya da Yunana ve onları Anadolu’ya gönderenlere karşı Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlatılan “Vatan Savunması”na bütün varlıklarıyla katılmalıydılar.

Antalyalılar Anadolu’daki işgallere karşı çeşitli yollarla tepkilerini gösterdiler. İzmir’in işgaline ilk tepki gösteren yerlerden birisinin de Antalya olduğunun altı çizilmelidir. Öyle ki, Antalya ileri gelenlerinin tepkisine, Antalya hamalları da Yunan gemisinin yükünü

boşaltmayarak katıldılar. Antalya halkı daha sonraki süreçte de Türkiye'nin geleceğiyle ilgili tartışmaların yapıldığı günlerde mitingler tertip ederek ve ilgili makamlarla ülkelere telgraf göndererek görüşlerini iletiler.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da ve Anadolu'nun hemen her yerinde Müdafaa-i Hukuk Dernekleri kuruldu. Antalya ve hemen hemen bütün kazalarında da Müdafaa-i Hukuk Dernekleri kuruldu. Millî Mücadele bu cemiyetler aracılığıyla yürütüldü. Anadolu'nun değişik yerlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirildiler. Antalya ve kazalarındaki cemiyetler de bu sürece dâhil oldular. Sonraki süreçte Antalya ve kazalarında Millî Mücadele için nakdî yardım toplanmasından asker toplanmasına kadar her türlü faaliyet Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri aracılığıyla yürütüldü. Bu cemiyetlere yardımcı olan Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Antalya şubesi yararlı çalışmalar yaptı. Özellikle sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesinde takdire değer hizmetler sundu.

Antalya sancağı 1919 ve 1920 seçimlerine de aktif bir şekilde katılmak suretiyle Meclis-i Mebûsanda ve TBMM'de kendilerini temsil edecek kişileri seçtiler. İstanbul'da toplanan meclis uzun süreli çalışmalar yürütemedi. Meclis-i Mebûsanda Antalya'yı temsil etmek için Antalya Müftüsü Talat Efendi ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Antalya mebusları olarak seçildiler. Ankara'da toplanan TBMM'de Antalya'yı Hamdullah Suphi Beyle birlikte Ali Vefa (Seyhanlı), Halil İbrahim (Özkaya), Hasan Tahsin (Sürenkök), Mustafa (İbrişim) ve Rasih (Kaplan) temsil ettiler. Özellikle Hamdullah Suphi Bey ve Rasih (Kaplan) aktif şekilde meclis çalışmalarına katıldılar.

Antalya, Millî Mücadele Dönemi'nde stratejik açıdan çok önemli hizmetler yapmış bir yerdir. Anadolu Milliyetçilerinin ve Ankara Hükûmetinin dışa açılan kapısı olarak üstlendiği rolü başarıyla yerine getirmiştir. İşgal altında olmasına rağmen, İtalyanların da müdahale etmemesiyle Antalya limanı ulaşım olduğu kadar yurt dışından satın alınan silahların Anadolu'ya girişinin yapıldığı yer olarak Türk ordusunun silah, cephane ve mühimmatının temininde kritik hizmetler yaptı. İstihbarat temini, haberleşme, Ankara Hükûmeti ile iletişim sağlanması, yurt dışına çıkış limanı olması gibi hizmetler Antalya aracılığıyla yapıldı. Antalya'nın İstiklâl Savaşı'na bir katkısı da Yunan işgal bölgelerinden gelen muhacirlere kucak açmasıdır. Evsiz barksız kalan Batı Anadolu halkına ocağını açmak suretiyle Antalyalılar örnek bir dayanışma ve kardeşlik sergilediler.

Millî Mücadele yılları aynı zamanda Antalya'da süreli yayınların yapılmaya başladığı dönem olması itibarıyla tarihi öneme sahiptir. İzmir'de Anadolu ve Duygu gazetelerini çıkaran Haydar Rüştü (Öktem) Bey'in Antalya'ya gelerek Antalya'da yayınlanan ilk gazete olan Antalya'da Anadolu gazetesini çıkarması da göz ardı edilemeyecek tarihi bir olaydır. Antalya'da 19 Aralık 1920-12 Eylül 1922 tarihleri arasında Haydar Rüştü Bey tarafından 533 sayı çıkarılan Antalya'da Anadolu gazetesi, Antalya'nın yerel tarihi için de çok kıymetli bilgiler içeren bir kaynaktır. Ne yazık ki, başka Anadolu gazeteleri gibi bu

gazetenin de tam bir koleksiyonuna araştırmacıların ulaşması şimdilik mümkün değildir. Bu eksikliğe rağmen Antalya'da Anadolu'nun, başta İtalyanlar olmak üzere işgalcilere karşı Türk halkının haklı mücadelesinin sesi olduğu tarihi bir gerçektir.

Anadolu halkının bütün fedakârlığı işgal altındaki Anadolu topraklarını kurtarmak adına yapıldı. Türkler haklı vatan müdafaalarını ordusunun kahramanlığıyla zaferle sonuçlandırıdılar. Bu haklı zafer ve gurura Antalya da ortak oldu. İnönü Muharebelerinde, Sakarya'da ve Büyük Taarruz'da kazanılan zaferin coşkusunu Antalyalılar da şenliklerle ve Meclise gönderdikleri telgraflarla gösterdiler. Elbette bu zaferler şehitler sayesinde kazanıldı. Farklı rakamlar verilmesine rağmen bizim Millî Savunma Bakanlığı'nın resmî verilerinden yaptığımız tespiti göre Antalya ve kazalarının İstiklâl Savaşı'ndaki kayıp sayısı toplam 329'dur. Genelkurmay Başkanlığı'ndan aldığımız bu kayıtların bütün şehitleri kapsadığı şüphelidir. Söz konusu kayıtlar askerleri kapsadığı için sivil ölümler bu listeye dâhil değildir. Dolayısıyla sivil şehitleri de dâhil ettiğimizde sayı daha fazladır. Aslında sivil şehitlerin resmî kayıtlara girmemiş olması da düşündürücü bir durumdur. Bu yanlışın düzeltilmesi gerektiği fikrindeyiz.

Kayıtlara girmemiş şehitlerden birisi de İtalyanlar tarafından şehit edilen Mustafa Haşmet Efendi'dir. Olayın meydana geliş tarihi ve şekli konusunda Türk kaynaklarında farklılıklar olduğu gibi İtalyan belgeleri de farklı bilgiler vermektedir. Artık Türk ve İtalyan kaynaklarından kesinleştirdik ki, Mustafa Haşmet Efendi, 18 Şubat 1920 gecesi İtalyan tarafından açılan ateş sonucu öldürülmüştür. Mustafa Haşmet Efendi'nin de Antalya'nın şehitleri listesine girmesi tarihi gerçeklere uygun bir hareket olur. Aynı zamanda bir vefa duygusunun yerine getirilmesi olacaktır.

Kaynaklar / References

Arşivler

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi.

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi

Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito.

Gazeteler

Alemdar, 17, 22 Nisan 1919; 11 Mayıs 1919.

Antalya'da Anadolu, 19 Kânun-ı evvel 1336.

Corriere della Sera, 3 Aprile 1919.

Gâye-i Milliye, 21 Nisan 1337.

Hâdisât, 22 Nisan 1919.

Il Giornale d'Italia, 18 Marzo 1919.

Il Messaggero, 3 Aprile 1919.

Il Tempo, 3 Aprile 1919.

İkdam, 2 Teşrin-i sâni 1918. 16, 22 Nisan 1919.

L'Epoca, 4 Aprile 1919.

La Tribuna, 4 Aprile 1919;

Memleket, 22 Nisan 1919; 11 Mayıs 1919.

Sabah, 17, 22 Nisan 1919.

Tasvir-i Efkâr, 23 Teşrin-i sâni 1913. 22 Nisan 1919; 11 Mayıs 1919.

Vakit, 7, 11 Mayıs 1919.

Yeni Gazete, 17, 21 Nisan 1919; 11 Mayıs 1919.

Zaman, 22 Nisan 1919.

Kitap, Tez ve Makaleler

"Adalia", *Enciclopedia italiana* 1 (1929): 463.

"Antalya Mektubu", *Tanin*, 16 Nisan 1330/29 Nisan 1914.

Adıson, Mazlum, *Antalya'nın Kara Günleri*, Yayına Hazırlayan: Evren Dayar, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.

Akgün, Seçil Karal-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmerden Kızılay'a 1*, Ankara: 2020.

Antalya'nın Kara Günleri, Mazlum Emin Adıson'un Gözü ile Millî Mücadele'de Antalya, Yayına Hazırlayan: Galip Alçıtepe, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2012.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, I, Ankara: TTK Yayınları, 1981.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Aybars, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.

- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/3, Ankara: TTK Yayını, 1983.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: 1982.
- Bevione, Giuseppe, *L'Asia Minore e l'Italia*, Torino: Fratelli Bocca Editori, 1914.
- Burhan Cahid, "Heyet-i Nâsiha ile Beraber", *Yeni Gazete*, 19 Mayıs 1919.
- Bürhan Cahit, "Facia İçinde Komedi: Heyeti Nâsiha Konya Yolunda", *Yeni Mecmua*, 1/12 (21 Temmuz 1939): s. 13.
- Capasso, Carlo, *Italia e Oriente*, Firenze, La nuova Italia: 1932.
- Capra, Giuseppe, *L'Asia Minore e la Siria nei rapporti con l'Italia*, s. Benigno Canavese: Scuola Tip. Don Bosco, 1915.
- Cecini, Giovanni, *Il Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia (1919-1922)*, Roma: Stato Maggiore dell'Esercito Ufficio Storico, 2010.
- Çelebi, Mevlüt, "İtalyan Sömürgeciliğinin Hedef Kenti Antalya", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu, (18-19 Aralık 2003)*, Yayına Hazırlayanlar: Necdet Ekinci-Hatice Akın, Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Antalya, 2006: 169-186.
- Çelebi, Mevlüt, "Antalya Bölgesinde İtalyan Arkeoloji Heyetleri", *Adalya*, X (2007): 387-402.
- Çelebi, Mevlüt, *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2020.
- Çelebi, Mevlüt, *Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2002.
- Çeltikçi Orhan, *Millî Mücadele Döneminde Antalya (1919-1921)*, Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2015.
- Çeltikçi, Orhan, "İstiklâl Harbinde Antalya ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2/4 (Aralık 2015): 83-106.
- Çeltikçi, Orhan, *İtalyan İşgalinde Antalya (1919-1921)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2014.
- Erten, Süleyman Fikri, *Millî Mücadele'de Antalya*, Antalya: Antalya Müzesi Yayını, 1996.
- Flussi, Luciano, "La diplomazia delle cannoniere: Gli sbarchi italiani in Anatolia nel 1919", *Analisi Storica*, I/1 (Luglio-Dicembre 1983): 39-56.
- Foa, R., *C'è posto per l'Italia nell'Impero Ottomano?*, Genoa: 1911.
- Franchetti, Leopoldo, "L'Italia e l'Asia Minore", *Nuova Antologia*, CLXXXIX/1087 (1 Maggio 1917): 109-113.
- Grassi, Fabio L., "Le battaglie diplomatiche relative alle occupazioni italiani in Turchia nel 1919", *Annali dell'Istituto Ugo La Malfa*, X (1995): 277-304.
- Güçlü, Muhammet, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25 (2012-Güz): 33-54.
- Gümüş, Emine, *Millî Mücadele'de Kazanılan Zaferlerin Kamuoyundaki Yankıları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Komutanlara Gönderilen Kutlama Mesajları (1921-1922)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Güzel, Abdurrahman, "Millî Mücadele Yıllarında Antalya", X. Türk Tarih Kongresi, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, VI, Ankara: TTK Yayını, 1994: 2669-2754.
- Karacebe, Nizameddin, *Türk Ulusal Savaşı'nın İlk Parçası*, İstanbul: 1940. 47.

- Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Madison Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985.
- Kaya, Murat, *Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüşti Öktem (1885-1951)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kılınç, Aslıhan, "Antalya Sancağında Son Osmanlı Meclis-i Mebûsan Seçimleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 12/XL (Haziran 2019): 268-295.
- Korok, Remzi Dâniş, "18 Ay İtalyan İşgali Altında Antalya ve Havalisinden Notlar", *Yeni Sabah*, 11, 21, 22 Mart 1941.
- Köstüklü, Nuri, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.
- "Lo sbarco degli italiani ad Adalia", *Rivista Coloniale*, XIV (Aprile 1919): 221.
- M. Petricioli, "Le missioni archeologiche italiane nei paesi del Mediterraneo: Uno strumento alternativo di politica internazionale", *L'archeologia italiana nel Mediterraneo fino alla seconda Guerra Mondiale*, (Atti del convegno del 4-5 Novembre, Catania), a cura di Vincenzo la Rosa, Catania: 1986: 9-31.
- M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali*, I, İstanbul: Askeri Matbaa, 1937.
- Millî Mücadele'de Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921*, Hazırlayan: İsmail Hacıfettaoğlu, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2009.
- Pace, Biagio, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro*, Milano: Alpes, 1927.
- Pace, Biagio, *L'Italia e l'Asia Minore*, Palermo: Libreria Internazionale A. Reber, 1917.
- Paribeni, Roberto, *L'Asia Minore e la regione di Adalia*, Roma: 1915.
- Paribeni, Roberto, *L'Asia Minore e la regione di Adalia*, Roma: Tipografia dell'Unione Editrice, 1915.
- Paribeni, Roberto, *L'Italia e il Mediterraneo Orientale*, Roma: 1916.
- Peköz, Akif, *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Meclis-i Mebûsan Seçimlerinin Değerlendirilmesi*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Petricioli, Marta, *L'Italia in Asia Minore: Equilibrio mediterraneo e ambizioni imperialiste alla vigilia della prima guerra mondiale*, Firenze: Sansoni, 1983.
- Sarı, Buket, *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Sarıgüzel, Nedim, *Birinci ve İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Antalya Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Selekler, Macit, "İtalyanlar Antalya'yı Nasıl İşgal Etiler", *Hayat Tarih Mecmuası*, 8 (Ağustos 1977): 54-60.
- Selvi, Haluk-Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.
- Sillani, Tommaso, "L'Asia Minore", *Nuova Antologia*, CLXXXI/1055 (1 Gennaio 1916): 66-79.
- Sürmeli, Serpil, *Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998.
- Şahingöz, Mehmet, *İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 1986.

Tarhan, Nuri, "İstiklâl Harbinde Antalya'nın İlk Şehidi Mustafa Haşmet", *Türk Akdeniz*, 2/7 (Mart 1938): 27-28.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 1*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

Türk Basınında Millî Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922, Yayına Hazırlayanlar: Temel İbrahim Dokumacı - Şeref Küçükateş-Mahire Yazar Kiremitçi- Metin Rıdvanoglu, İstanbul: 2019.

Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1962.

Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.

TBMM Albümü (1920-2010), 1. Cilt (1920-1950), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Webster, Richard A., *L' imperialismo industriale italiano. Studio sul prefascismo 1908-1915*, İtalyancaya çeviren: Mariangela Chiabrando, Torino: Giulio Einaudi, 1974.

İnternet Kaynağı

[https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi \(Antalya\)](https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi (Antalya)) (Erişim Tarihi: 24.11.2022)

EK 1. Millî Mücadele'de Antalyalı Şehitler¹⁷⁵

Adı	Baba Adı	Lakabı	Doğum Yılı	Memleketi	Şehit Olduğu Yer-Tarih
Abdil	Mümin	Keş Oğulları	1897	Antalya-Akseki	Akpınar Harbi 26.06.1921
Abdülkadir	Ahmet	Cezayirli Oğulları	1899	Antalya-Alanya/ İmamlı	Balıkesir Hastanesi 04.12.1922
Abdullah	Hacı Ali Oğulları	Abdurrahman	1896	Antalya- Kumluca/Karacaören	Haymana Civarı 25.08.1921
Abdullah	Ahmet	Ahi Oğulları	1897	Antalya- Akseki/Alavada	Sakarya Muharebesi 07.03.1921
Abdullah	Hatip	Hatip Oğulları	1889	Antalya-Manavgat/ Bucakşehir	Karahisar Muharebesi 24.10.1921
Abdullah	Hüseyin	Cemalbaş Oğulları	1899	Antalya	2. Seyyar Hastanesi 03.09.1922
Abdullah	Yusuf	Molla Yusuf Oğulları	1898	Antalya/Manavgat/ Çolaklı	Haymana Harbi 21.08.1921
Abdurrahman	Durmuş	-	1899	Antalya	Eskişehir Hastanesi-22.07.1921
Adem	Hüseyin	-	1890	Antalya-Korkuteli	Bahçe Köyü Civarı 13.05.1922
Ahmet	Ahmet	-	1893	Antalya-Korkuteli	Afyonkarahisar 25.07.1921
Ahmet	Ali	Kara Oğulları	1894	Antalya- Akseki/Çaltılıçukur	Büyük Çalış Muharebesi 29.07.1921
Ahmet	Ali	İmam Oğulları	1898	Antalya	Sivri Tepe Harbi 10.09.1921
Ahmet	Halil	Rumeli Muhacirleri	1885	Antalya	Çiğiltepe Sırtı 27.08.1922
Ahmet	Kerim	Kerim Oğulları	1898	Antalya	İnler Kalıcı Harbi 08.08.1921
Ahmet	Mehmet	Kadı	1895	Antalya	Güzelim Tepe 01.10.1921
Ahmet	Mehmet	Terlekçi Oğulları	1897	Antalya- Akseki/Gödene	Meydan Harbi 29.08.1921
Ahmet	Mehmet	Kadı Oğulları	1895	Antalya- Kaş/Boğazcık	Güzelimtepe 01.10.1921
Ahmet	Musa	Oğlancık Oğulları	1896	Antalya	Rakamlı Tepe Harbi 27.08.1922
Ahmet	Mustafa	Yolab Oğulları	1898	Antalya-Alanya	Bursa 10.09.1922
Ahmet	Mustafa	Hacı	1899	Antalya	Sakarya Muharebesi 20.08.1921
Ahmet	Mustafa	Hacı Kolağası Oğlu Biraderi	1899	Antalya- Serik/Tüngüşü	Harp Meydanı 20.08.1921
Ahmet	Mustafa	-	1899	Antalya	15. Seyyar Hastanesi 26.09.1921
Ali	Abdullah	Arnavut	1895	Antalya-Elmalı	Meydan Harbi 27.03.1921
Ali	Abdullah	Rumeli Muhacirleri	1884	Antalya	Kule Civarında 03.09.1922
Ali	Abdurrahman	Abbas İmam Oğulları	1898	Antalya-Kaş-Arsa	1 Numaralı Hastane 26.08.1922
Ali	Ahmet	Gökoğlan Oğulları	1898	Antalya	Tınaztepe Muharebesi 27.08.1922
Ali	Ali	-	1890	Antalya-Akseki	Korkuteli Şubesi 16.03.1920
Ali	Ali	Mustafacık Oğulları	1885	Antalya-Kale	Adaçam Muharebesi 30.08.1922
Ali	Bayram	Traş	1885	Antalya-	Tınaztepe Harbi

¹⁷⁵ <https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi> (Antalya) (Erişim: 01.12.2022)

				Elmalı/Salur	21.08.1922
Ali	Durmuş	Delice	1896	Antalya	? 29.08.1922
Ali	Durmuş	Tekaüt Oğulları	1898	Antalya	Eskişehir Muharebesi 26.07.1921
Ali	Emin	-	1881	Antalya	Sivridere 07.09.1921
Ali	Halil	Hamza Oğulları	1895	Antalya- Manavgat/Kerban	Çal Dağı Harbi 10.09.1921
Ali	Hasan	Kötenli Oğulları	1892	Antalya-Akseki	Seyitgazi Sırtları 19.07.1921
Ali	Hasan	Akkaşlı Oğulları	1889	Antalya- Kumluca/Erentepe	Gündüzbey Harbi 03.07.1921
Ali	Hasan	Aleko Oğulları	1896	Antalya	2. İnönü Muharebesi 27.03.1921
Ali	Hasan	Çolaklı Aşireti	1898	Antalya-Manavgat/ Yavrudoğan	Üç Tepe (Polatlı Cıvarı) 28.04.1922
Ali	Hasan	Ditli Oğulları	1892	Antalya-Akseki	Üç Saray Sırtları 18.07.1921
Ali	Hasan	-	1885	Antalya-Finike	Karahisar Muharebesi 04.10.1921
Ali	İbrahim	-	1900	Antalya- Elmalı/Beyler	Dumlupınar Muharebesi 21.10.1921
Ali	Mehmet	-	1898	Antalya- Serik/Eskiyörük	Antalya Askerlik Şubesi 25.12.1922
Ali	Mehmet	Hacı Davut Oğulları	1898	Antalya-Korkuteli/ Yalınlıgediği	Ürgüp Hastanesi 11.09.1922
Ali	Mehmet Ali	-	1896	Antalya- Kaş/Margaz	Kırkız 22.07.1921
Ali	Mustafa	Öksüz Oğulları	1899	Antalya- Manavgat/Kızılağaç	Bostancı 07.10.1921
Ali	Mustafa	-	1881	Antalya-Elmalı	Karahisar Harbi 27.08.1922
Ali	Nasuh	Bekir Oğulları	1898	Antalya-Alanya	2.Seyyar Hastanesi 11.08.1922
Ali	Osman	Bayram Ali Oğulları	1898	Antalya	Arpalı Tepe 29.08.1922
Ali	Sarı Mustafa	-	1891	Antalya-Alanya Düz kır	Haymana Muharebesi 30.08.1921
Ali	Süleyman	Dal Oğulları	1887	Antalya- Korkuteli/Yelten	Isparta Hastanesi 10.10.1922
Ali	Yusuf	-	1888	Antalya-Alanya	1. Ordu Menzil Hastanesi 07.09.1922
Ali Efendi	Feyzullah	-	1895	Antalya-Korkuteli	Haymana 01.09.1921
Asım	Mustafa	Asım Oğulları	1897	Antalya- Akseki/Kepez	Yamakköy Harbi 29.08.1921
Bahri	Veli	-	1899	Antalya-Finike	Dumlupınar Muharebesi 30.05. 1921
Bayram	Salih	Sarıoğlan	1892	Antalya- Elmalı/Kızılca	Karabeyli 26.08.1921
Bekir	Ali	-	1894	Antalya	Basritepe Harbi 12.09.1921
Bekir	Durmuş Ali	Yörük Hüseyin Oğulları	1894	Antalya- Merkez/Karaveliler	Polatlı Cıvarı 12.0.1921
Bekir	Mustafa	Bodurcu Oğulları	1896	Antalya	Çengeltepe Harbi 27.08.1922
Bekir	Osman	Akbekir Oğulları	1894	Antalya- Korkuteli/Dereköy	Cenup Sırtları 21.01.1921
Cafer	Ahmet	-	1892	Antalya	Sivri Tepe Harbi 06.09.1921
Cafer	Ahmet	Cafer Oğulları	1892	Antalya	Sivri Dere Harbi 06.10.1921

Cafer	Ömer	Ömer Oğulları	1899	Antalya-Akseki/Sarıhacılar	Afyon Harbi 27.08.1922
Celal	Hasan	-	1897	Antalya-Alanya	Ankara Merkez Hastanesi 14.10.1921
Celal Nuri Efendi	Hafız İbrahim	-	1899	Antalya	Akin Muharebesi 22.07.1921
Celalettin	İbrahim	-	1899	Antalya	Meydan-ı Harp 20.07.1921
Cemalettin	Himmet	-	1898	Antalya	Meydan-ı Harp 18.07.1921
Durali	Mustafa	Tura	1898	Antalya	Kaymaz 27.08.1921
Durmuş	Hasan	-	1894	Antalya	Ankara Hilal-i Ahmer Hastanesi 23.07.1921
Durmuş	Kadir	Veli Oğulları	1892	Antalya	Konya Hariciye Hastanesi 13.09.1922
Durmuş	Musa	Musa Oğulları	1895	Antalya	Sakarya Muharebesi 01.08.1921
Durmuş	Musa	Kara Seyit	1895	Antalya	Kolankaya Muharebesi 14.03.1921
Emin	Feyzullah	Büyük Ömer Oğulları	1890	Antalya-Korkuteli	Seyit Gazi Harbi 21.07.1921
Emin	Recep	Memiş	1892	Antalya-Serik/Belek	2. İnönü Muharebesi 28.03.1921
Eyüp	Ahmet	Koca Eyüp Oğulları	1898	Antalya-Finike	Prilit Harbi 26.08.1921
Feyzullah	Ahmet	Çavuş	1901	Antalya-Korkuteli	Balmahmut Harbi 27.03.1921
Halil	Hasan	-	1896	Antalya-Elmalı/Dereköy	Balmahmut Harbi 25.03.1921
Halil	Hasan	Halil Oğulları	1889	Antalya-Manavgat/Kadılar	? 04.12.1921
Halil	Hasan	Ali	1889	Antalya-Manavgat	Sivri Dere Harbi 04.10.1921
Halil	Hüseyin	Kadir Oğulları	1889	Antalya-Elmalı/Bozhüyük	Uşak Civarında Derbent Muharebesi - 31.10.1920
Halil	Hüseyin	Himmet Oğulları	1898	Antalya-Akseki/Susuzşahap	Basri Tepe Harbi 13.09.1921
Halil	Hüseyin	Nurlu Oğulları	1884	Antalya-Kaş/Dirgenler	Nasuhal Muharebesi 20.08.1921
Halil	Osman	Tezkin Oğulları	1897	Antalya-Kaş/Gökçeören	Sıhhiye Bölüğü Sarğı Mahali 30.08.1922
Halil	Veli	Hamza Oğulları	1895	Antalya-Korkuteli	Meydan Harbi 29.08.1921
Hasan	Ahmet	-	1891	Antalya-Kaş/Kılıçlı	Gökgöz 29.08.1921
Hasan	Ahmet	-	1899	Antalya-Korkuteli/Kargın	Meydan Harbi 26.08.1922
Hasan	Ali	Koyunlu	1896	Antalya	Harp Meydan 15.09.1921
Hasan	Bekir	Taramin Oğulları	1898	Antalya	Türbetepe Harbi 25.08.1921
Hasan	Hasan	-	1884	Antalya	Ordu Cıvarı 13.09.1922
Hasan	İbrahim	-	1894	Antalya-Elmalı	3.Seyyar Hastanesi 16.07.1921
Hasan	İbrahim	Mehmet Oğulları	1888	Antalya-Akseki	Taşlıtepe Harbi 17.08.1921
Hasan	İsmail	Kara Ali	1900	Antalya-Manavgat/Kısalar	Meydan Harbi 29.08.1922
Hasan	Kadir	Abbas Oğulları	1895	Antalya-Korkuteli	Tınastepe Muharebesi 28.10.1922

Hasan	Mehmet	-	1891	Antalya-Manavgat/ Uzunlar	Afyonkarahisar Kurtkaya Muharebesi - 27.08.1922
Hasan	Mehmet	Çul	1899	Antalya-Korkuteli	Çiğiltepe Muharebesi 26.1.08.1922
Hasan	Mehmet	Taşçılı Oğulları	1892	Antalya-Kaş	1.Ordu Menzil Müfettişliği Ağır Mecruhın Hastanesi-08.09.1922
Hasan	Mehmet	Çakıl	1899	Antalya-Korkuteli	Sandıklı Menzil Hastanesi 01.09.1922
Hasan	Mehmet	-	1895	Antalya-Akseki/ Bucakışla	Haymana 10.09.1921
Hasan	Memiş	Kıllı Oğulları	1899	Antalya- Alanya/Oba	Sivri Tepe (Afyon) 10.09.1921
Hasan	Musa	Veli Oğulları	-	Antalya-Akseki	Bardakçı Cephesi Yaylası 29.08.1922
Hasan	Ömer	Genbeş	1899	Antalya-Finike	Çaldağı Muharebesi 29.08.1921
Hasan	Ömer	Kocva Ömer Oğulları	1893	Antalya	Afyon Cephesi Ankara 2. Hastanesi - 18.03.1921
Hasan Ali	Osman	-	1898	Antalya-Serik/ Berendi	Arpalı Tepe Harbi 29.10.1922
Hüseyin	Mustafa	Pehlivan Oğulları	1898	Antalya-Akseki/ Hocaköy	Yanık Şerifiye Köyü 10.05.1923
Haşim	Şaban	Hacı Yusuf Oğulları	1886	Antalya-Serik/ Cumalı	Kılıçarslan Muharebesi 27.08.1922
Hilmi	Ömer	İlhan Oğulları	1887	Antalya-Akseki	Yak Tepe Harbi 01.09.1921
Himmet	İsmail	İbrahim	1898	Antalya-Kaş/Çavdır	Kolankaya Harbi 14.03.1337/1921
Hulusi	Bekir	-	1893	Antalya-Elmalı/ Dervişler	Haymana Harbi 31.08.1921
Hüseyin	Ahmet	Koca Osman Oğulları	1891	Antalya	Sakarya Muharebesi 10.09.1921
Hüseyin	Ali	Sipahi Oğulları	1896	Antalya	Üçsaray Sırtları 18.07.1921
Hüseyin	Ali	-	1899	Antalya	Tekkeköy Harbi 27.03.1921
Hüseyin	Durali	-	1893	Antalya	Sakarya Muharebesi 25.08.1921
Hüseyin	Feyzullah	Büyük Ömer Oğulları	1890	Antalya	Sakarya Muharebesi 03.07.1921
Hüseyin	Halil	-	1888	Antalya-Kumluca/ Dereköy	Dumlupınar Muharebesi 21.09.1921
Hüseyin	Hasan	Çıplak Oğulları	1894	Antalya	2.İnönü Harbi 30.03. 1921
Hüseyin	Hasan	-	1888	Antalya-Kaş	Ankara Merkez Hastanesi 01.09.19 21
Hüseyin	Hüseyin	Kocakara Oğulları	1900	Antalya-Akseki	Terme Tepe 28.08.1921
Hüseyin	Hüseyin	Ahmet Kahya Oğulları	1891	Antalya	Sivrihisar Köyü 15.07.1921
Hüseyin	Kerim	Toslak	-	Antalya-Alanya	Eskişehir Muharebesi 12.11.1921
Hüseyin	Mahmut	-	-	Antalya-Finike	(?) 22.02.1923
Hüseyin	Mehmet	-	1897	Antalya- Alanya/Oba	Akkale 12.11.1921
Hüseyin	Mehmet	Kata	1888	Antalya-Elmalı	Meydan Harbi 26.08.1922
Hüseyin	Mehmet	Topal Oğulları	1900	Antalya- Gündoğmuş	Çal Harbi 28.08.1921
Hüseyin	Mehmet	Akseki	1900	Antalya- Korkuteli/Çaykenarı	Teke Tepe Harbi 21.07.1921
Hüseyin	Mehmet	Sarı Mehmet Oğulları	1899	Antalya-Manavgat/ Gebece	Seyitgazi Harbi 22.09.1921

Hüseyin	Mehmet	Çakallı Oğulları	1899	Antalya	Sandıklı Menzil Hastanesi 02.09.1922
Hüseyin	Mustafa	Kel Hüseyin Oğulları	1893	Antalya-Serik/ Berendi	Sakarya Muharebesi 05.08.1921
Hüseyin	Mustafa	Arap Oğulları	1897	Antalya-Gündoğmuş Bayırköy	Akpınar Harbi 16.07.1921
Hüseyin	Mustafa	Kel Hüseyin Oğulları	1890	Antalya	Sakarya Muharebesi 30.08.1921
Hüseyin	Mustafa	Çoban	1898	Antalya-Elmalı	Kaplan Kaya Harbi 30.08.1922
Hüseyin	Mustafa Muslu	-	1886	Antalya-Kaş /Çavdır	Kaplan Tepe Harbi 31.08.1920
Hüseyin	Nasuh	Kulak Oğulları	1890	Antalya-Kaş /Kınık	Nasuhçal Muharebesi/ Kırmızı tepe - 26.08.1921
Hüseyin	Recep	Recep Oğulları	1895	Antalya	Sakarya Muharebesi 21.07.1921
Hüseyin	Recep	Hüseyin Oğulları	1895	Antalya	Karapazar Cıvarı 03.07.1921
Hüseyin Efendi	Mustafa	-	1891	Antalya Akseki	Sarıtepe Harbi 29.08.1922
Hüseyin Kani	Salih	Çomarzade	1899	Antalya-Elmalı	Kocadağ Harbi 20.07.1921
İbrahim	Ahmet	-	1892	Antalya-Korkuteli	Nasuhçal Harbi (Kütahya) 15.07.1921
İbrahim	İbrahim	İbrahim Oğulları	1898	Antalya-Gazipaşa	8.Fırka Sıhhiye Bölüğü 22.05.1922
İbrahim	Mahmut	Kömürcü Oğulları	1898	Antalya-Manavgat	Eğirdir Menzil Hastanesi 15.07.1921
İbrahim	Mehmet	Mülazım Oğulları	1894	Antalya	Kazuçuran Tepesi 27.08.1922
İbrahim	Mehmet	Hacı İsa Aşireti	1891	Antalya-Manavgat/ Oymapınar	6.Fırka Sıhhiye Reviri 27.08.1921
İbrahim	Mustafa	Topal Mehmet	1897	Antalya-Elmalı	Gediz 21.07.1921
İbrahim	Mehmet	-	1891	Antalya- Manavgat/Hacısalı	Eğirdir Menzil Hastanesi 17.09.1921
İbrahim Hakkı	Ömer	Babako Oğulları	1896	Antalya	İzmir 09.09.1922
İsa	Mehmet	Dursun Oğulları	1894	Antalya	Seyit Gazi Harbi 12.07.1921
İsa	Mehmet	Taş Oğulları	1894	Antalya-Serik/ Haskızılören	Seyitgazi'nin Şimal Gurubu İstikametinde - 22.07.1921
İsa	Mustafa	Hacı İbrahim Oğulları	1896	Antalya- Kaş/Çayköy	Taşlıtepe 06.10.1921
İsmail	Ali	Koca Hüseyin	1891	Antalya- Elmalı/Akçainiş	Tavşanlı Harbi 14.07.1921
İsmail	Hasan	Recep Oğulları	1898	Antalya/Arap	2.İnönü Harbi 03.05.1921
İsmail	Mehmet Tevfik	Harputlu	1897	Antalya	Sakarya Muharebesi 28.08.1921
İsmail	Mustafa	Kanber Oğulları	1897	Antalya-Serik/ Abdurrahmanlar	2.İnönü Harbi 03.05.1921
İsmail	Mustafa	-	1882	Antalya-Korkuteli	Yeniköy Harbi 03.10.1922
İsmail	Osman	Mehmet Oğulları	1899	Antalya-Akseki	Arpalı Tepe 30.08.1922
İsmail Kemalettin	Himmet	-	1898	Antalya	İlgazdere Muharebesi 18.07.1921
Kadir	Molla Ali	-	1892	Antalya-Kaş/ Kemerköy	Antalya Askeri Merkez Hastanesi 25.06.1921
Kadir	Ömer	Ömer Çavuş Oğulları	1898	Antalya-Kaş/ Çukurbağ	2.İnönü Harbi 03.09.1921
Kazım	Ali	Türkmen Oğulları	1899	Antalya	3.Seyyar Hastanesi 05.08.1921

Kemalettin Efendi	Ahmet	-	1889	Antalya- Akseki	Bilan Tepe 26.08.1922
Kerim	Mehmet	Kerim Oğulları	1895	Antalya-Alanya	Çaltepe 29.08.1921
Latif	Mümin	-	1891	Antalya-Alanya/ Şeyhler	Konya Hastanesi 05.09.1922
Mahmut	Hasan	-	1896	Antalya-Serik/ Akçapınar	Develi Muharebesi 12.09.1920
Mahmut	Mahmut	-	1893	Antalya-Akseki	Ankara Hastanesi 05.11.1921
Mahmut	Ömer	Turan Oğulları	1891	Antalya-Akseki	Eskişehir Hastanesi 12.05.1922
Mehmet	Ahmet	Bağdat Oğulları	1891	Antalya-Akseki/ Fersin	Çaltepe Muharebesi 27.08.1922
Mehmet	Ahmet	Boz Ahmet Oğulları	1887	Antalya -Alanya/ Yaylalı	(?) 26.08.1922
Mehmet	Ahmet	-	1894	Antalya	Yamaktepe Harbi 29.08.1921
Mehmet	Ahmet	-	1886	Antalya-Finike	Ayvalı Muharebesi 28.08.1922
Mehmet	Ahmet	Ali Oğulları	1900	Antalya-Manavgat/ Seydiler	Tatnav Dağı 27.08.1922
Mehmet	Ali	Duralı Oğulları	1885	Antalya-Akseki/ Cemerler	Arpalı Tepe 30.10.1922
Mehmet	Ali	Topçu Ahmet Oğulları	1891	Antalya- Merkez/Alaylı	Çengeltepe Harbi 26.08.1922
Mehmet	Ali	Kara Osman Oğulları	1892	Antalya-Kaş/ Dereköy	Mahmut İstasyon Harbi 30.08.1922
Mehmet	Ali	-	1897	Antalya-Elmalı	Tınaztepe 26.10.1921
Mehmet	Ali	Abalı Oğulları	1897	Antalya-Gazipaşa/ Karalar	Tezek Yaylası Muharebesi 27.10.1922
Mehmet	Ali	-	1883	Antalya- Kaş/Yozgat	Haymana Civarı 05.11.1921
Mehmet	Ali	Dur Ali Oğulları	1885	Antalya-Akseki	Arpalı Tepe 30.08.1921
Mehmet	Ali	-	1897	Antalya	Harp Meydanı 26.08.1922
Mehmet	Dur Ali	-	1894	Antalya-Alanya/ Mahmutlar	Çaldağ 31.10.1921
Mehmet	Hafız Vehbi	-	1897	Antalya-Elmalı	Seyitgazi Harbi 21.07.1921
Mehmet	Hasan	Kağlı Oğulları	1888	Antalya- Kaş/ Kemerköy	Kılıçarslan Muharebesi 27.08.1922
Mehmet	Hasan	Hasan Uşağı Oğulları	1890	Antalya-Korkuteli	Toydemir Harbi 28.08.1921
Mehmet	Hasan	Fenerci	1896	Antalya	Tavşan Tepe Habri 14.07.1921
Mehmet	Hasan	Hacı Hasan Oğulları	1883	Antalya-Akseki/ Susuzşahap	Eskişehir Muharebesi 02.09.1921
Mehmet	Hasan	Yazıcı Halil Oğulları	1899	Antalya	Beştepe Harbi 26.08.1922
Mehmet	Hasan	Mısırlı Rüstem	1896	Antalya	Dumlupınar Muharebesi 04.06.1921
Mehmet	Hasan	Bekir Oğulları	1896	Antalya- Gündoğmuş/Yenice	Sandıklı Hastanesi 11.08.1922
Mehmet	Hüseyin	Ak Mehmet Oğulları	1900	Antalya-Akseki/ Karakişla	Meydan Harbi 05.08.1921
Mehmet	Hüseyin	-	1890	Antalya-Korkuteli	Kapazar Harbi 21.07.1921
Mehmet	Hüseyin	Kehriban	1896	Antalya-Elmalı	Dereköy Harbi 05.09.1922

Mehmet	İbrahim	Sarı İbrahim Oğulları	1892	Antalya-Alanya/ Şeyhler	Sakarya Muharebesi 30.08.1921
Mehmet	İbrahim	Hafız Oğulları	1898	Antalya-Merkez/ Hisarçandır	İlgardere Civarındaki Muharebe -30.07.1921
Mehmet	İbrahim	Arap Halil Oğulları	1897	Antalya-Korkuteli/ Sülekler	Yumak Tepe Muharebesi 10.09.1921
Mehmet	İbrahim	Hüsamlı Oğulları	1889	Antalya-Merkez/ Fettahlı	Meydan-ı Harp 28.10.1922
Mehmet	İsmail	Palaz Oğulları	1894	Antalya-Kumluca/ Savrun	Çiğiltepe Muharebesi 27.08.1921
Mehmet	Kerim	Nadir Oğulları	1891	Antalya-Alanya	Kolankaya Muharebesi 02.09.1921
Mehmet	Mehmet	Alaattin Oğulları	1882	Antalya-Alanya	Küçük İstasyon Şimal Sırtı - 29.08.1922
Mehmet	Mehmet	Cimcim Oğulları	1887	Antalya-Manavgat/ Düzağaç	İnönü Muharebesi 02.09.1922
Mehmet	Mehmet	Cuda Oğulları	1892	Antalya-Akseki	Mulgadıhar Hastanesi 19.10.1923
Mehmet	Musa	-	1884	Antalya-Korkuteli	Kaplan Tepe 30.10.1922
Mehmet	Mustafa	Mustafa Oğulları	1894	Antalya	Aslıhanlar Harbi 11.04.1921
Mehmet	Mustafa	Çilli Oğulları	1888	Antalya	Beştepe Harbi 26.08.1922
Mehmet	Mustafa	-	1898	Antalya-Elmalı	Meydan Harbi 11.04.1921
Mehmet	Mustafa	Hacı Turan Oğulları	1887	Antalya	Kılıçarslan Muharebesi 27.08.1922
Mehmet	Mustafa	Kadırgacı Oğulları	1888	Antalya-Manavgat/ Karaöz	Pelittepe Harbi 29.10.1922
Mehmet	Mustafa	-	1898	Antalya-Korkuteli/ Garipçe	Kırca Aslan Muharebesi 26.08.1922
Mehmet	Mustafa	-	1899	Antalya- İbradı/Başlar	Hilal-i Ahmer Hastanesi 03.11.1922
Mehmet	Mustafa	Sarı Mehmet Oğulları	1899	Antalya-Alanya/ Çakallar	2.Seyyar Hastanesi 11.04.1921
Mehmet	Ömer	Ömeroğulları	1895	Antalya-Merkez/ Bademağacı	Salihli Cıvarı 06.09.1922
Mehmet	Sait	Sait Oğulları	1900	Antalya-Manavgat	6.Fırka 1.Seyyar Hastanesi 07.04.1922
Mehmet	Tevfik	Hatip Oğulları	1897	Antalya-Kumluca/ Karacaören	Haymana 04.09.1921
Mehmet	Yusuf	İmam Oğulları	1895	Antalya-Akseki/ Yarpuz	Çiğiltepe Muharebesi 26.08.1922
Mehmet	Yusuf	Emir Ali	1888	Antalya-Elmalı	15.Seyyar Hastanesi 05.10.1921
Mehmet Ali	Halil	-	1891	Antalya-Elmalı	116 No'lu Hastane 30.03.1923
Mehmet Ali	Hüseyin	-	1892	Antalya-Korkuteli	Taşlitepe 31.08.1921
Mehmet Ali	Mehmet Ali	Eskigüç Oğulları	1901	Antalya-Alanya	Takip Esnasında 08.08.1923
Mehmet Fuat	Ahmet Tevfik	-	1897	Antalya	Dağcılar Karyesi- 24.09.1921
Mehmet Hulusi	Hacı Bekir	Armutzade	1893	Antalya-Elmalı	Taşı Tepe Harbi 31.10.1921
Mehmet Nazmi	Abdurrahman	-	-	Antalya	7. Fırka Hastanesi 18.07.1921
Mevlüt	Abdullah	Mehmet Ali Ağa Oğulları	1892	Antalya	Afyonkarahisar 00.00.1921
Mevlüt	Mehmet	Musa Oğulları	1896	Antalya	Şolvan Harbi 27.11.1921
Murat	Ali	Bosna Muhacileri	1881	Antalya	Kılıçarslan Muharebesi 28.08.1922

Murat	Hüseyin	Duman Oğulları	1897	Antalya	Tınaztepe Muharebesi 26.08.1922
Murat	Mehmet	Koyuncu Oğulları	1896	Antalya-Merkez/ Geyikbayırı	Kilittepe Muharebesi 27.08.1922
Murat	Ramazan	Alemdar	1896	Antalya-Korkuteli	Seyitgazi Saray Mandırası 18.07.1921
Murtaza	İsmail	-	1897	Antalya-Elmalı/ Tekkeköy	3.Seyyar Hastanesi 26.08.1921
Murtaza	İsmail	Bedici Oğulları	-	Antalya	Harp Meydanı 26.06.1921
Musa	Halil	Hacı Ali Oğulları	1890	Antalya-Manavgat/ Kızıldağ	Meydan Harbi 25.08.1921
Musa	Hasan	Arap Oğulları	1881	Antalya-Gazipaşa/ Ilıcaköy	Haymana Cıvarı 25.01.1921
Musa	İsa	İsa Oğulları	1891	Antalya-Manavgat/ Burmahan	Uşak Harbi 10.09.1922
Mustafa	Ahmet	Arap Oğulları	1877	Antalya-Elmalı/ Tavullar	Eşkiya Müsademesi 03.02.1920
Mustafa	Ahmet	Kara Hüseyin Oğulları	1899	Antalya-Korkuteli/ Karabayır	Taşlıtepe 01.11.1921
Mustafa	Ahmet	-	1898	Antalya-Korkuteli/ Dereköy	Isparta Menzil Hastanesi 01.08.1921
Mustafa	Ahmet	-	1890	Antalya-Elmalı	Konya Hastanesi 01.01.1921
Mustafa	Ali	-	1894	Antalya	Nasuhçal Muharebesi 16.07.1921
Mustafa	Durmuş	Karabıçak Oğulları	1895	Antalya-Kaş/Ahatlı	Tınaztepe Muharebesi 26.08.1922
Mustafa	Hacı Ömer	Hacı Ömeroğulları	1897	Antalya-Akseki	Kolonkaya 13.07.1921
Mustafa	Halil	-	1886	Antalya-Akseki	Konya Hariciye Hastanesi 30.01.1921
Mustafa	Halil	Bergama Muhacirleri	1891	Antalya	Güzelim Tepe Harbi 05.10.1921
Mustafa	Hasan	Çoban Hüseyin Oğulları	1889	Antalya-Akseki	Güzelim Dağı Harbi 06.10.1921
Mustafa	Hasan	-	1887	Antalya-Korkuteli	Çiğil Tepe Muharebesi 26.08.1922
Mustafa	Hasan	-	1897	Antalya-Merkez/ Cihadiye	Ankara Merkez Hastanesi 13.09.1921
Mustafa	İsmail	-	1896	Antalya	Kırgız Dağı 22.07.1921
Mustafa	Mehmet	Karabacak Oğulları	-	Antalya-Akseki	(?) 24.06.1921
Mustafa	Mehmet	Kocabıyık Oğulları	1893	Antalya-Akseki	2.Seyyar Hastanesi 29.08.1922
Mustafa	Mehmet Efendi	-	1898	Antalya-Alanya	Tınaztepe Harbi 26.08.1922
Mustafa	Musa	Kâhya Oğulları	1893	Antalya-Manavgat/ Kızıldağ	Meydan Harbi 25.08.1921
Mustafa	Mustafa	Delibekir Oğulları	1891	Antalya-Manavgat/ Ahmetler	Tınaztepe Muharebesi 28.08.1922
Mustafa	Mustafa	-	1897	Antalya-Elmalı	15.Seyyar Hastanesi 05.09.1921
Mustafa	Osman Çavuş	Kocasunlu Oğulları	1891	Antalya-Kaş/ Diğerahatlı	Dereköy 06.09.1922
Mustafa	Osman	İsmail Oğulları	1899	Antalya-Kaş/ Gendiye	Başkumandanlık Muharebesi 29.08.1922
Mustafa	Yakup	-	1886	Antalya-Elmalı	Konya Hastanesi 07.12.1922
Mustafa Hilmi Efendi	Ahmet	-	1887	Antalya-Korkuteli	Türbetepe Taarruzu 26.08.1921
Nazım	Salih	Ahmet Oğulları	1901	Antalya-Korkuteli/ Ulucak	Gönen Kaylan Köyü 01.06.1923

Niyazi Ali	Hacı Ömer	-	1894	Antalya-Kaş	Kolankaya Muharebesi 14.03.1921
Niyazi	Ahmet	Nebi	1899	Antalya-Elmalı/ Karaköy	Tersittepe 28.08.1921
Niyazi	Hacı Ömer	Hacı Ömeroğulları	1894	Antalya	Sakarya Muharebesi 01.08.1921
Nuri	Ahmet	Sağır Kerim Oğulları	1897	Antalya	Gediz Harbi 24.10.1921
Nuri	Hüseyin	-	1892	Antalya-Elmalı/ Toklular	2. İnönü Harbi 28.03.1921
Nuri Efendi	İbrahim	-	1889	Antalya-Korkuteli	Türbettepe Şarkında Sarıtepe 26.08.1921
Osman	Abdullah	Ahmet Oğulları	1894	Antalya	Yassitepe Harbi 26.08.1921
Osman	Ahmet	Kara Ahmet Oğulları	1893	Antalya-Korkuteli	15. Fırka Hastanesi 27.08.1922
Osman	Ali	-	1893	Antalya-Merkez/ Hisarçandır	Eskişehir Hastanesi 08.04.1921
Osman	Halil	-	1888	Antalya-Korkuteli	Konya Harici Hastanesi-19.09.1922
Osman	İsmail	Koca Osman Oğulları	1896	Antalya-Finike	Sakarya Muharebesi 18.09.1921
Osman	Mustafa	-	1890	Antalya	Meydan Harbi 05.08.1921
Osman	Mustafa	Pehlivan Oğulları	1899	Antalya	Karacadağ 21.07.1921
Osman	Nasuh	Nasuh Oğulları	1892	Antalya	Akın Harbi 19.07.1921
Osman	Ömer	Köse Oğulları	1891	Antalya-Korkuteli	Esmeztepe 28.03.1922
Osman	Yusuf	-	1897	Antalya	Ankara Merkez Hastanesi 09.09.1921
Osman Ali	Halil	-	1886	Antalya-Merkez/ Gölöyük	Hacılar Tepesi 27.08.1922
Ömer	Eyüp	Karaketep Oğulları	1899	Antalya-Kaş/ İslamlar	İnönü Harbi 29.03.1921
Ömer	Hasan	Çerkez Oğulları	1900	Antalya-Akseki/ Yarpuz	Yak Tepe Harbi 27.09.1921
Ömer	Hasan	Sağır	1884	Antalya	Komarı Muharebesi 24.08.1922
Ömer	Yusuf	-	1897	Antalya-Kaş/ Ortabağ	Polatlı Hastanesi 17.09.1921
Ramazan	Halil	Süleyman Oğulları	1899	Antalya	Aktaş Harbi 29.08.1921
Ramazan	Mehmet	-	1891	Antalya-Elmalı	Kulakkaya 14.07.1921
Ramazan	Murat	Alemdar	1896	Antalya-Elmalı	Seyitgazi 18.09.1921
Ramazan	Mustafa	Tilki	1897	Antalya-Elmalı/ Yuva B.	Elmalı Yuva Yaylası 04.03.1922
Ramazan	Ömer	Hacı Hasan Oğulları	1892	Antalya	Kırmızı Tepe 14.07.1921
Ramazan	Yusuf	Kara Yusuf Oğulları	1892	Antalya	Çukurlar Harbi 16.07.1921
Recep	Mehmet	Hasan Ali	1893	Antalya	Meydan-ı Harp 15.09.1921
Sadık	Ali	Rodoslu	1898	Antalya	Antalya Gureba Hastanesi 29.09.1921
Sadık	Feyzullah	Halil Oğulları	1897	Antalya-Merkez/ Yarbaşıçandır	Demical Harbi 16.07.1921
Sadık	Mustafa	Celil	1900	Antalya-Manavgat	Toklu Muharebesi 23.08.1922

Salih	Hacı Bayram	Damat Oğulları	1896	Antalya	Kolankaya Muharebesi 14.07.1921
Salih	Hüseyin	Kocaveli Oğulları	1895	Antalya-Finike/ Arifköy	1.İnönü Harbi 11.01.1921
Salih	İsmail	-	1897	Antalya-Elmalı	Sivridere Muharebesi 07.10.1921
Salih	Mehmet	Kanber	1888	Antalya-Elmalı	(?) 16.08.1922
Salim	Hacı Bayram	Davut Oğulları	1896	Antalya	Kulan Kaya Muharebesi 14.05.1921
Salim	Salih	Ahmet Oğulları	1901	Antalya-Korkuteli/ Uluçak	117 No'lu Hastane 07.07.1923
Süleyman	Ahmet	-	-	Antalya-Korkuteli/ Çaykenarı	Meydan Harbi 26.08.1922
Süleyman	Ali	-	1899	Antalya- Elmalı/Salur	Haymana 29.08.1921
Süleyman	Ali	Cinci	1891	Antalya-Elmalı	Mezar Tepe Harbi 01.09.1921
Süleyman	Ali	Kara Ali Oğulları	1899	Antalya-Elmalı/ Salur	Sakarya Muharebesi 01.12.1921
Süleyman	Hasan	Çıplak Oğulları	1894	Antalya/Hacı Mehmet	2.İnönü Harbi 30.03.1921
Süleyman	Hasan	Yağlı Oğulları	1900	Antalya-Manavgat/ Çolaklı	Kayadibi Harbi 27.08.1921
Süleyman	Hasan	-	1898	Antalya-Akseki/ Susuzşahap	Eskişehir Muharebesi 12.11.1921
Süleyman	Hüseyin	Ahmet	1898	Antalya- Kale/Muskar	Sakarya Muharebesi 21.07.1921
Süleyman	Hüseyin	Harputlu Oğulları	1898	Antalya-Akseki/ Susuzşahap	Polatlı Muharebesi 11.09.1921
Süleyman	İbrahim	Emir	1895	Antalya-Korkuteli	İslamköy Muharebesi 26.08.1921
Süleyman	İdris	Çiftçi	1898	Antalya-Elmalı	Akkale - 05.09.1921
Süleyman	İsmail	-	1898	Antalya-Gazipaşa/ Kıcık	Konya Hariciye Hastanesi 08.11.1922
Süleyman	Mehmet	-	1887	Antalya-Gazipaşa/ Murtlin	Hacılar Tepesi 27.08.1922
Süleyman	Mehmet	Kara Mestan	1887	Antalya-Manavgat/ Çolaklı	2.İnönü Muharebesi 28.03.1921
Süleyman	Mehmet Ali	Hamit Oğulları	1899	Antalya-Serik/ Himmatli	Çaldağı Taarruzu 10.09.1921
Süleyman	Mustafa	Molla Memiş	1899	Antalya-Manavgat/ Kızıldağ	Kılıçarslan Tepe Harbi 27.08.1921
Süleyman	Osman	Osmanoğulları	1895	Antalya-Merkez/ Ekişi	Haymana Harbi 29.08.1921
Süleyman	Tevfik	-	1899	Antalya	Haymana 31.08.1921
Şaban	Ali	Dede Oğulları	1895	Antalya-Korkuteli	Meydan Harbi 26.08.1922
Şakir	Arif	Hacı Hüseyin Oğulları	1897	Antalya	Tez Köyü 10.06.1922
Şerif	Aziz	Ahmet Oğulları	1893	Antalya-Serik	Sakarya Muharebesi (?)
Şevket	Ali Efendi	-	1895	Antalya-Korkuteli	Çatalçeşme 22.04.1921
Şükrü	Hasan	Yahnah Oğulları	1898	Antalya-Alanya	Çantepe 10.09.1921
Tahir	Mustafa	Gül Mehmet Oğulları	1897	Antalya- Gündoğmuş/ Karadere	5.Kafkas Fırkası Sıhhiye Bl. Hst. 30.10.1922
Tevfik	Mehmet	İbrahim Çavuş Oğulları	1890	Antalya-Korkuteli/ Cüceler	Afyon Çaltepe Muharebesi 31.08.1922
Veli	Ahmet	-	1893	Antalya	Sakarya Muharebesi 23.09.1921

Veli	Ahmet	Köse Oğulları	1890	Antalya	Dumlupınar Muharebesi 21.09.1921
Veli	Ali	-	1890	Antalya-Serik/ Akbaş	Konya Merkez Hastanesi-13.07.1921
Veli	Durmuş	-	1898	Antalya-Korkuteli/ Çıvgalar	Kanlıtepe Muharebesi 31.03.1921
Veli	Durmuş	-	1898	Antalya	Harbiye Tepesi 28.03.1921
Veli	Mehmet	Hacı Kasan Oğulları	1894	Antalya-Kaş/Margaz	? Karyesi 09.11.1921
Veli	Süleyman	-	1897	Antalya-Elmalı	Kolankaya 14.07.1921
Yusuf	Emin	Hatip Süleyman		Antalya-Finike	Yamak Sırtların 28.08.1921
Yusuf	Halil	Çoban	1894	Antalya-Serik/Kumköy	Kaplankaya 30.08.1922
Yusuf	İbrahim	-	1899	Antalya- Manavgat/Yeşilbağ	Söğüt Yaylası 28.08.1922
Yusuf	İsmail	Kaşlı	1899	Antalya	Tavşan Tepesi 14.07.1921
Yusuf	Mehmet	Salıcı Oğulları	1899	Antalya	6.Fırka Sıhhiye Bölüğü 13.09.1922
Yusuf	Mustafa	Mehmet Ali Oğulları	1887	Antalya	Tezektepe Muharebesi 25.08.1922
Yusuf	Mustafa	Yörük Yusuf Oğulları	1898	Antalya-Akseki	41.Fırka Sıhhiye Bölüğü 29.10.1921
Yusuf	Osman	Yusuf Oğulları	1898	Antalya-Merkez/ Kızıllı	Belentepe 26.08.1922
Yusuf	Ömer	-	1899	Antalya	Eşkayalarla Müsademe 16.01.1923

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ | Ege Üniversitesi |
mevlutcelebi[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0001-8244-661X**

Ürgüp/Nevşehir'de doğdu. Lisans eğitimini Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yaptı. Doktorasını Dokuz Eylül Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra Manisa'da Celal Bayar Üniversitesi'nde çalıştı. 2007 yılında Ege Üniversitesi'ne döndü. Şu anda aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde çalışmaktadır. Bilimsel çalışmaları ağırlıklı olarak yakın dönem Türkiye-İtalya ilişkileri hakkındadır. Millî Mücadele dönemi ilişkilerini doktora tezi olarak inceledikten sonra iki dünya savaşı arası dönem Türkiye-İtalya ilişkileri hakkında araştırmalarına devam etmektedir. Pek çok defa İtalya'ya araştırma yapmak üzere gitmiştir. İtalya'da Dışişleri Bakanlığı ve Ordu Arşivlerinde çalışmıştır. Prof. Dr. Çelebi'nin Türkiye-İtalya ilişkileri dışında Millî Mücadele dönemi, Atatürk heykelleri, hatıralar ve Türk basını hakkında pek çok kitap ve makalesi yayımlanmıştır. Çeşitli uluslararası toplantılara katılarak bildiriler sunmuştur.

**Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ | Ege University |
mevlutcelebi[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0001-8244-661X**

Mevlüt Çelebi was born in Ürgüp/Nevşehir. He completed his undergraduate education at Ege University, Department of History. After completing his doctorate at Dokuz Eylül University, he worked at Celal Bayar University in Manisa. He returned to Ege University in 2007. He is currently working in the Department of History at the Faculty of Letters at the same university. He works in the History Department of the Faculty of Letters. His scientific studies are mainly about the recent Türkiye-Italy relations. After examining the relations of the National Struggle period as a doctoral thesis, he continues his research on Türkiye-Italy relations interwar period. He went to Italy many times to do research. He worked at the Ministry of Foreign Affairs and Army Archives in Italy. Çelebi has published many books and articles about the National Struggle period, Atatürk statues, memoirs and the Turkish press. He attended various international meetings and presented papers.

